

950164

63.3(4Укр-4307-5)

Ш37

ВІЧНА
ПАМ'ЯТЬ

**ГОЛОДОМОР
1932-1933 рр.
на території
Куйбишевського району**

65.3 (42кп-4347-5)
Ш 37

Центр краєзнавчих досліджень Північного Приазов'я
Куйбишевська районна державна адміністрація
Відділ культури і туризму райдержадміністрації

П.

Сергій Шевчук

ГОЛОДОМОР

1932-1933 років
на території

Куйбишевського району

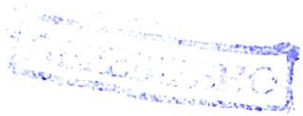
950161

*Від Куйбишевської
райдержадміністрації*

Запорізька обласна
бібліотека
ім. О.М.Горького

с.мт. Куйбишеве, 2008 рік

ПЕРЕДМОВА

Роботу по збору спогадів старожилів я розпочав в 2000 році. Протягом цього року я зустрівся з багатьма людьми, які були свідками голоду 1921-1922 рр., колективізації, Голодомору 1932-1933 рр., репресій 1937-1938 рр., максимально точно намагався записати із їх слів свідчення про ті часи. Готуючи до друку їхні спогади, вирішив не вибирати епізоди тільки про Голодомор 1932-1933 рр., а подав їхні свідчення цілком – це все наша історія. Після зустрічей з цими людьми зрозумів, що своєю байдужістю ми втрачаємо частину своєї історичної пам'яті. Шкодує, що цю роботу не почав років 20 тому, коли були ще живі свідки Першої світової та громадянської воєн.

Інколи опускаються руки від нерозуміння оточуючих, які своїм інфантилізмом, абсолютною байдужістю, а часто й зневагою не тільки до історії свого села чи району, а навіть до історії своєї родини, дивують. Постійно відчуваю німий осуд з їх боку того, що я роблю. Минне зовсім небагато років, і в нашому районі зовсім не залишиться живих свідків, які народилися в 20-ті роки. Через деякий час, хочемо ми того чи ні, відійдуть в небуття люди, які народилися в 30-ті роки. Докладу всіх зусиль, щоб не дати померти разом з старожилами їхнім спогадам, буду намагатися якомога більше записати їхніх свідчень. Впевнений, що ця праця згодиться і їхнім нащадкам, які, колись може, наїдяться і будуть думати не тільки про хліб насущний, а й про свос коріння.

**Пам'яті невинних жертв Голодомору –
наших земляків – присвячую.**

Автор.

Голодомор 1932-1933 років в Царекостянтинівському (Куйбишевському) районі

На 1932 рік територія Царекостянтинівського району складала 1321 км², населення – 61719 чол. До складу району входило 17 сільрад: Гусарківська, Благовіщенська, Більманська, Вершинська № 1, Гайчувська, Ланцівська, Водянська, Попівська, Білоцерківська, Вершинська Друга, Кобилянська, Олексіївська, Царекостянтинівська, Берестоватська, Яровицька, Вибоївська, Довбинська (останні чотири розташовані на території сучасного Бердянського району). На території району діяли на 1 січня 1932 року Царекостянтинівська та Берестоватська МТС. Перша мала 53 робітники, 27 тракторів, 4 автомобілі, 14 коней. За цією МТС було закріплено 35980 га землі. Берестоватська МТС мала на той час 34 робітники, 32 трактори, 11 коней; за нею було закріплено 23800 га [1, арк. 1].

Всього по району налічувалося всіх земельних угідь 132108 га: ріллі – 102620 га. 95,4% землі було колективізовано, до складу колгоспів входило на той час 79,1% селянських господарств.

Динаміка колективізації була слідуючою:

	на 1/01. 1930 р.	на 1/03. 1930 р.	на 15/05. 1930 р.	на 1/01. 1931 р.	на 1/01. 1932 р.
Успішних господарств	90%	80%	22%	36,7%	88,4%
Кількість колгоспів, у тому числі:					
Артілей	28	30	41	95	79
СОЗів	19	22	36	91	74
СОЗів	8	-	-	-	-
Комун	1	8	5	4	5

Кількість колективних господарств по сільрадах:

1. Гусарківська - ім. Крупської, ім. Ілліча, «Україна», «Красный пахарь», ім. Молотова, «Путь к социализму», «Красный Восток».
2. Благовіщенська - ім. Ворошилова, «Красный ударник», ім. 10-річчя КНС, «Путь к социализму», ім. Сталіна, «Україна», «Красная Украина».

3. Більманська - «Комунар», «Східна Зірка», ім. Шевченка, ім. Тельмана.
4. Вершинська № 1 - «Пролетарка», ім. Чубаря, «Красный путиловец», ім. Молотова, «Незаможник України».
5. Гайчульська - «Красный Восток», «День Урожая», «Труд Ленина», «Зелёный Гай», «Красное поле», комуна «Красный Маяк».
6. Ланцівська - «2-я пятилетка», «Новая жизнь».
7. Водяньська - «Решающий», «Пятилетка», «Большевик».
8. Попівська - «Переможець», «Серп і Молот», «Путь Ильича»
9. Білоцерківська - «Ленинский путь», ім. Ворошилова, ім. Рози Люксембург, ім. Будьонного, ім. Фрунзе, «Батрак України», «Крепость Сталина».
10. Вершинська Друга - ім. 12-річчя Жовтня.
11. Кобилянська - «Интернационал».
12. Олексіївська - ім. 14-річчя Жовтня, «КИМ», «Прогрес», комуна ім. Петровського.
13. Царекостянтинівська - ім. 12-річчя Жовтня, «Ударник», ім. Молотова, ім. Калініна, «Путь к лучшему», «Новая жизнь», «Незаможник», «Зеленый Гай», ім. Шевченка, «Красное село», ім. 15-річчя Жовтня, «Красное Озеро», «Красный Яр», комуни «Вперед» та ім. Ілліча [2, арк. 13-15].

Хлібозаготівлі в районі (в тоннах) [3, арк. 1]

1930 рік			1931 рік			1932 рік		
план	виконано	% виконання	план	виконано	% виконання	план	виконано	% виконання
26208	30139	115%	28433	26530	93,3%	42100	38519	91,5%

План хлібозаготівлі 1932 року районному керівництву було доведено 23 липня (7,02 центнера з гектара посіву колгоспам і 6,6 цнт – одноосібникам). На засіданні бюро райкому партії 25 липня спеціально створена для цього комісія «розклала» цей план між сільрадами та колгоспами. Декілька разів цей план перероблявся і 31 липня, після затвердження на бюро райкому партії, його вивесли на обговорення голів сільрад та колгоспів і секретарів партосередків.

Обговорення плану хлібозаготівель було бурхливим, багато виступаючих вважали план нереальним. Завідуючий КПО Жох заявив, що план не відповідає директивам III Всеукраїнської партконференції. В результаті обговорення отриманий з області план хлібозаготівлі змінили в бік його зменшення. Аналогічні обговорення відбулися в партосередках сільрад. Наприклад, комуністи партосередку Попівської сільради висловили невдоволення доведеним їм планом – 21840 цнт і заявили, що для них реально здати 8000 цнт. Вони мотивували це тим, що загинули посіви озимої пшениці на 600 га.

На бюро Куйбишевського райкому партії 5 серпня 1932 року за «опортуністичне» ставлення до хлібозаготівель зняли з роботи секретаря партосередку Попівської сільради, а його «справу» передали в районну контрольну комісію. З роботи також був знятий голова Попівської сільради. Уповноваженого райкому партії по хлібозаготівлях у Попівській сільраді відкликали й оголосили догану.

Проти плану хлібозаготівель висловилися й секретар партосередку та голова Гусарківської сільради. Райком партії послав в Гусарку свого уповноваженого – заворга райкому Лівшиця. Щоб «тихо» провести по колгоспах сільради збори був складений список з 10 жителів села, яких прохали відповідні райоргани «ізолювати» на час обговорення плану хлібозаготівель [4, арк. 34].

В район для «вибивання» хліба був направлений уповноважений – інструктор обкому партії Ф.Калініченко. Він ознайомився з реальним станом справ і в Дніпропетровськ «полетіла» «Доповідна записка про стан збирання урожаю та хлібозаготівлі в Царекостянтинівському районі», датована 11 серпня 1932 року.

Приведемо характерну цитату з неї: « До плану хлібозаготівлі в районі ще не приступили, навколо хлібозаготівлі не розгорнуто масово-політичної роботи, не дається рішучої відсічі особам, що затримують виконання плану хлібозаготівель. Це привело до того, що липневі завдання на 3600 тонн виконано лише на 220 тонн, а серпневе завдання першої п'ятиденки з 840 тонн виконано на 438 тонн і 2-ої п'ятиденки – 1260 тонн – виконано на 200 тонн.

Взяті темпи хлібозаготівлі не забезпечують виконання серпневого завдання в розмірі 14000 тонн, як в районі так і на місцях, почувається спокійний на-

стрій, не має рішучої боротьби за його виконання, а в окремих місцях намічають спочатку заскирдувати хліб, а потім займатися хлібозаготівлею».

Після цієї «довідки» - доносу обком вжив відповідних заходів для подолання опору царекостянтинівців.

Райком партії надіслав таємну директиву (після ознайомлення її повертали в райком) секретарям партосередків та уповноваженим райкому по хлібозаготівлі якою зобов'язував особисто перевіряти повідомлення про «окремі випадки голодування колгоспників» і викривати «куркульську контрреволюційну агітацію, спрямовану на зрив сільгоспкомпаній».

Про всі такі випадки секретарі райкому повинні були повідомляти в обком партії. Наприклад, предметом детального партійного розслідування був випадок поїдання м'яса мертвого коня, який трапився в с. Олексіївці, в комуні ім.Петровського в бригаді №2. Цей факт особисто перевіряв секретар місцевого партосередку, доповів про обставини «справи» в райком, а секретар райкому, в свою чергу, надіслав депешу в обком. Партійні «слідчі» встановили, що кінь загинув від запалення легень. Частину м'яса з нього зварили і з'їли в кімнаті на конюшні члени комуні Г. Іщенко, П.Івченко, П. Семенко, П. Іщенко та Д. Богомол. Частину м'яса взяв член комуні І. Логвин. В своїй доповідній в обком партії секретар райкому писав: «Крім цього, дружини Д. Богомола та І. Логвина, які працюють телятницями, брали м'ясо з теляти, котре загинуло. У них знайдено м'ясо сире й обварене. Як стверджує ветлікар, теля загинуло від виснаження. На думку уповноваженого РПК, який цю справу перевіряв, теля навмисне задушили, оскільки всі тварини мають середній та гарний вигляд» [5, арк. 147].

Всі випадки використання для їжі м'яса дохлих коней ретельно перевіряли «партійні слідчі». Виявляється, що колгоспник артїлі ім. 14-річчя Жовтня П. Яковенко брав м'ясо з коня, котрий загинув «з метою провокації голоду». На думку партійних перевіряючих, П. Яковенко не міг голодувати, бо за соцстаном він заможний селянин, мав 336 трудоднів, отримав з колгоспу 7 цнт. зерна. Фінал цього випадку такий – П. Яковенка заарештували.

У колгоспі «Вирішальна»: (с. Водяне) конину брали не колгоспники, а куркульські елементи – Охтирок (брат куркуля, висланого за межі України), Цибулько (виключений з колгоспу, як соціально-чужий елемент). Комсомолець Заєць розповсюджував «чутки»: «Люди голодують, їдять дохлятину».

На бюро Дніпропетровського обкому 02.08.1932 року було затверджено уповноважених на хлібозаготівлі. В Царекостянтинівський район був направлений тов. Кравченко.

Як правило уповноваженими в районі посилали «чужаків» - партійних функціонерів з обласного центру та інших районів. Партійні та комсомольські кадри для області в той час готували 5 радпартшкіл. На осінній прийом 1932 року до Царекостянтинівського райкому партії був доведений план – направити до Оріхівської радпартшколи 10 членів партії та 6 членів ЛКСМУ.

Незважаючи на присутність в районі уповноваженого, стан хлібозаготівель в районі був незадовільним. На засіданні бюро обкому секретаря Царекостянтинівського райкому партії Шатохіна попередили та дали вказівку: «... доказати спроможність керувати районом» [6, арк. 40].

Всім райкомам з приводу незадовільного стану з хлібозаготівлями секретаріат обкому надіслав закритого листа.

На початку жовтня 1932 року Царекостянтинівський райком знову заслухали на бюро обкому з приводу стану хлібозаготівель та осінньої сівби. Керівництво району було піддано нищівній критиці – на 1 жовтня річний план хлібозаготівель було виконано на 21,9 %, посіяно – 41%. У постанові обкому з цього приводу було записано: «намолочений хліб у великій кількості осідає у колгоспах, не організовано рішучого натиску на куркуля (план по твердих завданнях виконано на 5,1 %) та масово-політичну роботу серед одноосібних бідняцько-середняцьких господарств, що виконали річний план лише на 2,8%!». Район критикувався за розбазарювання хліба на «господарське харчування». Обком ухвалив: за зрив вересневого плану хлібозаготівель бюро Царекостянтинівського райкому партії висловити догану, заворга райкому партії Лівшиця та завідуючого відділом культпропаганди Шоха зняти з роботи, негайно виправити помилки, що були припущені щодо родин червоноармійців та бідняцько-середняцьких господарств, яких виключили з колгоспів. Райкому доручалося добитися перелому у хлібозаготівлях, перевірити роботу Царекостянтинівської та Берестоватської МТС.

Оргвідділу та відділу кадрів обкому партії ставилося завдання підібрати та надіслати в район групу партійних працівників для зміцнення радянсько-партійного активу.

В своєму рішенні від 3 жовтня Дніпропетровський обком знову критикував керівництво Царекостянтинівського району за невиконання планів хлібозаготівель – район виконав план на 5,3 %, заготували по району менше 1 пуда з гектара. На листопад 1932 року району був доведений план 8000 пудів (в тому числі пшениці – 2200 пудів): 7130 пудів - колгоспам, 840 – одноосібникам. Царекостянтинівському району було доведено «остаточний» термін виконання плану хлібозаготівель за 1932 рік – 1 січня 1933 року.

18 листопада 1932 року Політбюро ЦК КП(б)У видало постанову «О мерах по усилению хлебозаготовок». До цієї постанови був доданий «Список районов, в которых необходимо провести проверку работы партийных и заготовительных организаций, а также всех посланных в районы на хлебозаготовку» [7, арк. 13].

По Дніпропетровській області планувалося перевірити 8 районів, в тому числі і Царекостянтинівський. В цій постанові також містився перелік районних газет, які планувалося перевірити, серед них була і редакція газети «Соціалістична перемога».

21 листопада того ж року Дніпропетровський обком продублював цю постанову. Вже наступного дня – 22 листопада в Царекостянтинівському районі було проведено засідання бюро райкому партії і прийнята відповідна постановва та проведені кушові наради партактиву 27 листопада. На села були послані районні уповноваженні та робітничі бригади [8, арк. 55].

24 листопада секретар Царекостянтинівського райкому партії Повчун направив Дніпропетровському обкому КП(б)У «Докладну записку». В ній він писав, що виконання зниженого плану хлібозаготівель в районі проходить вкрай повільно. На 24 листопада 1932 року виконано 9,2 % місячного плану. Згідно

річного. За листопад по п'ятиденках в районі заготували (цнт): 1-а п'ятиденка - 650,94; 2-а - 1685,08; 3-а - 1260,22; 4-а - 2016,01; за 4 дні п'ятої п'ятиденки - 687,62 цнт.

Основною причиною зриву плану хлібзаготівель по району тов. Повчун вбачав те, що «... партийная организация не мобилизовалась по-большевистски на выполнение плана хлебозаготовок и как пример ряд ячеек, как-то Поповская, Берестоватская, Гусарская и Вершинская Вторая вообще были против принятия плана хлебозаготовок в целом, а на сегодняшний день есть отдельные случаи заявлений из тех же ячеек от членов партии, что план все равно не выполним (артель «Коминтерн» с. Поповка) и можно отобрать партбилет» [9, арк. 63].

Секретар парткому вважав, що райпарторганізація засмічена «чужими» елементами. Деякі члени партії із райактиву, яких послали в села уповноваженими по хлібзаготівлях, замість організації червоних обозів на Жовтневі свята пиячили 3 дні. В більшості колгоспів чекали зниження планів хлібзаготівель, в соломі і полові виявили багато зерна та є факти приховування від обліку обмолоченого зерна.

На думку партфункціонера, помилкою було і те, що до 1 листопада «безспорных изъятий» не проводилося в одноосібників і хліб «уплывал». Щоб виправити цей недолік до одноосібників теж прикріпили уповноважених з числа мобілізованого партійного і комсомольського активу. П'ять робітничих бригад, які прибули в район, направили в 5 найбільш відсталих сільрад. Колгоспникам, яким видали натуроплату авансом, наказано повернути видане зерно. Райком клопотав перед райвиконкомом про накладення нарядів на 8 колгоспів. «... умышлено не выполнивших плана хлебозаготовок».

В усіх державних і кооперативних магазинах району було заборонено продавати товари одноосібникам, які не виконали план і вивішені їх списки на видних місцях.

12 грудня 1932 року в район прибув уповноважений обкому Шолох, який перевірів реалізацію постанови ЦК КП(б)У від 18 листопада та бюро обкому від 21 листопада. Він надіслав у Київ та Дніпропетровськ «Матеріали по перевірці виконання рішень ЦК КП(б)У 18/ХІ та обкому 21/ХІ з приводу виконання хлібзаготівель по Царекостянтинівському району». В цьому документі він писав про те, що на 8 листопада по району заготували 10585 тонн зерна при річному плані 27154 т – 39,2 %. Одноосібники здали 110 тонн – до плану треба було здати ще 89,1%.

Перевіряючий відмітив заходи, які провів райком партії для покращення справ:

1) Була заборонена видача натуравансів колгоспникам, які не виконали плану хлібзаготівель. Натураванси не забирали тільки в ударників. Було проведено перевірку по колгоспах і вилучено 179 цнт зерна.

2) Уповноважений з обкому по хлібзаготівлях по району Касьян у супроводі райтрійки у складі секретаря райкому партії, голови райвиконкому та завідуючого райземвідділом переглянули фонди по колгоспах, щоб додатково вилучити 920 цнт.

3) Проведено відповідну роботу по виявленню «розкраденого» хліба -

повернуто 15,38 цнт.

Однак перевіряючий зазначив, що «гострої боротьби» з розкраданням хліба не проводилось.

«Здви́ги» на цій ділянці роботи відбулися з появою нового керівництва району, до відповідальності за листопад притягнуто 9 колгоспників, куркулів – 7, контрактантів – 51.

4) Недостатньо визнана робота райкому по вилученню (він вжив термін «перечислення») хліба з присадибних ділянок. Під городами у колгоспників налічувалося 3612 га – зібрано 13 цнт. «Гостро» питання про хлібозаготівлю хліба з присадибних ділянок колгоспників було поставлено тільки на останній нараді партактиву району – 5 грудня.

5) Слабо застосовувався такий засіб впливу, як «натурштрафи». За невиконання плану хлібозаготівель на 8 колгоспників з 3-х колгоспів накладено штраф м'ясом – 298,2 цнт.

На 55 одноосібних господарства накладено натурштрафів на суму 25535 крб.

6) До віялок та молотарок контролери призначались формально.

7) Трійки уповноважених по хлібозаготівлях по сільрадах утворені, але не були створені такі трійки по колгоспах.

8) Недостатньо організованим було перевірювання половин, озадків та переобмолот – зібрано всього 832 цнт.

9) За «втайку» хліба притягнуто до відповідальності 6 рахівників колгоспів, одного комірника та 7 членів правління колгоспів.

10) Порушено клопотання про занесення на чорну дошку 21 колгосп, з яких, за постановою облвиконкому, занесено тільки 3. Вивезено краму з магазинів на суму 14231 крб. «Радянську» торгівлю заборонено в 4 колгоспах. З трьох колгоспів вивезено з 25.ХІ по 5.ХІ 1932 роки 250 цнт. На думку уповноваженого ця цифра була дуже недостатньою.

11) Слабо проводилося очищення колгоспів від куркульства та контрреволюційних елементів – виключено 182 куркуля. Однак під час цього райкомом було допущено перекручення в селі Олексіївці, з колгоспів було виключено 18 колгоспників, в двох родинях з них сини проходили строкову службу у Червоній Армії.

12) В районі працювали надіслані обкомом та ЦК 13 бригад з 36 осіб. Вони прикріплені до окремих колгоспів, але належного зрушення вони не дали.

Про те, як працювали такі бригади в колгоспах, перевіряючий привів наступний приклад. В колгосп ім. 12-річчя Жовтня Царекостянтинівської сільради була направлена бригада з 5 чоловік. Вони «насили» на голову названого колгоспу разом з головою сільради і секретарем колгоспного партосередку і «... затуркали, замість конкретної допомоги». Наслідком цього було те, що з плану в 4500 цнт колгосп здав державі 2251 цнт – 51%. На відкритому засіданні партбюро в цьому колгоспі секретар партосередку Гора (вчитель за спеціальністю) заявив: «Ті комуністи, які не спроможні виконувати хлібозаготівлю, мають відверто зізнатись і секретарю здати партбілет». Завгосп колгоспу у відповідь на цю заяву першим подав заяву про те, що він не спроможний виконувати плани хлібозаготівель і попросив його звільнити з лав компартії. Член партії

Руденко запропонував записати в постанові партбюро, що таких комуністів треба виключати з лав партії, як політично небезпечних ворогів .

13) Перевіряючий закликав брати приклад з вчителів Гайчульської школи, які випускали бюлетень «... спрямований на виконання хлібозаготівель, на боротьбу з куркулем».

14) В районі була організована своя «внутрішня» бригада, яка склалася з колгоспників с. Благовіщенка. Однак вона працювала неефективно, бо членів бригади розпорошили «по кутках» в колгоспі «12-річчя Жовтня» (с. Олексіївка).

15) Деякі уповноважені від райкому, які були закріплені за селами, не справилися з роботою і їх зі своїх посад зняли і виключили з партії.

16) Щодо райгазети «Соціалістична перемога» перевіряючий зауважив, що газета включається в роботу, однак є «... випадки несвочасного реагування на розміщення в пресі важливих політичних питань».

3 грудня 1932 року відбулося об'єднане засідання бюро обкому партії та обласної контрольної комісії, на якому брали участь члени Політбюро В.Я. Чубар та М.О. Скрипник. За невиконання листопадового плану хлібозаготівель секретареві Царекостянтинівського райкому партії було винесено догану.

25 грудня того ж року на засіданні бюро обкому партії було прийняте рішення «О Цареконстантиновском районе». На цьому бюро було розглянуто факти «систематического самоснабжения с разворыванием хлеба со стороны руководящих работников района и села Цареконстантиновки». Результатом цього рішення було зняття з роботи голови райвиконкому Джурі, завідуючого райземвідділом Іваненка, його заступника Заярського, завідуючого «Райзаготзерна» Бушка, завідуючого «Райзаготскоту» Філатова, голови райкому профспілок Свініна, завідуючого райзв'язку Ляшенко, начальника райміліції Данилка. На засіданні бюро замість них були розглянуті кандидатури інших партійних працівників, яких направляли в Царекостянтинівський район. Бюро обкому рекомендувало райкому партії замінити всіх керівників інших організацій району, які дискредитували себе, як «участники самоснабжения и разворывания хлеба». Члени бюро обкому партії доручали ДПУ провести слідство у цій справі; в район направлялася додаткова бригада агітаторів на 2-3 тижні.

27 січня 1933 року знову відбулося засідання бюро обкому партії результатом, якого було ще одне рішення «О Цареконстантиновском районе». «Старе» керівництво району звинувачувалося у тому, що «Весной 1932 г. они сообщили облстатком о засеве 54057 га, в то время как засеянными были только 49237 га». Керівника райкому Шатохіна звинувачували у тому, що він довів завдання по хлібозаготівлях до 51000 га замість 57000 га, причому ним не бралися до уваги 15000 га посівів, списані, як загиблі від заморозків, а коли їх обмолочували то отримали по 1-2 цнт з гектара. Таке відношення Царекостянтинівського райкому до виконання плану хлібозаготівель обком розцінив, як «результат политического перерождения этого руководства, что в первую очередь относится к Доброву и Шатохину».

Районне начальство на пленумі обкому критикували за те, що при плануванні хлібозаготівель були допущені помилки – куркульські господарства повинні були здати з 1 га більше хліба, ніж одноосібні господарства.

Основна увага на пленумі була приділена « ... бытовому розложенню районного керівного складу працівників - широко розвинутого, далеко виходящее за рамки нормальних потребностей – самоснабження, главным образом, за счет колхозов, принявшее широкие масштабы».

Таким чином, політичне переродження і побутове розкладання керівництва Царекостянтинівського райкому обком вважав основною причиною зриву виконання планів хлібозаготівель, навіть знижений план був виконаний на 50 % (на 25 січня 1933 року), одноосібники виконали його на 23 %, куркулі – на 10%.

Бюро обкому вирішило:

Колишнього секретаря райкому Доброва вивести із складу обкому, зняти з роботи (він працював секретарем Павлоградського райкому партії), виключити з партії та віддати під суд.

Шатохіна та Джуру рекомендувалось покарати аналогічним чином.

Різній мірі покарання рекомендувалось піддати завідуючого райземвідділом Тарасенко, голову «Колхозсоюза» Іваненка. Прокурору області Кумпівкивичу доручалося взяти керівництво цією справою в свої руки для того, щоб довести її до показового суду в районі. Оргвідділу обкому пропонувалося направити в Царекостянтинівський район на постійну роботу додатково 5 секретарів партосередків терміном на 1,5 місяця.

Відділу культпропаганди також ставилося завдання послати на півтора місяці спеціальну групу для організації партнаванчання в районі. Відділ кадрів повинен був за 24 години підібрати кандидатури для заміни директорів Царекостянтинівської та Берестоватської МТС. Агітаційно-масовий відділ повинен був відізнати з району «...потерявших работоспособность массовиков, направив новых». Взагалі обласним керівним організаціям рекомендувалось взяти Царекостянтинівський район під особливий нагляд.

Редакції обласної газети «Зоря» ставилося завдання широко висвітлити стан Царекостянтинівської організації, а оргвідділ обкому повинен був направити у всі районні партійні організації закритого листа з приводу стану справ у Царекостянтинівському районі.

Генеральний секретар ЦК КП(б)У С.В. Косір дав доручення розслідувати і встановити ступінь вини колишнього секретаря Царекостянтинівського райкому партії Доброва. В цією метою в лютому 1933 року в район виїзжав член парткомісії Центральної контрольної комісії КП(б)У Лагода, в районі також побував інструктор ЦК КП(б)У Коваленко. Лагода, після ознайомлення з станом справ на місці, прийшов до висновку, що у явніші, яке дістало назву «самоснабжение», Доброва вина була частковою, бо назване явище мало місце в вересні, а Добров з червня 1932 року вже працював секретарем Павлоградського райкому партії. Конкретними винуватцями «глибокого розложення» в Царекостянтинівській парторганізації перевіряючи визнали секретаря райкому партії Шатохіна, члена бюро райпрофради Свініна, завідуючого райзаготзерно Буш-голову райвиконкому Джуру та його дружину, завідуючого райзаготзерно Філатова, завідуючого елеватором Артюхова, завідуючого «Райзаготскоту» Філатова, завідуючого елеватором Артюхова, завідуючого райфінвідділом Щетініна.

Вони «... брали в колхозах для личного пользования и спекуляции в бо-

льшому розміре (чаще без всякої оплати) разные продукти и живой скот, создавая в районе обстановку беззакония и безответственности».

Завідуючий елеватором Артюхов взяв в колгоспах 125 кг меду, 40 пудів картоплі, 2 свині, 2 вівці, 100 штук гусей та 100 курей. Завідуючий райземуправлінням Заярський взяв дві вівці, 4 свині, 115 кг меду, 60 пудів капусти, 100 кг соняшникової олії.

Всі перераховані вище управлінці були виключені з партії, слідство вела обласна прокуратура і справу передано до суду.

По справі секретаря Царекостянтинівського райкому партії І.Г. Шатохіна (1906 р.н., росіянин за походженням, робітник, служив в Червоній армії, член партії з 1926 року, на момент розгляду справи мешкав у Бердянську, був безробітним), контрольна комісія ухвалила: «як головного винуватця куркульського саботажу хлібозаготівель у Царекостянтинівському районі, нерішучих заходів проти кримінальних злочинів керівної частини та низового активу району, що призвели район до розкладу та за не очищення парторганізації від класово-чуждого елемента» Шатохіна І.Г. з партії виключити та справу передати до суду.

По Царекостянтинівській справі було порушено кримінальну справу. Слідчим у тій справі був уповноважений Дніпропетровського облвідділу ГПУ УРСР Тимофеев. Йому «допомагали» колеги з облвідділу ГПУ Гутман і Скір-левещький, а також старший слідчий Дніпропетровської облпрокуратури Григор'єв. В якості обвинувачених вони допитали сім чоловік, в якості свідків – десятьох чоловік. Справа була передана до суду (на жаль, судова сторона цієї справи в держархіві Дніпропетровської області відсутня). Уповноважений ГПУ по Царекостянтинівському району Борисенко, про всяк випадок, теж склав «Список членів ВКП(б), состоящих ещё в партии с наличием компрометирующих материалов по Царекостянтинівському району». До цього списку він вніс 57 осіб.

Замість Шатохіна обком партії прислав секретарем райпарткому Повчуна, але той не справився з справами і обком в лютому 1933 року прислав ще одного керівника – Слободу. Був замінений і голова райвиконкому – ним став Пантелеймонов.

На середину травня 1933 року план весняної сівби по району було виконано на 50% - було засіяно 10530 га. Одноосібники засіяли 12 гектарів – 2 % від доведеного до них плану. З 75 колгоспів району закінчили сівбу ранніх зернових 11 колгоспів. По п'ятиденках засівали:

перша п'ятиденка квітня	-	1000 га,
друга	-	2137 га,
третья	-	1375 га.

На польових роботах використовувалося 556 корів, 3078 коней (всього в районі в той час налічувалося 4660 коней).

Районне начальство доповідало в обком партії, що основною причиною відставання району по сівбі була непогода.

На думку автора, основною ж причиною відставання району по сівбі була недостатня кількість робочої сили, бо багато колгоспників померло від голоду.

а ті, що вижили, були слабкими. По колгоспу «Серп і Молот» Попівської сільради на сівбу виходило працювати 150 чоловік, всього в колгоспі налічувалося 232 працездатних.

Для прикладу приведемо демографічну статистику по колгоспах Царекостянтинівської сільради:

№ п/п	Назва колгоспу	Кількість господарств	Працездатних
1	ім. 12-річчя Жовтня	133	265
2	"Ударник"	75	127
3	ім. Молотова	62	121
4	ім. Калініна	59	118
5	"Путь к лучшему"	80	168
6	"Новая жизнь"	73	128
7	"Незаможник"	93	86
8	"Зелений Гай"	46	60
9	комунa "Вперед"	47	102
10	ім. Шевченка	48	102
11	"Красное село"	70	130
12	ім. 15-річчя Жовтня	41	86
13	комунa ім. Ілліча	56	63
14	"Красное Озеро"	45	93
15	"Красный Яр"	30	50

Основною виробничою ланкою в колгоспах була бригада. Всього в колгоспах району налічувалося 254 бригади: 212 польових, 26 тваринницьких та 16 садовогородніх. В кожній бригаді працювало 25-30 постійних робітників. В середньому на польову бригаду випадало по 400-500 га, вони мали в своєму розпорядженні 18-20 коней.

Якщо розбити вказану кількість працездатних по колгоспах Царекостянтинівської сільради на бригади, то по деяких колгоспах ледве можна «нашкребти» на дві бригади, не говорячи вже про керівний склад колгоспу, техперсонал і т.д.

Для весняної сівби 1933 року в районі було заготовлено 9892 центнери посівматеріалу, з них пшениці – 678 центнерів. Від держави район отримав насіннєву позику – 20926 центнерів. Велику роль місцеве начальство приділяло охороні посів матеріалу. По колгоспах було виділено спеціальних охоронни-

ків, які слідували, щоб зерно не крали сівачі.

У комуні «Вперед» охоронники спіймали сівальника Леваду, який вкрав мішок пшениці. На травень 1933 року за крадіжки посів матеріалу було засуджено 7 колгоспників [11, арк. 30].

Своєрідним джерелом про Голодомор в районі є «Книги реєстрації актів про смерть за 1932-1933 рр.», які зберігаються в держархіві Запорізької області. За 1932 рік актових записів про смерть збереглося мало – вони ввійшли до складу двох книг. В першій містяться актові записи по Білоцерківській, Більманській, Благовіщенській, Вершинській, Гусарківській, Зразківській сільрадах (обсяг справ – 242 аркуша), в другій – по Ланцівській, Новоукраїнській, Смілівській, Смирновській, Титовській сільрадах (обсяг справ – 222 аркуша). За 1933 рік відсутні актові записи про смерть по Мар'янівській сільраді (Мар'янівська сільрада входила в той час до складу Люксембурзького району), Благовіщенській, Вершинській, Гусарківській, Новоукраїнській, Смілівській та Титовській сільрадах (обсяг справ – 240 аркушів). На жаль, ці книги збереглися не повністю. Найбільш повною є «Книга реєстрації актів про смерть за 1933 рік по Більманській сільраді». Всього по сільраді за 1933 рік зареєстровано 119 померлих. В графі «Причина смерті» зовсім відсутні записи «від голоду». Якщо вірити цій «Книзі...», то виявляється, що в 1933 році в селі люди вмирили від різних хвороб, а не від голоду. Перечислимо ці хвороби:

запалення нирок – померло 39 чоловік, запалення легень – 21 чоловік, запалення шлунку та кишок -12, «старческа дряблость» – 10 (вік померлих: від 63 до 69 років – 6 чол., від 70 до 75 років – 3, 84 роки – 1, 90 років – 1), диспенсія – 9, дитяча дистрофія – 3, «заражение крови» – 2, туберкульоз – 2, сибірка – 1.

В 11 випадках причину смерті «ховали» під записом «дивись довідку лікаря».

Аналогічна картина спостерігається і по інших селах Куйбишевського району, по яких збереглися актові записи про смерть за 1932-1933 рр.

Виходячи з того, що в актових записах про смерть відсутні записи про випадки смерті жителів сіл району від голоду, можна зробити припущення, що відповідними органами була дана вказівка приховувати випадки смертей від голоду і не писати такі записи у документи про смерть. Вдалося опитати деяких свідків Голодомору в Більманці. В вищезгаданій «Книзі...» фігурує прізвище Кулаги Григорія Герасимовича, 48 років, члена с/г артілі, помер 7 травня 1933 року від запалення нирок. Ще 2000 року автор записав спогади його рідного племінника – Петра Никифоровича Кулаги, 1927 року народження. Останній розповів, що в 1933 році від голоду помер не тільки його дядько Григорій Герасимович, а і його дружина Василина та двоє їхніх дітей. Г.Г.Кулага був учасником Першої світової війни, за хоробрість отримав офіцерське звання. Після повернення в рідне село він господарював на землі. В його сім'ї було троє дітей: Єфросинія працювала по наймах в Маріуполі, Василь та Іван жили з батьками. В 1933 році Василина народила двійню. Сім'ю в тому голодному році виручала корова, але трапилося лихо – корова впала у відкритий колодязь, її вдалося витягти, але довелося дорізати. Сім'я Кулаг жила доти, доки було м'ясо, коли ж воно закінчилося, померла Василина Кулага. Через деякий час поме-

пли її грудні діти – двійнята. Серце у Григорія Герасимовича не витримало – на другий день помер і він. Сім'ю Кулаг тягнули на кладовище на драбині 8 чоловік. В свою останню путь Григорій Кулага пішов у формі офіцера російської армії. Після похорону батьків старша дочка Григорія та Василини – Єфросинія забрала до себе в Маріуполь найменшого брата Івана, рідна тітка Мотря забрала в свою сім'ю іншого сироту – Василя [12].

Очевидець Голодомору в селі Водяне (нині Титове) І.Струсь згадував про те, що в цьому селі «...під час хлібозаготівлі в колгоспі забрали все зерно, включаючи й те, що намічалось до видачі колгоспникам.» В січні 1933 року водянські колгоспники Степан Чобітько, Микита Вакуленко та Максим Вакуленко, щоб врятувати від голодної смерті своїх дітей (в Максима їх було дев'ять) подалися наламати качанів кукурудзи, яка залишилася незібраною на декілька качанів, однак їх виявили охоронники і почали переслідувати. Втікачі досягли річки Берди і тоді переслідувачі відкрили по них вогонь. Максима Вакуленка поранили в спину і непритомного, з обмороженими руками і ногами на світанку привезли до рідної хати на санях. Всі троє були засуджені до восьми років позбавлення волі.

Сім'я М.Вакуленка, дякуючи невеликим запасам буряків, картоплі та макухи, дожила до весни, потім харчувалася лободою, козельцями, грициками, квітом акації. Однак «підніжний харч» не врятував цю сім'ю – вижив тільки найстарший з дітей – Микола та його мати. І.Струсь свідчив: «До наступної зими не одна сім'я, не одна сотня жителів села знайшла своє останнє пристанище на скорботному сільському кладовищі» [13].

25 липня 1933 року Царекостянтинівська райміліція порушила кримінальну справу проти жителя с.Олексіївки Сергія Олексійовича Буца та жительки с.Царекостянтинівки Уляни Яківни Мишко. Їх звинувачували у крадіжці колосків ячменю з поля Царекостянтинівського колгоспу ім. 12-річчя Жовтня: С.О.Буц – 1 кг, У.Я.Мишко – 600 гр.

С.О.Буц в протоколі допиту свідчив, що він вирвав колосків грам 300 і запхнув в кишені, його затримали голова колгоспу Свирид Ілліч Шамота та завгосп колгоспу Федір Микитович Карпій, які об'їжджали поля.

У.Я.Мишко побачив на полі об'їждчик Ф.Г.Снісаренко, хотів затримати, однак вона викинула колоски на землю і не підкорилась йому. Слідчим у цій справі був дільничний міліціонер Свищин, слідство тривало до 12 жовтня того ж року і справа була передана до суду [14, арк. 13].

В селі Благовіщенці за крадіжку двох лантухів качанів кукурудзи 27 вересня того ж року були заарештовані Явдоха Яківна Саєнко, 22 роки, Панько Якович Саєнко, 17 років, та Іван Опанасович Лук'янець, 22 роки. Суд над ними відбувся вже наступного дня – 28 вересня. Суддя Галаган та народні засідателі Пластун та Борщ винесли вирок: І.О.Лук'янець – 5 років позбавлення волі, Я.Я.Саєнко – 3 роки, П.Я.Саєнко – 2 роки.

Останньому, після обжалування вироку, «дали» один рік умовно [15, арк. 23].

Прокопа Васильовича Ревенка з Царекостянтинівки, який прашовав у Гайчульській комуні «Червоний, Маяк», звинувачували влітку 1933 року у падинні

950161

Запорізька обласна
бібліотека
ім. О.М.Горького

колгоспного коня, вирок – 6 років позбавлення волі [16, арк. 1].

Тоді ж Кузьма Архипович Демченко – конюх колгоспу «Шлях до кращого» за поганий догляд за кіньми та крадіжку 22 кг дерті засуджений до 4 років позбавлення волі (облсуд по касаційній скарзі зменшив вирок до 3 років) [17, арк. 1].

25 вересня того ж року агроном Олексіївської дільниці перевірів хід посів-компанії у комуні ім. Петровського і прийшов до висновку, що сівальник Д.С.Скрипка допустив огріхи при сівбі. Справа дійшла до суду, вирок суду – вісім місяців примусової праці.

Жителю с. Царекостянтинівки Сергію Ярмаку було доведено сільгосподатковою комісією експортний податок – 350 рублів та самообкладання – 700 рублів. Вчасно податки сплачені не були – майно С.Ярмака було описано та призначені торги, з яких мали продати це майно за несплату боргів. Під час торгів виявилось, що серед описаних речей відсутня швейна машинка. За це жінку С.Ярмарка (його в цей час в селі не було) – Настю Федосіївну притягнули до кримінальної відповідальності. Незважаючи на те, що сільрада видала Н.Ф.Ярмак довідку слідуючого змісту: «Костянтинівська с/р цим свідче, що майно кулачки Ярмак Насті продано на суму, яка забезпечує оподаткування, с/г податки та самообкладання» суд виніс їй вирок – 4 роки позбавлення волі.

В Царекостянтинівці регулярно відбувалися засідання президії сільради, на які запрошували, як правило, голів місцевих колгоспів. 23 листопада 1932 року на президії було розглянуто справу Пилипа Моторіна, середняка по соціальному стану, якого звинувачували у продажу хліба за спекулятивними цінами. Президія сільради ухвалила: «...оштрафувати такого на суму 1000 крб. та просити РВК затвердити цю постанову» [28, арк. 122а].

Того ж дня на президії були розглянуті ще дві справи: В.С. Бовть та Ф.П. Отрішко. Василь Софронівича звинувачували у переховуванні та псуванні хліба. Президія сільради ухвалила В.С. Бовтя, «... як шкідника, виселити за межі області...» [18, арк. 124].

Справу Федора Петровича президія сформулювала одним реченням: «... мав посіву 150 га, по соцстану середняк, вперто не здає хліба по контракції та в минулому теж ставився вперто до виконання хлібозаготівель, ховав в яму, а тому контракцію зняти безспірно, та оштрафувати 60,41 кг м'яса та 6 центнерів картошки, просити РВК затвердити цю постанову».

27 листопада на засіданні цієї ж президії розглядалися справи В. Лаврієнка, С. Мельника, Г. Никоненка, М. Тимченко, Л. Пашко, Я. Хоменко. «Куркулю» В.Лаврієнку, якого на той час вже виключили з колгоспу, довели план: здати корову на м'ясозаготівлі, 5 цнт картоплі, «... останнє майно конфіскувати на користь держави». Іншим за невиконання контракційних зобов'язань також були доведені «тверді завдання» по здачі м'яса та картоплі.

Останньою надією сімей, які голодували, були листи до синів, які проходили строкову службу. В лютому 1933 року прикордонник С.С. Старіков, який служив у Таджикистані, отримав від рідних з х. Шевченка Царекостянтинівської сільради листа такого змісту: «Здрастуй, дорогою братик Стьопа. Первым делом мы тебе пишем Стьопа в том, что у нас дуже плохо – нимає хліба. Ничого уже два неділи не или, Стьопа, и нимає у нас картошки. Словом нимає

ничого, живемо так. Мама и Ваня опухли из голоду. Стѡпа таки ми зараз бедни, що нимає ничого.» С.С. Старіков звернувся до свого начальства, те, в свою чергу, направило в Царекостянтинівку листа з проханням перевірити істинне становище сім'ї курсанта С.С. Старікова.

Царекостянтинівська сільрада в травні того ж року перевірили цю скаргу і направила у військкомат довідку про те, що родина Старикових «при розрахунку з колгоспом одержала борошна 37 пудів 33 фунти, пшениці 3 пуди 17 фунтів та його мати з 15 квітня працює в колгоспівській їдальні кухаркою».

Аналогічна переписка велася із приводу важкого становища сім'ї червоноармійця П.Нешка. Останній скаржився на те, що в квітні 1932 року у його сім'ї відбрали корову. Царекостянтинівський райвиконком, на підставі довідки сільради дав відповідь, що «... корови под мясозаготовку в семье красноармейца никто не брал, а таковая была ими сдана добровольно (*виділено автором*) ими самими...» [19, арк. 24]. На вірну смерть були приречені люди, яких в той час виключали з колгоспу. В грудні 1932 року з колгоспу «Червоний Схід» Гайчулської сільради було виключено Івана Григоровича та Наталю Кузьмівну Вербу за «зв'язок з куркульськими елементами». У сім'ї забрали 30 пудів хліба та 20 пудів картоплі. В заяві до Царекостянтинівської РСІ Н.К.Верба прохала прийняти їх до колгоспу, в ній вона зокрема писала: «Прохаємо ще раз і дюже прохаєм пожаліти і не знищить зовсім трьох малолітніх дітей, що почали уже ходити до школи. Змилуйтесь нашим батьківським і материнським горем».

Аналогічною була доля і Серафими Петрівни Галкіної, яку виключили з комуни «Червоний Маяк» тієї ж сільради. В своїй заяві до комуни вона писала: «Я стою на краю великої опасности, должна погибнуть позорной голодной смертью. Потому что у меня Вего лишь 3-х дневное пропитание, которое я получила на месяц».

З колгоспу ім. Чубаря Вершинської сільради було виключено І.М.Марюха. Колгоспні активісти забрали в нього корову, хліб та картоплю. Сім'я з 8-ми душ залишилася без засобів до існування. І.М.Марюха писав в своїй заяві: «... прохаю секцію РСІ розібрать мою заяву та поверніть мені забраний хліб та картошку, бо я без цих продуктів прокормить своє сімейство не могу». Житель цього ж села Ф.Казидуб писав в аналогічній заяві: «Прошу секцію РСІ, щоб мені дали хліба для дітей тому, що не в силі прохарчуватись і сам я да і дітей прохарчувати...» [20, арк. 58].

Влада жорстоко придушувала опір селян хлібозаготівлям. В січні 1933 року був заарештований Г.Г. Шамека – його звинуватили у «агітації проти хлібозаготівель» і присудили до 3 років висилки в Північний край етапом. Аналогічному покаранню були також піддані К.О. Савченко з с. Попівки (нині Смирнове), Т.О. Андрющенко з с. Шевченківське, С.Т. Голояд з с. Благовішенки. В жовтні 1933 року були заарештовані жителі с. Більманки М.Д. Івашина, М.Г. Лебедєв, І.Є. Шукаєв. Їх звинуватили у належності до контрреволюційної повстанської організації і засудили до 3 років висилки в Західний край (І.Є. Шукаєва з під варті звільнили) [21, арк. 683].

Проти нереальних планів хлібозаготівель в Гусарці на сесії сільради виступив її голова Петро Петрович Сюсель. В січні 1933 року його викликали на засідання президії районної комісії робітничо-селянської інспекції в складі трьох

чоловік. Ця комісія звинуватила Петра Петровича в проведенні контрреволюційної роботи проти хлібозаготівель і виключила з партії. Через два дні трійкою при колегії ДПУ УРСР по Дніпропетровській області він був засуджений до 10 років позбавлення волі в концтаборі. 20 листопада 1937 року він був засуджений до розстрілу і 3 грудня розстріляний. Реабілітований посмертно [22, арк. 55].

Отже, на підставі вищесказаного я беру на себе відповідальність зробити висновок – на території Куйбишевського району в 1932-1933 рр. був не голод, а Голодомор, викликаний злочинними діями партійних та радянських органів, які забирали хліб, щоб за всяку ціну виконати нереальні плани хлібозаготівель. Мене переконали в цьому не тільки архівні документи, а й свідчення очевидців.

Надаю їм слово і, усвідомлюючи відповідальність, в першу чергу, перед Богом, а вже потім перед історією, заявляю: нехай все розказане ними і записане мною залишиться на нашій з ними совісті.

Джерела та література

1. Державний архів Дніпропетровської області (далі ДАДО). - Ф.Р-19. - Оп. 1. - Спр. 320.
2. ДАДО.-Ф.Р-19.-Оп.1.-Спр. 320.
3. ДАДО.-Ф.Р-19.-Оп.1.-Спр. 894.
4. ДАДО.-Ф.Р-19.-Оп.1.-Спр. 320.
5. ДАДО.-Ф.Р-19.-Оп.1.-Спр. 894.
6. ДАДО. -Ф.Р-19.-Оп. 1.-Спр. 65.
7. ДАДО. -Ф. 1520.-Оп. 3.-Спр. 9.
8. ДАДО.-Ф.Р-19.-Оп. 1.-Спр. 89.
9. ДАДО.-Ф.Р-19.-Оп. 1.-Спр. 64.
10. ДАДО.-Ф.Р-19.-Оп. 1.-Спр. 1865.
11. ДАДО.-Ф.Р-19.-Оп. 1.-Спр. 320.
12. Спогади жителя с Більманка Куйбишевського р-ну Кулаги П.Н., записані автором 28 липня 2000 р.
13. Струсь І. Трагедія 33-го // Рідний край. - 1989 р. - 21 березня.
14. Державний архів Запорізької області (далі - ДАЗО). - Ф.Р-2327. - Оп. 1. - Спр. 17.
15. ДАЗО. - Ф.Р-2327. - Оп. 1. - Спр. 6.
16. ДАЗО. - Ф.Р-2327. - Оп. 1. - Спр. 13.
17. ДАЗО. - Ф.Р-2327. - Оп. 1.-Спр. 3.
18. ДАЗО.-Ф.Р-1198.-Оп, 1-Спр. 517.
19. ДАЗО. - Ф.Р-1198. - Оп. 1. - Спр. 542.
20. ДАЗО. - Ф. 216. - Оп. 1. - Спр. 54.
21. Реабілітовані історією. Запорізька область. – Запоріжжя. 2006
22. Шевчук С. Страницы истории Гусарки // Гусарка. Статті и документи по истории села. – Запоріжжє. 2007.

Спогади очевидців *

КРИВЕНОК Василь Васильович (с. Білоцерківка)

Народився в 1946 році в с. Білоцерківці. Батьки: Кривенок Василь Олександрович 1913 р.н., мати – Ганна Сергіївна 1910 р.н. (дівоче прізвище Лифар). Сім'ю Ганни Сергіївни не обійшов стороною голод 1921-1922 років. Першим помер її дідусь – Лаврентій, а бабуся була пухлою від голоду, але вижила. Діда Лаврентія нікому було хоронити, тож дочки його сина Сергія Лаврентійовича вирили могилу в городі. Могилу не закидали, а перекрили дошками, бо дуже слабкий був Сергій Лаврентійович – батько Ганни Сергіївни. Через деякий час помер і він, його теж похоронили в могилу батька Лаврентія, залишилось троє дочок. Голод в 1921-1922 рр., за спогадами Ганни Сергіївни, був страшним. Люди лежали пухлі з голоду і мертві прямо на вулицях – їх ніхто не хоронив, тільки прибирали з вулиці в балку.

Під час колективізації Василь Олександрович та Ганна Сергіївна вступили до колгоспу. Батько працював у тваринництві, мати – в полеводстві.

1933 рік був голодним, багато дітей в Білоцерківці осиротіли та стали напівсиротами. Для них був відкритий притулок (дитячий будинок). З числа добросовісних колгоспниць вибрали куховарок, які варили цим дітям їсти – серед кухарок була і Ганна Сергіївна. Представник від правління отримував харчі в коморі під розписку. Дітям варили куліші, затірки – небагату їжу, лише щоб був приварок.

З часом частину дітей (мабуть, сиріт) відправили в дитбудинки. Діти в сім'ї Кривенків народилися вже після голоду і після війни: Марія – в 1936, Євгенія – в 1939, Василь – в 1946, Валя – в 1954 (померла в 1955 р.), Ганна Сергіївна прожила довге життя і померла в 2004 році.

ОЛЕНИЦЯ Марина Пилипівна (с. Білоцерківка)

Народилися в 1903 році в Темрюк (тепер с. Старченкове Володарського району Донецької області). Батьки: Пилип та Ганна Проценки. У них було п'ятеро дітей: Лахтон, Федір (загинули під час громадянської війни), Катерина, Мелашка і Марина. Через два тижні після народження Марини мати померла. Батько одружився на місцевій жительці Сусанні і нажив з нею ще семеро дітей. Марину забрали в свою сім'ю Прохор та Єлизавета Врожаї, бо в них не було дітей. Через 2 чи 3 роки Єлизавета померла. Деякий час Марина жила у Прохора Врожая, а потім пішла в найми до заможного селянина – няньчила його дітей за харчі. Перший раз вийшла заміж у 17 років за місцевого хлопця Павла (прізвища не пам'ятає). Прожила з ним рік чи два і пішла від нього, бо він був гулящий. Знову влаштувалась на роботу у заможну сім'ю. На косовицю госпо-

* Записані автором зі слів очевидців Голодомору в серпні 2000 р. та в квітні - жовтні 2008 року.

дар найняв розведеного чоловіка з Білоцерківки – Йосипа Васильовича Оленіцю. Слова господаря Йосипу: « Наймайся до мене, а я знайду тобі жінку», виявилися пророчими – невдовзі Йосип і Марина побралися. В 1925 році вони переїхали з Темрюка в Білоцерківку. Ще до цього, під час служби Йосипа в армії, його старший брат Дмитро продав батьківську хату, а двох своїх молодших братів – Якова і Григорія – здав в притулок. Повернувшись в село з дружиною, Йосип примусив Дмитра віддати гроші тим людям, які купили батьківську хату і поселилися в ній разом з Мариною Пилипівною. Він забрав до себе також братів Якова і Григорія, яким було на той час приблизно по 12-13 років і виховував їх до повноліття. Згодом у Йосипа та Марини народилися свої діти – Степан 1927 р.н., Іван 1929 р.н., Василь 1931 р.н. Під час колективізації Йосип Васильович вступив до колгоспу ім. Кірова.

Під час голоду 1933 року колгосп відібрав у них хату під скотину, а їм купив іншу. Брат Йосипа – Дмитро, рятуючись від голоду, покинув хату і втіхав на Донбас. Два рази Марина Пилипівна ходила разом з іншими білоцерківськими дівчатами міняти речі на тюльку.

В тому ж 1933 році Йосип Васильович поїхав до брата Дмитра, який працював на шахті, щоб дістати хоч які-небудь харчі для сім'ї. Йому вдалося виміняти трохи крупи та хліба. Діти були вже пухлі від голоду, коли повернувся Йосип Васильович, однак йому вдалося їх виходити.

Головою колгоспу ім. Кірова в першій половині 30-х років був Василенко. Він помер приблизно в 1933 чи 1934 роках. Після нього деякий час головував Йосип Васильович, а після злиття колгоспів ім. Кірова та ім. Ворошилова поштарював до 1941 року. Марина Пилипівна працювала в колгоспі на різних роботах, діти перебували в яслах.

ГРИШЕЧКО Григорій Назарович (с. Вершина)

Народився в с.Більманці в 1919 році. Батьки: Назар Алівійович, 1890 р.н. та Євдокія Власівна (дівоче прізвище Потоцька). Під одним дахом проживало 12 чоловік, включаючи дідуся і бабусю. Трагічним для сім'ї був голод 1921-1922 років. В їхній сім'ї від голоду померли дідусь, бабуся, Назар Алівійович та двоє його дітей – Марія та Юрій. Рідні тітки Григорія Назаровича, які жили разом з їхньою сім'єю, подалися на Кубань та Урал, рятуючись від голоду. Мати сама виховувала двох дітей – Варю та Григорія, було дуже важко, але вижили. Під час колективізації мати вступила до колгоспу «Східна Зірка». Головою цього колгоспу був Кирило Рижов. В кінці 20-х років Григорій пішов до школи, яка знаходилась в центрі села. На початку 30-х років почали руйнувати церкву і школярі бігали дивитися на це. Місцеві активісти підпиляли зсередини купол, а потім прив'язали їх вірвочками до крил вітряків, який стояв поруч, і скинули їх. Колгосп почав вибивати цеглу для господарських потреб і так поступово церкву зруйнували.

В голодному 1932-1933 роках школа не опалювалась, учні страждали не тільки від голоду, а і від холоду, сиділи одягненими. Сім'я Гришечків голодува-

ла, їх становище ускладнилося тим, що в цей час з Уралу повернулася сестра матері Григорія Марія з двома дітьми. Сім'я Марії опинилася в дуже скрутному становищі, діти ходили по селу жебракувати. Мати Григорія – Євдокія Власівна прийняла їх в свою сім'ю, хоча й самі голодували. Сестра Григорія – Варя, рятуючись від голоду, пішла в Маріуполь, працювала в наймах, приносила продукти в село рідні. Григорій Назарович свідчить: голод був такий сильний, що він одного разу вкрав з колгоспної підводи трохи макухи – доки його наздогнали, він її з'їв.

В 1935 році Григорій закінчив 6 класів місцевої школи і продовжив навчання у Куйбишевській школі. В Куйбишевому мати найняла для нього квартиру. Його однокласниками були О.Г.Халецький, Лисак, А.Бородай, Голуб, Федоренко, Т.Харченко. Прізвищ вчителів не пам'ятає, бо вони часто змінювалися, пам'ятає вчителя німецької мови Петріно. В 1939 році Григорій закінчив школу і вступив до Донецького індустріального інституту звідки його забрали на військову службу.

ДУДКА Феодора Степанівна (с.Благовіщенка)

Народилася в 1923 році. Її батьки: Степан Гнатович Марченко 1886 р.н. та Марія Антонівна (дівоче прізвище Халява) «зійшлися» після голоду 1921-1922 рр. У Степана Гнатовича померла від голоду дружина Варя і в нього на руках залишилося четверо дітей: Петро, Микола, Павло і Григорій. Перший чоловік Марії Антонівни – Дядик – загинув під час громадянської війни, вона сама виховувала дочку Тетяну. Шлюб Степана Гнатовича та Марії Антонівни виявився вдалим та міцним, у них народилося четверо дітей: Іван 1921 р.н., Феодора 1923 р.н., Георгій 1927 р.н., Ніна 1928 р.н. – загалом Марченки виховували 9 дітей.

Під час колективізації сім'ю Марченків розкуркулили, забрали будинок, корову, коней та весь сільгоспінвентар. Сім'ю вивезли в голій степ. Степан Гнатович подався в Маріуполь шукати роботу, з ним пішли старші діти, а менші разом з матір'ю скиталися по селу. Батько влаштувався на завод ім. Ілліча, знайшов у Маріуполі квартиру, тож невдовзі повернувся в село і забрав сім'ю до себе в місто.

Під час голоду їм було сутужно – меншим дітям доводилося ходити по місту, жебракувати під магазинами. З їхніх родичів, які залишилися в Благовіщенці, померла від голоду дружина батькового брата Панаса – Наталка Марченко. Сім'я Марченків повернулася в рідну Благовіщенку після окупації Маріуполя німецькими військами.

НИЦЕНКО Олексій Андрійович (с.Благовіщенка)

Народився в Благовіщенці в 1925 році. Його батьки: Андрій Никоневич

(1899 р.н.) та Олександра Михайлівна (1905 р.н., дівоче прізвище Сидоренко). Андрій Никонович був з багатодітної сім'ї – у нього було чотири брати: Олексій, Мусій, Кирило, Андрій; та дві сестри: Параскева та Марія. Один з братів Андрія Никоновича – Олексій – воював у повстанській армії Н.Махна до 1921 року, помер в 1936 році. Андрій Никонович служив у 20-х роках в військах НКВД.

Сім'я матері – Олександри Михайлівни була заможною. У сім'ї Сидоренків було шестеро дітей: Федір, Григорій, Микола, Василь, Зінаїда та Олександр. Під час колективізації Микола та Василь Сидоренки втекли на Донбас.

У сім'ї Ниценків було 8 дітей: Мотря 1924 р.н., Олексій 1927 р.н., Варя 1929 р.н., Євдокія 1931 р.н., Євдокія 1934 р.н., Петро 1936 р.н., Костя 1938 р.н.

Батько Олексія господарював на землі, під час колективізації вступив з дружиною до колгоспу ім. Сталіна, працював трактористом та бригадиром тракторної бригади. Батьки змогли назбирати грошей і купити хату поряд зі школою.

Під час голоду 1932-1933 років в селі були створені спеціальні комісії, які вилучали у односельців зерно. Голодомор у Благовіщенні зробив не Сталін, а члени цих комісій - «собаки»: Півторак Андрій, Півторак Микола, Залата Олександр. Члени комісій ходили по дворах, шукали зерно, змітали з горнищ та шупами шукали схованки з зерном в землі. Легко вони знаходили заховане зерно, яке закопували в мішках, – шуп чіплявся за мішковину. Члени комісій ходили ночами по селу і прислухались: в якому будинку стукають дерев'яні ступи. Якщо стукають – значить є зерно, значить його приховують. Вранці вони приходили до таких будинків і шукали зерно, а ступи рубали.

На квартирі у Ниценків перебував вчитель, якого також записали у члени комісії, він порадив А.Н.Ниценку заховати зерно не в землю, а під полову. Дійсно, в полові ніхто з членів комісій - «собак» порпатися не став і це зерно допомогло сім'ї «дотягнути» до весни, до довгожданої зелені, але вона не врятувала чотирьох дітей Ниценків. За два дні померли Мотря, Іван, Варя, Явдоха. Люди помирали на «ходу» і лежали на вулицях, їх підбирали і звозили на кладовище на підводах. Ховали в спільних ямах, без трун.

ПРОЦЕНКО Євдокія Явтухівна (с.Благовіщенка)

Народилася в 1924 році. Батьки: Явтух Петрович Білоконь та Лукеря Харитонівна (дівоче прізвище Дитюк). Явтух Петрович був з багатодітної сім'ї – у нього було 4 брати та три сестри: Гаврило, Максим, Юхим, Тиміш, Федосія, Ліза та Марфа. Жили всі в батьківському будинку, навіть тоді, коли одружились брати Явтуха. Явтух Петрович брав участь у Першій світовій війні, потрапив у полон до австрійців і перебував там три роки. Після повернення з полону Явтух Петрович з дружиною відійшли з батьківської хати і стали господарювати самотійно, займались землеробством. Під час колективізації Явтух Петрович та Лукеря Харитонівна вступили до колгоспу «Червоний ударник». Тоді постраждав рідний брат Явтуха Петровича – Гаврило. Його сім'ю розкуркулили і висе-

лили серед зими з хати з шістьма дітьми. Старші діти Гаврила поїхали в Маріуполь і влаштувались там на роботу, а Гаврило з дружиною та двома малолітніми дітьми скитались по селу, жили у рідних та знайомих.

Голод 1932-1933 рр. був такий страшний, що люди вмирали на ходу. Про все село Євдокія Явтухівна це стверджувати не може, але так було на їхньому кутку – жили вони в той час на Свинячій балці. Від голоду померли Дем'яненко Федосій та двоє його дітей – Надія і Василь, його дружина померла пізніше. Померли також Пастернак Дмитро та його жінка Меланія. Пізньою осінню померлих звозили в гамазей, складали у ряди, а потім вивозили тіла бричками на кладовище, копали братські могили на метр завглибшки і хоронили.

У Дмитра Старченка було п'ятеро дітей, наймолодшій – Любі – було 7 років. Сім'я голодувала. Люба ходила по селу і просила їсти. Одного дня вона не повернулася додому, батько почав її шукати. Йому порадили піти до Домахи Зозулі – про неї по селу ходили чутки, що вона заманує до себе малолітніх дітей, забиває і їсть, разом з дочкою, людське м'ясо. Дмитро Пастернак разом з сусідами пішов до Д.Зозулі і вони дійсно виявили у неї вдома людські кістки. Бабу Домаху забрали міліціонери і невдовзі по селу пішли чутки, що її стратили. Її дочку не забирали, вона залишилась жити в селі.

Голодувала і сім'я Проценків. Мама Євдокії Явтухівни – Лукеря Харитонівна разом з сусідками – ходили аж під Кінські Роздори і віяли зерно з скирт. У Благовіщенці такого робити не можна було – ганяли з полів своїх же людей.

В 7-річному віці Євдокія пішла в школу. Директором школи був Творищенко, він також викладав математику, а його дружина Шура Іллінчна – укромову та літературу. В 7-літній школі було багато учнів, в класі Є.Проценко навчалося 32 учні. Вона пам'ятає Катерину Глушко, Галину Ващенко, Миколу Кришнецького, Миколу Орловського та ін. Після закінчення сьомого класу Євдокія вступала до Оріхівського медучилища, вчилася там 2 роки і її направили в Андріївку, в лікарню. Вона приїхала туди в червні 1941 року, там її застала війна і вона повернулася додому.

КОНЬКО Дмитро Антонович (с.Благовіщенка)

Народився в с.Благовіщенці в 1925 році. Батьки: Антон Овсійович 1888 р.н. та Олександра Спиридонівна (дівоче прізвище Масляк) 1890 р.н. В їхній сім'ї було семеро дітей: Дарина 1908 р.н., Палажка 1910 р.н., Микола 1918 р.н., Михайло 1921 р.н., Іван 1923 р.н., Дмитро 1925 р.н., Лідія 1928 р.н. Під час колективізації Антона Овсійовича розкуркулили. Антон Овсійович жив з сім'єю в батьківському будинку, в якому проживали ще три його брати з сім'ями – всього 18 чоловік. Звісно у такої сім'ї були корова, бик та сільгоспінвентар – їм приписали ще й млин – тому їх і занесли до списку «куркулів». Всіх Коньків вигнали з хати. Мати з чотирма дітьми пішла жити в поганеньку покинуту хатинку, а батько подався на Донбас і влаштувався на роботу у шахті. до нього невдовзі приїхав брат Микола і став працювати на шахті. Палажка теж подалася на Донбас. Мамині родичі Василь Масляк з сім'єю теж виїхали на Донбас.

там і залишилися жити. Сім'я дуже бідувала під час голоду 1933 року. Дмитро лазив по берестках, рвав «кашку» і їв, ходив по людях, жебракував. Запам'яталося йому одна бабуся, яка жила поблизу р. Грузької і в неї вродила городина, – вона давала йому по буряку. Він приносив його додому і мама варила буряк і діти їли бурякову юшку. Дякуючи цій бабусі, в їхній сім'ї ніхто не помер з голоду, а взагалі вмирало багато людей. Мати розповідала Дмитру, що в одну яму кидали по 10 померлих, яму не закидали і знову кидали чергову партію. Жителі села клали на тачки найцінніші речі, а це здебільшого були одяг та вовна, та йшли в Бердянськ обмінювати на камсу. Багато з них вмерли по дорозі на Бердянськ.

Дмитро Антонович ходив у місцеву семирічну школу. Директором школи був Іван Якимович Творищенко. В школі також працювала його дружина, Антоніна Олександрівна Добрева – вчитель початкових класів. В 1941 році Д.А.Конько закінчив 7 класів, його однокласниками були:

Пастернак Петро Овсійович, Антонечко Катерина Іванівна, Сидоренко Федір Юхимович, Бичик Катерина Григорівна, Крюк Марія Савелівна, Таран (Корецька) Катерина Іванівна та інші – всього 31 чоловік.

ТАРАН Катерина Іванівна (с. Благовіщенка)

Батьки: Корецький Іван Семенович та Анастасія Іванівна (дівоче прізвище Пастернак). Батько жив у Маріуполі – там з ним і познайомилась Анастасія Іванівна, яка працювала у цьому місті у наймах. У Маріуполі вони одружились і приїхали в село Благовіщенку на початку 30-х років. Всього в сім'ї було 17 дітей, переважна їх більшість померла малолітніми, вижило тільки трое: Володимир 1921 р.н., Катерина 1924 р.н. та Микола 1929 р.н. В 1933 році в селі почався голод. Батько покинув сім'ю і поїхав в Маріуполь, рятуючись від голоду. Через деякий час він забрав Володимира, а потім Миколу. Микола помер в Маріуполі в тому ж 1933 році. За переказами рідні, він поїв зеленого супу, розпочались рвоти, його забрали в лікарню і там він помер. Катерина Іванівна залишилась в селі вдвох з матір'ю. Мати працювала в колгоспі, іноді приносила з роботи в хустинці трохи муки – колотила її в казанці і варила. Від голодної смерті їх врятувала корова.

ЗАЯРСЬКА Марія Назарівна (с. Вершина)

Народилася в Вершині в 1927 році. Батьки Ярмач Назар Ілліч 1893 р.н. та Євдокія Гордіївна (дівоче прізвище Луценко) 1892 р.н. Батько під час Першої світової війни потрапив у полон до австрійців і знаходився там 4 роки. Написав звідти листа, але жителі села були переважно неграмотними і тому довелося нести його до місцевого священика. Це було на страсну п'ятницю. Священик сидів і їв м'ясні страви і пив горілку. Побачивши здивовані погляди

сільчан, він сказав фразу, яку Ярмаки запам'ятали на все життя: «Те, що в уста – не гріх, гріх те, що з вуст». Останній прочитав листа вголос і написав відповідь. У 1918 році почався обмін військовополоненими – батько повернувся додому. Тоді ж поїхав в Австрію військовополонений, який працював у Царекостянтинівського багатія Тарасенка, який мав землю під Вершиною. Заможними селянами у селі були відрубники: Щока, Восточний, Залізний.

В сім'ї Н.І. та Є.Г.Ярмаків було двоє дітей: Катерина 1913 р.н. та Марія, ще два сини померли малолітніми. Приблизно в 1930 році Катерина вийшла заміж за місцевого парубка і жила окремо. Під час колективізації розкуркулили сім'ю Міняйленка Олексія Андрійовича – родича Ярмаків. В них забрали хату і все майно, вигнавши Міняйленків з трьома дітьми на вулицю. Однієї ночі до них зайшов Олексій Андрійович, попрохав на дорогу буханку хліба і глечик молока і більше його в селі не бачили. Від людей Ярмаки дізнались, що Міняйленки виїхали на Донеччину, влаштувались на роботу в одному з радгоспів.

В 1933 році в селі був голод. Назар Ілліч їздив на Кубань – в Єйськ, щоб обміняти речі на зерно та рибу. По сусідству з Ярмарками жили Іван та Христя Щербані – в них були діти: Катерина, Марія та Василь. Марія Ярмак, якій було трохи більше п'яти років, дружила з ними. Вона захворіла на кір, довго хворіла, а коли пішла в гості до Щербанів, то не побачила Катерини – вона померла з голоду. Вижили в селі ті, у кого були корови.

В 1937 році в селі підірвали церкву. З церковної цегли в селі побудували племконюшню. Жеребці конюшні цінувалися, брали участь та вигравали на обласних змаганнях. Назар Ілліч Ярмак конюхував на цій конюшні.

В другій половині 30-х років Марія Назарівна ходила до місцевої школи, початкові класи школи містилися в будинку священика, який помер. Вчителькою початкових класів була Тетяна Терентіївна Горбань, директором був Микола Данилович Горбань. Перед війною в школі працювало подружжя Воловодеків – «добрі душі».

САМІЙЛЕНКО Катерина Свиридівна (с. Вершина)

Народилася в 1918 році в с.Вершина. Батьки: Луценко Свирид Вакулович та Марія Тихонівна (дівооче прізвище Дементій). У їхній сім'ї були діти: Іван, Катерина, Семен, Петро, Федір. Батько Катерини був інвалідом з дитинства, однак господарював на землі. В частині села, яку люди старшого покоління називають за номером земельної ділянки «25-й», створювалася комуна і Свирид Вакулович вступив до комуни. Комунари усупільнили худобу і реманент. С.В.Луценко привів до комуни лоша, яке було хворе. Це лоша хотіли забити, але Свирид Вакулович попросився працювати на конюшню і виходив лоша. Через декілька місяців, разом з дідом Прядкою С.В. Луценко на «своєму» мотодому коні обробляв землю. В роки колективізації батьки вступили в колгосп.

В 1932-1933 роках сім'я страждала від голоду. Батьки послали Катерину Свиридівну разом з сусідом Монастирним за «кінським» шавлем, який ріс за околицею села. Сусід запрог в гарбу корів і вони поїхали. Вони нарвали чотири

мішки в вже хотіли їхати додому, аж тут до них на «бедкі» підскачив бригадир. Він забрав мішки і велів їхати Монастирному в контору. По дорозі в село вони зустріли дівчинку, яка сиділа в кушах і плакала. Виявилось, що вона пішла за щавлем і заблукала, де живуть батьки і хто вони вона не могла сказати. Вони забрали дитину з собою і Монастирний заспокоїв її: «Якщо не знайдемо твоїх батьків, будеш жити у моїй сім'ї – в мене немає дочки». На одному з полів вони зустріли колгоспників і одна з жінок впізнала свою дочку.

Після повернення додому Монастирний пішов у колгоспну контору – його вилаяли за щавель. Виявилось, що колгоспу належали не тільки поля а і балки і все, що росло на них. Щавель віддали в колгоспну їдальню. Колгоспникам видавали з комори по 5 кг макухи на двір, бо головою колгоспу був Медвідь Василь – хороший чоловік, після нього головою колгоспу був Карпій Василь. Допомогло вижити і те, що ночами майже всі жителі села ходили зрізати колоски, а діти деяких жителів села робили це навіть вдень. Об'їзники охороняли поля, ганяли дітей, але робили це, здебільшого, формально, розуміючи тяжке становище своїх земляків. Зрізані колоски сушили у печі, вимолочене зерно мололи кам'яними жорнами. В 30-х роках Катерина Свиридівна ходила в Вершинську школу. Вчителювали в ній Федір Григорович Коломоєць та його дружина Леся, приїжджа Василина Карпівна (прізвищ їх не пам'ятає), Панас Якович Півень.

БАРАБАН Андрій Пантелейович (с. Гусарка)

Народився в Гусарці в 1930 році. Батьки: Пантелей Кирилович 1904 р.н. та Пелагея Митрофанівна (дівооче прізвище Бородай) 1906 р.н. Пантелей Кирилович рано осиротів, виховувався в сім'ї старшого брата. Батько Пелагеї Митрофанівни загинув на фронтах Першої світової війни, мати сама виховувала їх з сестрою. В їхній сім'ї було двоє дітей – Іван 1928 р.н. та Андрій, з ними жила мама матері. В кінці 1932 року заарештували Пантелія Кириловича і відвезли в Куйбишеве. 6 січня 1933 року - на вечерю – їхню сім'ю вивезли на станцію Більманка з ручним багажем, туди ж привезли батька. Мамину маму, яка носила прізвище Бородай, не займали – вона залишилася жити в Гусарці. Поїздом їх везли до ст. Вологда. Разом з ними їхали земляки: Комнси, Верещаки, сім'ї Дудки Євдокима, Тарасевича Халімона, Алексєнка Данила та ін. З Вологди їх повезли санками під Архангельськ. Поселили в бараках, прикріпивши по 15 сімей до однієї плитки. Чоловіки пиляли дрова, а жінки корчували. Весною того ж року батько втік на Україну. Сім'я голодувала. Мати виміняла подушку на віку та овес, зварила частину вівса - Іван поїв його і помер.

Батько дійшов додому і написав їм листа, в якому писав, що він добрався в Гусарку нормально і його ніхто не переслідує. Через деякий час він вислав їм гроші на дорогу. 500 кілометрів вони з матір'ю йшли пішки до станції Вологди, блукали, жебракували. В одному з населених пунктів їх зупинив патруль. Втікачі почали розповідати йому свою версію, але командир взяв на руки малоліт-

то речей довелося залишити - їм сказали, що речі погрузять в інший вагон. В вагоні заганяли не тільки жителів Гусарки, а й жителів Попівки, Олексіївни, Більманки та інших сіл - людей було дуже багато. Везли їх робітничим потягом, який називали «красним» у «столипінських вагонах». Дорогою на кожну сім'ю видавали по буханцю хліба та кусень вареної конини на день. Їхали довго, спочатку приїхали в Москву, стояли. В Вологду привезли в кінци лютого 1931 року.

З Вологди їх повезли на санях вздовж річки Сухони в м.Тотьму. Їхали день і ніч, привезли в ліс, де були бараки, в яких напередодні утримували політв'язнів. Бараки дошками були поділені на кімнати, в кожній кімнаті розмістили по три сім'ї. В їх кімнаті, окрім них, поселили сім'ю Євдокима Дудки та Книша з Кубані з двома синами. «Книшенят» привезли буквально голих, завернутих в ганчір'я, їх мати відбувала покарання окремо - за крадіжку хліба.

Годували їх знову кониною, допомагала вижити картопля, яку привезли з собою гусарківці, хоча вона й померзла. Чоловіки працювали на лісоповалі, жінки обрубували сучки. Діти, яким виповнилося 15 років, теж працювали - в'язали кружев'яні воротники. В бараках на день залишалися тільки діти: старші доглядали за молодшими, згодом для дітей відкрили дитячі ясла. Брат Марії Федорівни Микола 1930 р.н. помер від голоду та холоду. Перезимували гусарківці, весною батько Марії - Федір Якимович Комиса разом з земляком Євдокимом Дудкою вирішив тікати на Україну. Він не пішов в Гусарку, а добрався до Макіївки і влаштувався на шахту забійником. З Макіївки він надіслав листа своїй дружині Олені Антонівні, в якому містилася умовна фраза: « Сонце взшло, но гвоздей я не нашёл» - це означало, що можна і їй вирушати на Україну, але не в Гусарку, а в інше місце. Мати почала збиратися в дорогу і взяла з собою Марію, а меншу дочку - Віру залишила на землячку Одарку Дудку. Вдвох вони дійшли до річки Сухони, переправились на лівий берег і дійшли до Тотьми. У Олені Антонівни опухли ноги, вони попросилися на пароплав і на ньому добрались до Вологди, однак були затримані міліцією, бо в них не було паспортів. Їх посадили під варту. Олена Антонівна пішла на хитрість - почала прохати вартових відпустити її на базар покормити дочку. Їх відпустили і вони пішли по шпалах в напрямку Москви. Разом з ними йшли такі ж як вони втікачі з лісоповалу. Дорогою Марія жебракувала, годувала себе і матір. Йшли до Москви маже весь місяць квітень, при появі обхідників чи потягу, ховались у дерев'яних щитах, які стояли вздовж залізничної колії. У Москві мама обміняла срібні дукачі з свого намиста на житню муку і десять пачок махорки (на неї можна було обміняти буквально все), однак два міліціонери відібрали у них махорку.

Без махорки їм не вдалося впрохати провідницю впустити їх в потяг. Допоміг один юнак - він сказав, що супроводжує їх у будинок для божевільних і їх впустили. В вагоні він відкрив дорожню валізу і пригостив їх хлібом та цукром. Марія була брудною, по ній лазили воші, юнак помітив це і дав їй свою сорочку. Так вони добралися до Запоріжжя. Знову потрібно було щось придумати, щоб доїхати до Поліг. Мати послала Марію просити милостиню, вона назбирала грошей на квиток до Магедово, потім добралися у Гусарку. З Гусарки батько забрав їх до себе у Макіївку. Жили вони там у чоловічому гуртожитку до початку 1933 року. Тоді ж до них приїхав, рятуючись від голоду, Іван Михайлович Дороз - чоловік тітки. Про голод ходили розмови, що Сталін вирішив провчити

українців за те, що вони не хотіли йти в колгоспи. Через деякий час батько Марії Федорівни вивчився на водія і сім'я переїхала спочатку в Рутченкове, потім у колгосп «Ней Лебен» (поблизу с. Кобильного Розівського району), потім с.Зразкове, а в 1934 році - в Гусарку. Марія ходила в місцеву школу. Вчителями були Сергій Сергійович Костенко (вчитель української мови та літератури), його дружина викладала історію. Працювало в школі також подружжя Попріних: Віра Матвіївна і Михайло Маркович; Болгар: Олександр Степанович та Анна Степанівна. Працювали у школі також вчителі Кудряшов та Віра Теодорівна (її прізвища вона не пам'ятає), яка викладала німецьку мову.

СЕМИКЛІТ Володимир Павлович (с. Зелений Гай Зразківської сільради)

Народився в 1938 році в селі Зелений Гай. Батьки: Павло Терентійович 1903 р.н. та Пелагея Власівна (дівоче прізвище Галич) 1896 р.н. Батьки були родом з Кінських Роздорів. В Зелений Гай приїхали в 1924 році, отримавши землю.

В сім'ї було семеро дітей: Марія 1923 р.н., Катерина 1924 р.н., Петро 1926 р.н., Федір 1927 р.н., Надія 1931 р.н., Володимир та Ніна 1940 р.н. В роки колективізації батько вступив до колгоспу ім.Будьонного. В 1933 році від голоду помер рідний брат батька – Яків Терентійович Семикліт. В 1932 році сім'я Я.Т.Семикліта виїхала на заробітки в Грузію, продавши хату, корову, коня. Повернулись звідти в 1933 році – нічого не було їсти. Яків Терентійович перед смертю віддав останні харчі дітям: Федору і Тетяні – вони вижили.

МАКАРОВИЧ Євдокія Сергіївна (с. Зелений Гай Зразківської сільради)

Народилася у 1924 році в с.Кінські Роздори Пологівського району. Батьки: Сафронів Сергій Мусійович 1899 р.н. та Марія Ульянівна 1889 р.н. (дівоче прізвище Усенко). В сім'ї було п'ятеро дітей: Іван 1911 р.н., Василь 1921 р.н., Євдокія, Галина 1926 р.н., Олександра 1928 р.н. (в сім'ї був ще син Роман, який помер малолітнім). З розповідей батьків, в село їхня сім'я переїхала в рік народження Євдокії Сергіївни – в 1924 році. В 1930 році їх сім'ю розкуркулили – забрали коня, корову, с/г інвентар, особисті речі, добре хоч хату лишили – не викинули на вулицю 12 душ сім'ї.

Голод 1932-1933 рр. їх родину оминув, але у рідного брата матері – Усенка Івана Ульяновича – від голоду померло троє менших дітей, двоє старших вижили. Помер їхній сусід Сальник Федір, у Кузьми Балдо померло двоє дітей.

В 30-х роках ходила в місцеву початкову школу. В ній в різні роки працювали: Федір Йосипович Середа. Василь Григорович Плетінь (родом з Поліг),

Іван Федорович Марченко, Іван Феодосійович Мишик. Після закінчення початкової школи в Зеленому Гаю почала відвідувати семирічну школу в Кінських Роздорах, але, провчившись тиждень, захворіла на малярію, хворіла майже рік. Батьки більше її в школу не пустили, бо підросли її менші сестри і материна племінниця, яка виховувалася в їхній сім'ї. До початку Великої Вітчизняної війни працювала в місцевому колгоспі ім. Будьонного телятницею, дояркою.

КОВАЛЕНКО Марія Яківна (сmt. Комиш-Зоря)

Народилася в 1926 році в селі Вершина. Батьки: Крутії Яків Антонович 1889 р.н. та Меланія Тихонівна (дівоче прізвище Дементій) 1891 р.н., родом з Новоукраїнки. У їхній сім'ї було шестеро дітей: Катерина 1921 р.н., Андрій 1924 р.н., Марія, Дмитро 1928 р.н., Петро 1930 р.н., Василь 1932 р.н. Яків Антонович був учасником Першої світової війни, три роки перебував у німецькому полоні. Меланія Тихонівна розповідала своїм дітям, що в 1921-1922 рр. був великий голод - «вижити людям допомогла Америка». В роки НЕПу жити стало краще, було багато різних товарів, новоукраїнці скуплялися, в основному, в сусідніх німецьких колоніях, де були добрі крамниці. В кінці 20-х років її батьки купили хату в селі Очеретуваному і сім'я переїхала в це село.

Голод 1932-1933 років Марія Яківна пам'ятає дуже добре. Місцеві активісти, вишукуючи у жителів села продовольство, почали переслідувати сім'ю рідної тітки по матері – Марфи Тихонівни Залозної, яка проживала на хуторі Петровському. Її чоловік Петро змушений був тікати до Ханжинівки Донецької області. На слідуючий день тітку Марфу Тихонівну визвали в сільраду, влаштували справжній допит, щоб вона сказала де чоловік, але вона не виказала, де Федір. Її замкнули в сільраді на ніч. Вночі охоронник сільради пожалів її і допоміг втекти. Марфа Тихонівна прибігла до них в Очеретуване, попередила, що вона втікає з села. Пішки вона добралася до роз'їзду 347 км, сіла на потяг і поїхала на Донбас. Своїх дітей Івана 1926 р.н та Галину 1928 р.н. вона залишила у дідуса Федора в Петровському. Через дві неділі Марфа Тихонівна таємно приїхала до них, привезла трохи рису, хліба. Крутії зварили для своїх дітей рисової каші – Марія Яківна на все життя запам'ятала її смак. Тітка Марфа однесла харчі своїм дітям, а через деякий час забрала їх до себе в Ханжинівку. Згодом їхня сім'я переїхала в Маріуполь, Петро влаштувався на завод ім. Ілліча.

Сім'я Крутіїв голодувала. Мати Марії – Меланія Тихонівна вимінювала трохи дрібної картоплі на новий батьківський костюм і давала її потроху дітям. Врятувало дітей їх сім'ї і те, що у школі давали гарячі сніданки (Марія в 1933 році пішла в місцеву початкову школу). Марія Яківна пригадує, що в 1933 році один місцевий хлопець помер по дорозі в школу (можливо його прізвище Глина). Батько Марії – Яків Антонович, щоб врятувати сім'ю від голодної смерті, влаштувався працювати залізничником на роз'їзд 347 – там давали харчові пайки і на дітей – так сім'я вижила

тель Микола Васильович Прутков – старші діти знушались над ним і невдовзі він покинув школу. Олександра Савівна в 1941 році встигла закінчити 6 класів і розпочалася війна. В її клас ходило 9 учнів: Кадькало Катерина Йосипівна, Солонський Василь Іванович, Трохименко Діна, Кондратенко Даша, Божко Зоя, Дементій Галя, Усик Катерина (прізвища останніх не пам'ятає).

В 1935 році батька Олександри Савівни послали на курси садівників у Мелітополь. Після закінчення навчання батько повернувся у Куйбишеве, працював садівником у колгоспі ім. Калініна. У 1936 році під його керівництвом в колгоспі почали закладати сад на площі 100 га. Згодом посадили ще один у місцевості, яка називалася Демидова (називалася за ім'ям заможного селянина, якого розкуркулили).

У сусідніх колгоспах також були свої садівники, які теж закладали сади. У колгоспі ім. Молотова садівником був Дементій, у колгоспі ім. 12-річчя Жовтня – також Дементій (однофамілець першого).

БАТЕЧКО Григорій Єлисейович (сміт. Куйбишеве)

Народився в 1930 році в Царекостянтинівці. Його батько Єлисей Кузьмич народився в 1906 році в Царекостянтинівці, а дід Кузьма Васильович 1887 р.н. та бабуся Христя Климівна 1889 р.н. родом з Темрюка (тепер с.Старченкове Володарського району Донецької області). На дворішці Григорія Єлисейовича залишився колодязь, який викопав дід в 1899 році. Батько часто розповідав Григорію Єлисейовичу про поїздку на їх малу батьківщину – в Темрюк в 1912 році. Єлисей Кузьмич та його батько Кузьма Васильович виїхали вечором волами. до Темрюка добралися наступного дня. В Темрюку була ціла вулиця, населена їхніми родичами – «вулиця Батечків», вони гостювали у родичів цілий тиждень. Дід Григорія Єлисейовича був добрим хазяїном – мав волів, коней. Бабуся Христя Климівна займалася дрібною торгівлею – ходила пішки в Бердянськ, купувала там сахарин, вино, рибу і перепродувала в рідному селі. З початком колективізації у діда забрали волів та коней і він з своєю сім'єю втік на Донбас і працював на шахті років зо 3-4, потім повернулися в своє село. У Кузьми Васильовича було троє дітей: Єлисей 1906 р.н., Фрося 1911 р.н., Іван 1916 р.н. Єлисей в 20-х роках відділився від батька і господарював на землі сам. В 1926 році одружився на Марії Прокопівні Палій з заможною сім'ї. В 1929 році Єлисей Кузьмич навчався на курсах бухгалтерів.

В 1929 році в сім'ї Батечків народився син Микола.

Під час колективізації, після розкуркулення батька, активісти прийшли і до садиби Єлисея Кузьмича, однак він заховався, йому повезло, що не знайшли. Довелося і Єлисею Васильовичу тікати з Царекостянтинівки. Він опинився в грецькому селі Корань, потім перебрався в Гуляйполе, де влаштувався бухгалтером у «Заготскот».

У голодному 1933 році місцеві активісти вилучали продовольство.

Мати заховала горщик з квасолею – навіть його знайшли і забрали, сім'я почала голодувати, брат Григорія Єлисейовича Микола помер. Його поховали в

кінці городу. Згодом в сім'ї народилася ще одна дитина – Тамара. Батько приїхав вночі і забрав сім'ю до себе, в Гуляйполе. В Куйбишеве сім'я Батечків повернулася у 1936 році.

Закарбувався в пам'яті Григорія Єлисейовича і 1937 рік. В одному з куйбишевських колгоспів працював коваль-віртуоз Степан Лавріненко. Одного разу, по дорозі на роботу, до нього в кузню зайшли молоді колгоспники. Вони стояли в кузні, палили цигарки, на роботу не поспішали. Степан їм і сказав:»Хлопці, як так будете робить – вік з вами соціалізму не постройш». Хтось ці слова доніс у відповідні органи, і Степана Лавріненка заарештували, пізніше розстріляли.

Головою одного з колгоспів у селі був Федір Гаврилович Кайда, учасник громадянської війни. Він дав комусь з розкуркулених 2 кг дерті. За це на нього хтось також доніс і в 1937 році його заарештували і репресували. Його четверо дітей стали дітьми «ворога народу».

ПІВЕНЬ Василь Григорович (с.мт. Куйбишеве)

Народився в 1915 році. Батьки: Григорій (по батькові не пам'ятає), мати – Марія Афанасіївна (дівоче прізвище Кашоба). У сім'ї було четверо дітей: Катерина 1910 р.н., Антон 1912 р.н., Костянтин 1914 р.н., Василь. Батько не повернувся з Першої світової війни, мати виховувала дітей одна. В 1922 році був великий голод – люди їли котів і собак, глину, полову, кукурудзяні качани товкли у ступах. Василь Григорович ходив у початкову школу – його навчала Щураківська Євдокія Василівна (її чоловік був дияконом у церкві) у колишній земській школі – вона знаходилась на північній околиці села. Після закінчення початкової школи відвідував семирічну школу в центрі села. Вчителями були: Стоян, Петріно – вчитель хімії, Гора – викладав історію і деякий час був директором. Запам'яталось Василю Григоровичу як руйнували куполи церкви – було видно із вікон школи. Останнім священиком церкви був Іван Кравченко (прізвище іншого він не пам'ятає – ім'я Іван). Комсомольці, скинувши куполи з церкви, влаштували в ній клуб.

В 1932 році Василя Григоровича направили навчатися на вчительські курси при Мелітопольському педінституті. Вчителів тоді не вистачало і після чотирьохмісячного навчання його направили в Більманську початкову школу вчителем початкових класів. В тому ж 1932 році В.Г.Півень почав вчителювати у колишній земській школі – (її приміщення зруйнували після Великої Вітчизняної війни і використали цеглу з неї та з колишньої земської Олексіївської школи для будівництва Куйбишевської середньої школи). Завідував школою Микола Данилович Горбань, родом з Вершини.

За голод 1933 року Василь Григорович пам'ятає дуже добре, бо отримувал від сільради на місяць вчительський пайок – 9 кг пшениці і 0.5 кг олії. Щоб домогтися вижити матері він принісав її до себе, у Більманку – взяв на «жизнєвение» і вона також отримувала від сільради 4 кг зерна. Зарплата вчителя в 1932 році становила 24 рубля, весною 1933 року її підвищили до 32 рублів. Василю Григоровичу запам'яталось, що восени 1932 року в їхню школу при-

йшло 70 учнів, а на весну 1933 року лишився тільки один – останні хворіли або померли від голоду. В Більманці були створені спеціальні комісії, які вилучали в місцевих жителів продовольство.

В 1933 році Василя Григоровича перевели вчителювати в Олексіївську початкову школу, яка також знаходилась в приміщенні колишньої земської школи. Завідував цією школою Степан Миколайович Яновський, вчителькою була і його дружина Віта, родом з Великого Токмака. Через рік молодого вчителя перевели вчителювати на хутір Шевченко (нині с.Дубове Куйбишевської селищної ради). Завідувала школою Олена Іванівна Барахова. Через рік вона покинула школу і Василь Григорович «перетіг» із Поліг у школу свого земляка і товариша Євгена Григорія Петровича. Через місяць після початку навчального року Василя Григоровича в терміновому порядку переводять в початкову школу в селі Червоне Озеро. З розповідей місцевих жителів В.Г.Півень дізнався, що завідувачий цієї школи Калініченко був заарештований як ворог народу за те, що він підніс склянку горілки до портрета Ворошилова.

У Червоному Озері Василь Григорович вчителював 3 роки, потім його перевели в Куйбишевську початкову школу № 3. Вона знаходилась в приміщенні колишньої земської школи по дорозі на Гусарку. В народі її називали Красною, бо споруджена вона була з червоної цегли. Завідувала цією школою Шимко Марія Григорівна. Всього в той час в селі було 4 початкові школи і одна семирічна. В 1937 році репресували вчителів семирічної школи Семесенка і Петріно. Василь Григорович заочно закінчив Гуляйпільську педшколу. В 1939 році його призвали на військову службу. Служив на Алтаї в артилерійських військах на станції Поспеліха. В 1941 році його повинні були демобілізувати, але почалася Вітчизняна війна і він пройшов її фронтами з першого до останнього дня.

СУРЖИК Катерина Митрофанівна (сmt. Куйбишеве)

Народилася в с. Вершина №1 в 1919 році. Батьки: Ревенко Митрофан Олексійович 1893 р.н. та Дарина Варфоломійвна 1896 р.н. (дівоче прізвище Євєнко). У їхній сім'ї було троє дітей: Катерина. Іван 1925 р.н., Андрій 1928 р.н., ще дві дочки померли малолітніми у 1922 році. Батька Катерини Митрофанівни виховувала мати Олена Максимівна (дівоче прізвище Марюха), батько фактично з сім'єю не жив, був конокрадом, часто сидів у в'язниці. Олена Максимівна наймитувала у заможних греків в с. Новомлинівка, там у сараї і народився Митрофан Олексійович. Разом з матір'ю вони заробили грошей, повернулися у Вершину і купили хату. Батьки розказували пізніше Катерині Митрофанівні: в 1922 році вона вижила завдяки тому, що батько водив двохлітню дочку у школу, де учням варили обід – «АРА» допомагала. Батьки в 20-ті роки займалися сільським господарством, невдовзі купили коня, корову, але страждали від малоземелля.

В 1928 році почали ділити резервні землі поблизу с. Старомлинівка (на території сучасного Велико-Новоселківського району Донецької області).

Батьки Катерини Митрофанівни поїхали туди разом з трьома сім'ями вершинців: Євенка Дмитра Варфоломійовича (рідний брат матері Катерини Митрофанівни), Бойка Івана Прокоповича, Крутій. За селом Петриківкою вони та інші переселенці заснували хутір "Октябрь". На кожному сім'ю переселенці отримали по 6 га землі. Вершинці прожили на хуторі два роки, а потім на їхніх землях почали організовувати радгосп, а переселенцям віддали гроші за хати.

Сім'я Ревенків повернулася в Вершину, але знайти житла в селі не вдалося і вони поїхали в с. Очеретувате, де місцевий житель Іван Пашко продавав за безцінь свою добротну хату. Починалася колективізація і метикуватий господар відчув, що хату можуть у нього забрати і він її продав і виїхав в Маріуполь. Батьки вступили до колгоспу "Незаможник України", віддали в нього пару коней і корову, потім корову їм повернули. Головою колгоспу був Свиридон Костенко. Батько заробляв у колгоспі тим, що в'язав віники.

В 1932 році була страшена спека – їхній тік потріскався так, що не можна було ступити. Батько захворів на тиф, потім Катерина, потім брат Андрій. Катерина Митрофанівна пам'ятає, що до них приходив сусідський хлопчина, у якого з голоду опухли ноги і шкіра на них потріскалася – невдовзі він помер (прізвища його вона не пам'ятає).

Мама молола кукурудзяні качани, додавала трохи муки і пекла млинці, головною ж годувальницею сім'ї в тому голодному році була корова.

1934 рік був урожайним, на своєму току Ревенки посадили картоплю – вона вродила краще ніж на городі. В середині 30-х років землю ще обробляли коровами. Після 1933 року батька поставили завгоспом у колгоспі.

Катерина Митрофанівна ходила в містечку початкову школу в с.Очеретуватому. Працювали в ній вчителі, які приїхали з Куйбишевого: Петро Семенович Урожай та його двоюрідна сестра Уляна Семенівна Урожай. Була ще вчителька Катерина Лаврентіївна (її прізвища вона не пам'ятає). В 5 клас Катерина Митрофанівна пішла в Вершинську семирічку. В цій школі працювали Микола Данилович Горбань, його двоюрідний брат Андрій Семенович Горбань, які були місцевими жителями. Приїжджими були сестри Єфросинія та Ліна Митрофанівна Ткаченки, Федір Григорович Коломієць та його дружина Леся. У 1936 році Катерина Митрофанівна закінчила школу і поїхала разом з землячкою Валентиною Петрівною Горбань на навчання до Гуляйпільського землячку Валентиною Петрівною Горбань на навчання до Гуляйпільського розпедтехнікуму, однак, провчившись в ньому один курс, покинула навчання. Розпедтехнікуму для неї у вчительській праці стала підпрактика в школі. Її односельчани В.П.Горбань та С.І.Турченко з Гуляйпільщини закінчили педтехнікум та стали педагогами. Сергій Іванович після війни довгий час вчителював у початкових школах Куйбишевського району.

В 1937 році разом з односельцями Катериною Гаврилівною Марюхою, Лідою Самойленко та Катериною Іванівною (прізвища не пам'ятає), вона поїхала на навчання у Бердянську медшколу. Після закінчення школи у 1939 році Катерину Митрофанівну направили працювати медсестрою в Куйбишевську лікарню. Її подруг з Вершини направили на роботу в інші райони області.

В 1939 році, після ліквідації та приєднання до нашого району Люксембурзького району, до Куйбишевської лікарні перевели з Розівки лікаря Євтушенка. З ним переїхало багато медперсоналу і вони складали перед війною кістяк

Куйбишевської лікарні. Лікарня мала пічне опалення, водопостачання та каналізація були відсутні – все носили і виносили вручну. Колодязь з хорошою питною водою був на території лікарні. В підсобному господарстві лікарні були коні і дві корови, за останніми доглядала Марія Яківна Бузало, яка працювала в господарській частині лікарні до виходу на пенсію.

ГУБРІЄНКО Олександра Петрівна (с. Новоукраїнка)

Народилася в 1916 році в Гайчулі. Батьки: Руденко Петро Савич та Анастасія Єлисеївна (дівооче прізвище – Жорник). Батькові було 8 років як померли його батьки і він жив до 10 років у сім'ї Донченків. Його рідні дві сестри жили в с.Більманці. З 10 років батько наймитував у німецькій колонії, спав у сараї на соломі, біля худоби, яку доглядав. Мати Олександри Петрівни також рано осиротіла – в неї було три сестри і брат. Анастасія Єлисеївна наймитувала у місцевого священика, дуже було їй важко.

У сім'ї П.С. та А.Є. Руденків було 13 дітей: Оришка, Палажка, Євдоха, Наталка, Христя, Уляна, Марфа, Олександра та Петро. останні діти померли малолітніми. Батько грошей на дітей витрачав дуже мало, вони ходили в латаному-перелатаному одязі. Всі гроші батько витрачав на придбання сільгоспінвентаря – купив сівалку, плуг, дві брички і т.і. В 20-х роках перерозподіляли землю - землю розподілили порівну на їдоків, до цього ж давали тільки на чоловіків.

Під час колективізації батька записали до середняків, але це не врятувало сім'ю, бо після розкуркулювання заможних селян почали розкуркулювати і середняків. У сім'ї Руденків забрали все: хату, особисті речі, інвентар, але не виселили з села. В 1930 році багато заможних селян з села виселили на Соловки: сім'ї Глушків, Дашевських та ін. Односельць Жорник порадив батькові і матері вступити до комуні «Червоний маяк» – так вони і зробили, щоб уникнути виселення. В комуні сім'я жила в гуртожитку, який влаштували в поміщицькому маєтку.

В 1933 році був великий голод. Сім'я Олександри Петрівни вціліла, бо комунарам видавали влітку щодня по два шматочки огірка та дві варені картоплини. Сестра О.П. Губрієнко – Уляна жила окремо від них, її чоловік Пилип служив у армії і Уляна бідувала в голод. Вона ходила в степ і трусила солому, щоб дістати хоч трохи зернят. В Новоукраїнці від голоду вимерла сім'я Черняків: голова сім'ї Максим, його рідні сини Іван та Олексій, зведений (нерідний) син Іван та інші діти (імен вона не пам'ятає). Сім'я Тимофія Козловського, голодуючи, з'їла собаку, але це її не врятувало, через деякий час Тимофій, його дружина Софія та дочка Катерина померли.

В 1934 році Олександра Петрівна вийшла заміж за місцевого хлопця Андрія Мартуся, вона працювала в комуні дояркою, а чоловік – конюхом. В 1935 році почалися важкі часи для їхньої сім'ї. В цьому році померли батьки Олександри Петрівни, потім парторг забрав корову. Справа в тому, що тоді почалася кампанія по виявленню шкідників в сільському господарстві. На фермі,

де працював Андрій Мартусь, були випадки абортів конематок і його внесли до списку шкідників, виключили з колгоспу. Секретар сільради Федір Андрущенко сказав їм, що заберуть у них хату і тому вони віддали хату сім'ї сестри Уляни з умовою, що вони заплатять за неї 200 карбованців. Сім'я Уляни перейшла в хату Олександри Петрівни. Коли про це дізнався голова сільради Тихон Якович Губрієнко, то визвав Уляню і її чоловіка, дуже лаяв, але нічого вдяти не зміг.

Андрій Мартусь разом з односельцями Арсеном і Іваном Дашевським, Жовненком подався на Донбас, щоб влаштуватись на роботу в шахту. Однак його обікрали і він невдовзі повернувся в Новоукраїнку і переховувався у сестри Віри Романівни Абліцової.

Олександра Петрівна була вагітною – її забрала до себе її рідна сестра Явдоха Олійник, в якої у с. Бурлацьке (на території нинішнього Пологівського району) народила дочку Галину і жила в неї до тих пір, поки її чоловік Андрій не влаштувався на роботу. Він зміг знайти роботу в тому ж 1935 році в колгоспі «Гофенунг» Фрайдорфської сільради. Сім'я жила у маленькому будиночку, за перегородкою жила ще одна сім'я. В 1936 році у Олександри Петрівни народилася друга дитина – син Іван. Тоді ж дійшла звістка про арешт брата чоловіка Олександри Петрівни – Павла Мартуся. Павло був важко хворий і його відпустили – через деякий час він помер вдома. Андрія Мартуся в 1937 році репресували.

Олександра Петрівна повернулася з дітьми в Новоукраїнку, до сестри Уляни та дала їй корову, як борг за хату. Невдовзі за 313 рублів їй вдалося придбати хату, влаштуватися на роботу у колгосп «Червоний Схід», дітей Олександра Петрівна віддала в ясла на круглі сутки. Восени 1938 року вона вийшла заміж за Григорія Онуфрійовича Губрієнка, 1907 р.н. – рідного брата голови сільради Т.Я.Губрієнка. Останній лаяв брата за те, що той одружився на жінці «ворога народу», але Григорій Онуфрійович не відступився від Олександри Петрівни. В 1939 році в їхній сім'ї народилася Галина, в 1941 – Олександра.

ГУБРІЄНКО Євдокія Гаврилівна (с. Новоукраїнка)

Народилася в 1928 році в Гайчулі. Батьки: Гаврило Мефодійович 1895 р.н., Анастасія Самійлівна (Сліпченко) 1897 р.н. В їхній сім'ї було шестеро дітей: Ольга 1918 р.н., Іван 1921 р.н., Сергій 1923 р.н., Марія 1925 р.н., Євдокія 1928 р.н., Борис 1930 р.н. Дід по батькові Мефодій був з бідної сім'ї, наймитував у багатіїв Андрущенків. Він одружився на їхній дочці Наталці і теж став добрим господарем.

Брат матері Сергій Сліпченко подався в голод 1921-1922 рр. в Полтаву, щоб обміняти різні речі на харчі, однак додому не повернувся.

Під час колективізації батько вступив до колгоспу, все життя працював конюхом, мати працювала в бригаді.

В голодному 1932-1933 рр сім'я голодувала. Мати Євдокії товкла в ступі пусті качани від кукурудзи, отриману «муку» змішувала з кисляком і годувала

«млиницями» своїх дітей. Сусідські діти приходили до них і просили: «Дайте хоч розсолу». Дякуючи Богу, їхня сім'я пережила голод. Євдокія Гаврилівна пам'ятає сільську церкву, яка була дуже красивою. Вона мала троє дверей, парадні двері вели в її центр, в церкві грав орган. Після колективізації місцеві активісти влаштували в ній зерносховище, а пізніше розібрали її і з церковної цегли побудували в селі клуб.

Бабуся Наталка померла суворої зими 1937 року. В тому з році репресували жителів села Мартуся і Сохацького.

Євдокія ходила в школу, яку місцеві жителі називали «Амбар», в колишній церковній сторожці теж було приміщення школи. Вчителями в школі працювали:

Соіч Таїсія Василівна – вчитель росмови і літератури,

Найдьонов Микола Савич - вчитель алгебри,

Молочанський Іван Семенович - вчитель зоології,

Супруненко Серафима Іванівна,

Калашников Іван Павлович – вчитель географії,

Олексенко Григорій Федорович – воєнрук.

Халецький

Директором школи був Темнохудов, його дружина Надія Костянтинівна Охомуш, була родом з одного з грецьких сіл. Запам'ятався Темнохудов тим, що був дуже популярним серед учнів – грав з ними в футбол і волейбол. Після Темнохудова директором школи був Йосип Йосипович Галюк.

Сестра Євдокії – Марія в 1941 році пішла в 10 клас, але розпочалася війна і всіх десятикласників погнали на риття окопів під Молочанськ.

В цей клас ходили слідуєчі учні:

1.Цвіркунова (Дуплянко) Ніна Василівна.

2. Копиленко Марія Федотівна.

3. Абліцова Галина Федорівна.

4. Мартузь Ніна Афанасіївна.

5. Андрущенко Іван Федорович.

6,7.Юрій і Євген Зеніни.

8.Дорошенко Микола Никифорович.

9. Снитко Олексій Степанович.

10. Галенко.

11.Карзова Неля.

12.Морочковська Оля.

13. Дорошенко Тетяна

14.Жорник Іван.

15. Романюк Поліна Іванівна.

16.Супрун Марія Семенівна.

17. Шека Марія Петрівна.

18. Козловський Віктор Тимофійович.

19.Костенко Надя Кіндратівна.

20.Сохацький Іван Сергійович.

21.Донченко Іван Йосипович.

КОМАРНИЦЬКА Марія Митрофанівна (сел. Комиш-Зоря)

Народилася в с. Гайчул в 1923 році. Батьки: Дюжонок Митрофан Володимирович 1898 р.н. та Катерина Михайлівна 1897 р.н. (дівоче прізвище Вінниченко). У їхній сім'ї було п'ятеро дітей: Іван 1921 р.н., Марія, Олена 1926 р.н., Петро 1929 р.н., Олександр 1934 р.н. Батьки до колективізації господарювали на землі, батько був хорошим столяром. В господарстві вони мали корову, двох коней, бричку, реманент. Батькова сім'я була бідна, а сім'ю матері Вінниченків в колективізацію віднесли до середняків і розкуркулили в 1930 році. В них забрали все майно і хату – в хаті зробили бригаду та конюшню. Батько матері – Михайло – помер в колективізацію, а його дочка і сини: Арсен, Ганна, Іван, Яків пішли в Маріуполь, бо в них активісти відняли хату. З їхньої сім'ї в селі залишилась тільки їхня мати – Степаніда, яка жила в літній кухні.

Хата Марії Митрофанівни знаходилась поряд з материнною хатинкою і одного разу Марія Митрофанівна почула вночі, як голосить її мати Степаніда. Марія виглянула в вікно і побачила що сільські активісти знушаються над матір'ю, вимагаючи віддати їм начебто приховані гроші. Таке не забувається.

Під час колективізації батько і мати Марії Митрофанівни вступили до колгоспу, батько столярував.

В часи голоду 1932-1933 рр. вони опухли від голоду, але вижили. Їхня вулиця називалась тоді Свинячою, бо виходила до вигону, де пасли свиней жителі вулиці. Жителі цієї вулиці голодували, але вижили, бо їхні городи виходили до річки і в той засушливий рік більш-менш вродила картопля та овочі; у тих людей, які жили наверху, вигоріло все на городах. На Свинячий лише одна сім'я постраждала – Шеки. В цій сім'ї було семеро малих дітей, які померли одне за одним. В селі говорили, що старші Шеки – батько і мати, дід і баба поїли мертвих дітей. До кожної сім'ї був доведений план м'ясозаготівки. У Комарницьких забрали корову, бика і десять кролів. Над сім'єю нависла загроза голодної смерті і батько пішов на заробітки в радгосп «Азов», де будували пекарню і потрібні були столяри. Митрофан Володимирович заробив пуда два муки і вони вижили. Допомогло вижити ще й те, що у колгоспах варили затірку і давали на дітей.

1934 рік був врожайним, невдовзі батьки заробили теличку і жити стало легше. Марія Митрофанівна добре пам'ятає, як у селі руйнували куполи церкви – їх стягували трактором. Керувала цим місцева активістка-комуністка, якій було років 56, Сорокотяга. З церкви повиносили ікони та різні речі, скидали їх на купу і Сорокотяжиха танцювала на них.

Марія Митрофанівна ходила спочатку в початкову школу (там зараз церква), а потім в семирічку в центрі села. Її вчили: Серафима Іванівна Супрун – ботанік, подружжя Прогрущенко, Микола Савич, Таїсія Василівна та Марія Григорівна (прізвищ не пам'ятає). Директором школи був Темнохудов. Її однокласниками були: Ілля Абліцов, Іван Федорович Андрущенко, Маркусь Віра, Семенцова Марія, Гацько Марія, Павленко Даша і Марія та ін. Брат Марії Митрофанівни Іван закінчив десятирічку в сел. Куйбишеве, бо в селі середньої школи не було, вивчився на вчителя і вчителював до війни під Токмаком.

СТЕПАНЮЧЕНКО Василь Ананійович (с. Новоукраїнка)

Народився в 1949 році в с.Благовіщенка. Батьки: Степанюченко Ананій Омелянович 1909 р.н. та Анастасія Костянтинівна (дівоче прізвище Калініченко) 1907 р.н. До 1948 року їхня сім'я жила на хуторі Черешневому. В сім'ї було дев'ять дітей: Дмитро 1929 р.н., Антоніна 1930 р.н., Степан та Леонід 1933 р.н., Віктор, Анастасія, Ольга 1937 р.н., Любов 1946 р.н., Василь. Материн батько Костянтин Калініченко мав млин – його в роки колективізації розкуркулили. виселили з сім'єю з хати і його сім'я пішла на Донбас.

В 1933 році сім'я Степанюченків голодувала, від голоду померли Антоніна та Леонід.

ЗАГРЕБЕЛЬНА Марія Павлівна (с. Смирнове)

Народилася с. Попівка в 1929 році. Її батьки: Лавріненко Павло Павлович та Ганна Василівна 1908 р.н. В сім'ї, окрім неї, було ще четверо дітей: Іван 1927 р.н., Надія 1933 р.н., Микола 1936 р.н., Василь 1939 р.н. Разом з ними жила ще тітка Лавріненко Марина Павлівна. Сім'я жила в кутку села, який носив назву «Аул», батьки були потомственими хліборобами. В 1933 році був великий голод, багато людей в селі померло. Мати міняла на продукти різні речі, їй вдалося дістати трохи картоплі й буряків. Микола та Марія задовольнялися і цим, а для їх одинадцятимісячної сестри потрібно було молоко. Виснажена мати не могла його дістати і в тому ж 1933 році Надія померла. Павло Павлович відпиляв частину корита, з якого годували домашніх тварин, постелив туди соломи і в ньому сім'я поховала Надію.

ІВАНОВА Ніна Григорівна (с.Смирнове)

Народилася в 1924 році в с.Вершина Друга. Батьки: Логвин Григорій Терентійович, мама – Марія Матвіївна (дівоче прізвище Кардашевська) 1900 р.н. Григорій Терентійович поїхав на Донбас, працював на шахті, щоб заробити гроші на хату. В 1924 році, через шість тижнів після народження Ніни Григорівни, він загинув на шахті. Ніна мала ще старшого брата Федора – 1920 р.н. та сестру Катерину 1922 р.н. Мати вийшла заміж за Єрмака Петра Андріяновича. У їхній сім'ї народилися Олексій - в 1926 році і Іван – в 1928 році.

В другій половині 20-х років в селі було створено ТСОЗ, до якого вступили батьки – вони здали до нього корову, овець, навіть курей. Згодом ТСОЗ розпався – корову і курей повернули, овець – не повернули. Під час колективізації організували колгосп ім. 12-річчя Жовтня. Розкуркулили заможну сім'ю Дубовиків, де було шестеро дітей – їх десь вивезли вночі санками і вони ніколи не з'являлися в селі. У їхній хаті влаштували колгоспний свинарник. В іншій розкуркуленій сім'ї відібрали хату і влаштували в ній бригаду. Ця сім'я повер-

нулася в село з Донбасу в 1941 році (прізвища не пам'ятає) і поселилася в своїй хаті, але в 1943 році вони повернулися в Донбас. Під час колективізації коні заразилися сапом, їх вбили і зарили в спеціальній ямі. Приблизно в 1931-1932 роках місцеві активісти Ілющенко Іван Леонтійович і Дубовик Михайло Арионович підпиляли куполи на церкві, щоб скинути їх на землю, однак щось зробили неправильно і впали разом з ними. Один з них зламав руку – інший ногу. Піп був старенький, жив поряд з церквою. Після закриття церкви виїхав з села. Днякон Лев Петрович (прізвища не пам'ятає) перекваліфікувався і став фотографом. Жодна важлива подія в селі не обходилася без нього. В 1937 році його репресували і в його буднику залишилися плівки – місцева дівтора довго «рилася» в них, шукаючи свої знімки. На початку 30-х років в селі побував перший секретар Дніпропетровського обкому партії М.Л.Хатаєвич.

В 1933 році в селі був голод. Люди рятувалися тим, що ламали і їли стебла проса, які були солодкі на смак. Місцеві активісти ходили по хатах і забирали продукти. Приходили і до них, а мати сказала: «У мене нічого немає - тільки діти – заберіть їх». Вижили ті, в кого були корови, в кого не було – майже всі померли. В сім'ї Василя Шиша була корова, але стара і Василь вирішив купити телицю. Він продав свою стару корову і купив молоду – вів її додому по залізничній колії. На нього напали грабіжники і відібрали корову та залишок грошей. Втративши корову, сім'я Василя вимерла – мати, дружина, п'ятеро дітей. Залишились живими тільки двоє дітей – Василь і Галина, їх забрали родичі.

Помирали діти і в яслах – їх несли і хоронили на кладовищі у рядках в «свіжих» могилах – дохоронювали. Багато вершинців ходили в Гусарку, де хорошо вродив буряк, і міняли його на різні речі.

Зима 1934 року була дуже сніжною. Чоловіків села мобілізували на розчистку залізничної колії. Батько застудився, захворів на туберкульоз і в 1935 році помер. Через півтора місяці після смерті батька, 5 листопада 1935 року, на операційному столі померла мати. П'ятеро дітей перезимували самі. В них була кукурудза – її товкли і їли, розібрали клуню і обігрівали хату. В школу діти не ходили і невдовзі до них приїхав представник з району, в сільраду викликали їхніх 8 дядьків і сказали, щоб дядьки їх забрали в свої сім'ї. Біка продали і поділили гроші, корову забрав один з дядьків з умовою, що молоко буде давати всім сиротам. Ніна Григорівна потрапила до дядька Якова, в якого була малолітня дитина – він Ніну в школу не пустив і примусив нянчити дитину. Голова сільради Сухомлінська відвідала сім'ю і поцікавилася, чому Ніна не відвідує школу – та відповіла, що не має одягу. Через деякий час їй з району привезли одяг і вона з місяць відвідувала школу. Через місяць дядько сказав їй, що віддає її в сім'ю Зубів з Попівки, бо вони бездітні. В піст прийшов Кузьма Кіндратович Зуб і забрав її в Попівку. Його мати, дружина Катерина Петрівна ставились до неї як до рідної дочки. Прожила вона в сім'ї Зубів весну і літо 1936 року, однак вони, по своїй безграмотності, не оформили опікунство над нею і опікуном у неї залишався дядько Яків. На правах опікуна дядько заставляв її виконувати різну роботу.

Голова сільради Сухомлінська направила її та трьох її братів і сестер в дитбудинок, який відкрили в селі в 1936 році і в ньому виховувалися сироти, батьки яких померли від голоду в 1933 році.

Зуби так дуже хотіли дитину, що в дочерили рідну сестру Ніни Григорівни – Катерину. Вона прийняла їхнє прізвище і жила в їхній сім'ї.

Ніна Григорівна відвідувала семирічну школу, яка розмішалася в двох приміщеннях колишніх земських шкіл. В одному приміщенні навчалися початкові класи в іншому – 5-7 класи. Директором школи була Поліна Петрівна Каракурчі, її сестра Анастасія Федорівна Каракурчі викладала у цій школі математику. В кінці 30-х років вона вийшла заміж за вчителя, і на початку війни сестри виїхали з села. У школі деякий час викладав історію Петро Якович Таран, Ісаак Якович та Дора Юхимівна (їх прізвищ Ніна Григорівна не пам'ятає). У 1938-1939 рр.у школі почало працювати подружжя Олексенків – Андрій Іванович та Ася Андріївна. Вони жили з двома дітьми на вчительській квартирі. У 1937 році Ніна Григорівна закінчила сім класів. В цьому ж році в селі були репресовані: Фещенко Никон, Корж. У колгоспі «Шлях» репресували: Миколу Переймака, Книша, Павла Реву, Артема Леонова, Григорія Кузьмовича Сівера, ще одного Сівера.

МАРОЧКО Микола Максимович (с. Смирнове)

Народився в 1927 році в с.Попівка. Батьки: Максим Данилович 1901 р.н., Віра Захарівна (дівооче прізвище Журавель) 1901 р.н. Мати до революції наймалася до німців. За одне літо заробила на спідницю, за друге – на кофтинку. Багато місцевих селян наймалися до місцевого заможного селянина Дубовика. Батько теж був з бідняків, вступив до ТСОЗу. Під час колективізації батьки ввійшли до колгоспу «Шлях Ілліча». Після утворення Попівської МТС батько працював на цій станції слюсарем, токарем, комбайнером.

В 1932 році була велика засуха, почався голод. Основною годівницею багатьох попівців була корова. Вмирали, в основному, ті, в кого не було корови. Невдовзі для корів не стало паші і сільчани висмикували з стріх хат солому і годували корів. До 1934-1935 рр. багато хат на їхньому кутку «світлили» голими дахами, потім їх вкрили соломою. Деякі люди, рятуючись від голоду, покидали село. З їхньої вулиці виїхали Чорнаї (можливо це було їх вуличне прізвисько). Голод нагадав про себе перед війною, коли колгоспники копали силосну яму і знайшли яму з захованим зерном. Вони пожалкували, що не знайшли її в 1933 році – багатьом би вона врятувала життя.

В 1936 році у Марочків народилася донька Клавдія. Микола Максимович ходив до початкової школи, яка була в центрі села. Її приміщення було під черепицею, мало високий ганок, всередині були кахлі, можливо це була колишня волосна управа. Після її закінчення навчався в семирічній школі, яка була в колишній земській школі. Його однокласниками були: Гуденко Іван, Пилипенко, Баско, Вишняк Борис, Киричук, Сокол, Свіжінко Микола, Німченко Микола. До війни вони встигли закінчити 7 класів. Запам'ятались вчителі Василь Вакулович та Настя Данилівна Прогрушенки, які викладали відповідно географію та українську мову. Настя Данилівна була класним керівником у їхньому класі.

В селі перед війною було три колгоспи, кожен поділявся на три бригади. У колгоспі «Шлях Ілліча» в одному приміщенні розміщались правління колгоспу та клуб. В клубі періодично демонструвалися фільми, грав патефон, молодь танцювала. Взимку бажані могли взяти в ньому напрокат лижі. В колгоспі був і лікбез, який влаштували на садибі Сасенка. Його відвідували по вечорах дорослі колгоспники. В церкві був влаштований сільський клуб, де влаштовувалися театралізовані вистави.

ПЕРЕЙМАК Лідія Олексіївна (с. Смирнове)

Народилася в 1929 році в с. Попівка. Її батьки: Бабак Олексій Омелянович 1904 р.н. та Софія Григорівна (дівоче прізвище Чигрин). В їх сім'ї було четверо дітей: Іван 1922 р.н., Марія 1925 р.н., Микола 1927 р.н. та Лідія. Батько і мати займалися сільським господарством, в роки колективізації вступили до колгоспу «Переможець». Під час колективізації брат батька – Бабак Василь Омелянович – виїхав в Старий Крим і жив там з сім'єю. В 1933 році почався голод. «Я росла на шпориші», - згадувала про цей епізод свого життя Лідія Олексіївна, ще й тиф був. Люди почали вмирати від голоду. У її свекрухи – Переймак Наталки забрали коня, а через деякий час лоша. Померли її батько, мати, чоловік і дев'ять дітей. Щоб врятувати сім'ю від голоду Олексій Омелянович Бабак поїхав у Старий Крим, до брата. Як тільки батько покинув село, місцеві активісти забрали у них корову. Влаштувавшись у Старому Криму на роботу, батько перевіз туди сім'ю. Жили Бабаки в гуртожитку, батько і мати працювали на різних роботах, старші діти наймалися до місцевих греків пасти череду - так і вижили

В 1937 році Бабаки повернулися в село, однак їхня хата була зайнята сім'єю переселенців – Морозами. Справа в тому, що після голоду 1933 році в село переселили вихідців з Житомирщини: Клименків, Дулю, Малашко, Морозів, Шевчуків та ін. Деякі з них осіли в селі, а деякі в 1943 році, після відступу німців, повернулися на Житомирщину. Голова колгоспу Йосип Онопрійович Харченко виділив сім'ї іншу хатку, поблизу городини. В роки війни цю хату спалили і коли батько прийшов з війни, довелося будувати нову хату – біля Раківської школи. В цю школу Лідія Олексіївна ходила до війни. В ній вчителювали сім'ї Вознюків, Прогрущенків, Мотрона Сергіївна, Наталія Іванівна (прізвища останніх не пам'ятає).

ПАШКО Василь Григорович (с.Титове)

Народився в 1929 році в с.Водяне. Його батьки: Пашко Григорій Пилипович 1882 р.н., Пашко (Переймак) Марія Йосипівна 1888 р.н. В сім'ї окрім нього були сестри: Ніна 1924 р.н., Надія 1926 р.н. Всі вижили – ніхто з членів

сім'ї у 1933 році не помер, бо в сім'ї була корова, яка врятувала від голодної смерті. В селі вмирали в першу чергу ті, хто не мав корови.

З розповідей батьків Василь Григорович знає, що в 1933 році в селі помер брат Іллі Жукова (вуличне прізвище Живодьор). В Іллі не вистачило сил викопати могилу померлому брату, бо він сам був пухлий від голоду. Коли він закидав могилу землею, виявилось, що з могили стирчать ступні ніг. Поглиблювати могилу у Іллі вже не було сил і він відрубав покійному брата ноги.

КРИВИК Віктор Якович (с. Титове)

Народився у 1936 році в с. Водяне. Батьки: Кривик Яків Трохимович 1898 р.н., мати – Варвара Ігнатівна (дівоче прізвище Переймак) 1898 р.н. В сім'ї було шестеро дітей: Марія 1918 р.н., Галина 1920 р.н., Іван 1925 р.н., Сергій, Микола (приблизно 1927-1930 р.н.) та Віктор. Батько - селянин-середняк, а дід Трохим до колективізації жив заможнo – мав сукновальню на р. Берді, тримав овець.

В 1933 році батька послали на курси трактористів в Розівку – під час голоду його вдома не було. Місцеві активісти, з розповідей матері, забрали у сім'ї все продовольство – навіть буряки і капусту з погріба. Сім'я почала голодувати, невдовзі померли найменші брати Віктора Яковича – Сергій та Микола. Їх поклали на ряднину і поховали на сільському кладовищі. Весною 1933 року сестри Віктора Яковича Галина і Марія знайшли на полі, яка належало одному з колгоспів с. Берестове, залишки проса. Дівчата наїлися проса, але воно було пріле і Галина померла. Мати опухла з голоду, залишила дітей напризволяще і пішла до батька в Розівку. Яків Трохимович виніс дружині миску баланди і вони разом, заховавшись у бузку, з'їли її. Він роздобув небагато якихось продуктів і дав Варварі Ігнатівні, щоб віднесла дітям.

Вона пішки дійшла до с. Попівки і впала від втоми і голоду під парканом. Земляки – водянці впізнали її і допомогли добратися додому. Згодом Марія зайнялась на роботу в одну з єврейських колоній. Їй за роботу видавали щодня склянку крупи, таким чином вона врятувала від голодної смерті свого брата Івана.

Люди тікали з села, рятуючись від голоду, хто куди. Двоюрідний брат батька Максим Прокопович Кривик поїхав у Маріуполь і влаштувався працювати на завод «Азовсталь», згодом до нього поїхав, теж рятуючись від голоду, його рідний брат Олександр.

Мати Віктора Яковича – Варвара Ігнатівна – не розповідала йому про голодомор 1932-1933 років до 1947 року – тільки тоді мати вперше розповіла Віктору, який опух від голоду, про ще страшніший голод, який перенесла сім'я. Віктор, дізнавшись про смерть своєї сестри і братів в 1933 році, терпів і не ремствував. Величезним щастям для нього була знайдена на печі квасолина – до цих пір він пам'ятає смак цієї квасолини і жалкує, що його братам і сестрі в 1933 році не повезло – вони нічого не знайшли і померли.

КИРИЧУК Олександра Пилипівна (с. Смирнове)

Народилася в 1917 році в Білоцерквіці.

Батьки: Хоменко Пилип Михесвич 1890 р.н., Хоменко Марина Михайлівна (дівоче прізвище Ковалько) 1888 р.н.

В 1933 році батьки відправили її Маріуполь, щоб не померла з голоду, бо в сім'ї вже померли від голоду дідусь і бабуся. Померли їхні сусіди Півні – їх дочка, яка була в Донецьку, приїхала і забрала брата і сестру до себе.

В 1934 році Олександра Пилипівна закінчила 7 класів Білоцерківської школи. Її однокласниками були: Дерій Валентин, Підтикан, Негрій Федір Юхимович, Пластун Петро Михайлович, Півень Марія, Мозгова Наталія, Лисовський Григорій, Комар Юхим, Сімейко Марія, Бойко Катерина, Хоменко Василь, Олексенко Тимофій, Полулях Платон, Лисовський Яків, Півень Василина. Напередодні в Білоцерківській школі були на практиці студенти Гуляйпольського педтехнікуму на чолі з викладачем. Вони так сподобались випускникам, що 13 з них поїхали в Гуляйполе, щоправда два білоцерківці через деякий час втекли з педтехнікуму. Ті, хто залишився, довчилися і стали вчителями. З білоцерківцями навчались Горбатенко з Попівки, Крючков Іван Никифорович з Гусарки. У 1937 році Олександра Пилипівна закінчила педтехнікум і приїхала в Куйбишево. Завідуючий районо Шеставін направив її вчителювати у Водяне (нині Титове Куйбишевського району) у місцеву школу вчителем 4-го класу. Директором школи на той час був Місюра Василь Михайлович, його жінка Марта Ульріх викладала німецьку мову. В школі вчителями працювали: Дарина Сергіївна Марочко, Пашко Олександр Микитович, Станевський Петро Степанович та його дружина. В 1938 році вона вийшла заміж за Степана Андріяновича Киричука, продовжувала працювати в Водянській школі до 1941 року, з початком війни переїхала до батьків у Білоцерківку.

КИРИЧУК Таїсія Яківна (с. Титове)

Народилась в 1918 році в с. Попівка (в даний час ця частина села входить до с. Титове). Її батьки Яків Маркович Малашко та Килина Онопріївна (дівоче прізвище Панченко).

Її дід по батьківській лінії – Марко Малашко проходив дійсну службу на Кавказі. Звідти він привіз жінку – Олену, яка була козачкою, дивувала жителів села тим, що вміла верхи скакати на коні. У Марка та Олени було п'ятеро дітей: Григорій, Яків, Володимир, Роман і Марфа. Їхня сім'я була бідною. Дід Марко помер в голодному 1922 році. Бабуся Олена набагато пережила його – померла, коли їй було 93 роки.

Мати Таїсії Яківни – Килина Онопріївна була з заможної сім'ї. У її сім'ї було семеро дітей, всі діти жили в батьківській хаті. Онопрій Панченко був майстер на всі руки. Сім'ю Панченків розкуркулили в 1930 році.

Їх виселили з хати, забрали все майно. Панченки ходили по селу, шукали притулку.

Онопрій Панченко, не витримавши наруги над сім'єю, помер. Його жінка Опанаска прожила довге, але важке життя – померла в віці 101 рік. Сім'я Панченків пережила ще одну втрату – в 30-х роках був репресований рідний брат Килина Онопріївна – Михайло Панченко, його доля невідома.

У сім'ї Галашків було 10 дітей: Наталка 1903 р.н., Марія 1905 р.н., Катерина 1907 р.н., Уляна 1910 р.н., Мотря 1914 р.н., Ліза 1916 р.н., Таїсія 1918 р.н., Григорій 1921 р.н., Іван 1923 р.н., Микола 1925 р.н.

Батько Таїсії Яківни – Яків Маркович був учасником Першої світової війни, повернувся інвалідом. Він мав землю і господарював на землі одноосібно – під час колективізації 1930 року до колгоспу не вступив. Місцеві активісти в 1931 році обклали його такими податками, що йому довелося здавати і насіння гарбузів. Яків Маркович влаштувався охоронником в сільську раду, а в колгосп вперто не хотів іти. Під час колективізації розкуркулили багатодітну сім'ю Юхименків, Петра Усипенка, Семена Усипенка, Свистунів, Лазаренків, Шевченків: Савку, Прокопа і Кіндрата.

В 1932-1933 році сім'я Галашків голодувала. З загат діставали зернятка кураю і товкли їх у ступі, їли все підряд – грицики, листя дерев і т.і. Розсильний сільради Михайло Касьян навчив дітей Галашків ловити в загатах їжачків - їх варили і їли. Мати Таїсії Яківни – Килина Онопріївна, щоб врятувати сім'ю від голодної смерті, взяла тачку, навантажила на неї сяку-таку одежину і пішли в Бердянськ міняти на камсу. Рідна сестра Таїсії Яківни – Наталка була заміжня і жила окремо. Її чоловіка в 1933 році забрали на перепідготовку в армію. З Наталкою залишилося двоє малолітніх дітей: Галя та Надія, останній було вісім місяців. Одного разу Таїсія Яківна пішла провідати сестру, але двері були з середини зачиненими на гачок. Вона почала стукати у вікно та двері, невдовзі в коридор вийшла старша дочка Наталки Галина і сказала: «Мама спить, а я не достану гачка, щоб відкрити двері». Таїсія Яківна подала їй через вікно ключку і племінниця відкрила двері. Зайшовши до хати побачила страшну картину – в кімнаті лежала мертва сестра, а біля неї лежала ледве жива восьмимісячна Надя, яка обсмоктала два пальці на правій руці до кісток. Таїсія Яківна забрала племінницю в свою сім'ю, але врятувати Надю не вдалося – через деякий час вона померла. Мертва Наталка лежала в своїй хаті декілька днів, доки не вернулася з Бердянська Килина Онопріївна. Вона покликала сусідів і ті допомогли їй покласти на тачку тіло дочки. Тачку тягли на кладовище знесилені від голоду Килина Онопріївна та її сусідка Химка Падалка. Інша сусідка Івга Дмитрівна Шапка і сестра Таїсії Яківни – Ліза йшли позаду й притримували ноги померлої. Завершувала що страшну процесію Таїсія, яка несла лопату і грабарку. Сил викопати яму у жінок не було і вони «підховали» Наталку у свіжевириту могилу. За селом в спеціальних ямах, ховали мертвих, хворих на сап коней. Голодні жителі села крадькома добирались до цих ям і відрізали куски м'яса зі шкірою. Діти Галашків теж пішли туди, але побачили там тільки кістки коней - м'ясо вже обрізали, до того ж яму охороняли колгоспні вартові. Голодні діти прохали дати їм хоч нутроші коней, але охоронники відігнали їх.

В пошуках їжі діти ходили по селу, найчастіше навідувались до колгосп-

ної комори – може повезе випросити жменьку макухи. Під час чергових відвідин комори Таїсія Яківна побачили, що біля комори лежать рядками вісім чи дев'ять дітей. Колгоспне начальство прислало за ними підводу і їздовий почав складати їх на неї. Дві чи три дитини були ще живі, але він кинув і їх на підводу. Його запитали про те, чому він поклав до мертвих ще живих дітей. Він відповів: «Все одно помруть - не ганяти ж мені підводу двічі»

Поряд з Галашками жило подружжя Свистунів – Борис і Химка, дуже голодували. Жінка їхнього сина Григорія Тетяна вкрала в коморі відро пшениці – її посадили у в'язницю на п'ять років. Після цього Григорій Свистун десь поїхав з села. Його батьки через деякий час померли і їх тіла довго лежали в хаті – нікому було хоронити.

Багато дітей ходили до колгоспних ясел, в тому числі і дочка померлої Наталки Галя. Одного дня їх нагодували якоюсь стравою (Таїсія Яківна називала її «солонюю заколотою») після якої всі діти померли, в тому числі і племінниця Галя.

Померли сусіди Галашків – подружжя Охтирків (по вуличному їх називали Явтухи), залишивши сиротами трьох дітей: Галину, Івана та Михайла. Галина подалася на Донбас, покинувши братів напризволяще.

Дуже голодували і інші сусіди – Корінці. Глава сім'ї Прокіп Корінець вкрав у Галашків kota, його обідрали і зварили, але це не врятувало Прокопа, невдовзі він помер. Його жінка та троє дітей, щоб вижити, покинули хату і пішли в пошуках їжі по сусідніх селах. В голодовку багато жителів села покинули свої будинки і подалися в міста. Багато хат стояло без покрівель – солону з них злимо зкормили коровам.

Сім'ї Галашків допомогла старша сестра Таїсії Яківни – Мотря, яка виїхала на Донеччину. Вона закінчила курси трактористів і працювала по спеціальності в одному з зернорадгоспів, їй видавали харчовий пайок. Вона ділилася з родичами продуктами і допомогла їм вижити.

Під час голоду були заарештовані голова колгоспу Покушалов, парторг колгоспу Науменко та голова сільради Козаченко за те, що розділили між собою муку, яку доставили з Америки, як допомогу.

Голод був в селі і на початку 1934 року. Частину колгоспників послали копати ями для саджанців – дубків. Знесиленний Трохим Назаренко копав сндячи, на другий день помер.

В 1934 році Таїсія Яківна пішла «служить» до голови колгоспу «Вільне життя» Михайла Лисуна. Вона пасла корову та доглядала дитину. За сезон вона заробила пальто, чоботи та відріз на плаття. В цій обмовці вона пішла до початкової школи, яка знаходилась через дорогу від церкви. Навчала її Олена Костянтинівна Вєльчева (померла в Білоцерквіці). Вона вела уроки одночасно в двох класах. В цій же школі працювала Марія Данилівна Вишняк. Старші сестри Таїсії Яківни ходили в лікбез. В п'ятій клас вона ходила в школу, яка знаходилась в центрі села. В цій школі працювали Костянтин Прокопович та Катерина Іванівна Яковенки, Конон Єлїсейович та Марія Петрівна (прізвища їх вона не пам'ятає). В п'ятому класі Таїсія не довчилася – становище сім'ї було скрутним і вона пішла працювати в колгосп, працювала на різних роботах до початку війни.

ПИРИГ Єлизавета Єгорівна (с. Олексіївка)

Народилася в 1915 році в селі Олексіївка. Батьки: Єгор Харитонович Ляшенко та Мотря Федорівна (дівочого прізвища не пам'ятає) У їхній сім'ї було вісім дітей: Григорій 1899 р.н., Федір 1902 р.н., Остап 1904 р.н, Марія 1906 р.н, Павло 1908 р.н, Максим 1910 р.н, Ганна 1912 р.н., Єлизавета 1915 р.н.

В голод 1921-1922 років мати взяла з собою Марію, Остапа та Федора і пішла з ними в Полтаву, щоб вижити. Вона взяла з собою деякі речі і міняла на продукти, шила різні речі на замовлення бо була хорошою швачкою. Діти наймалися на різні роботи і так вижили. В Олексіївці, з батьком, залишилось троє дітей – вони також вижили. Єгор Харитонович, хоч і був інвалідом, господарював на землі одноосібно.

Під час колективізації він не хотів вступати до колгоспу – тоді місцеві активісти забрали в них коня. Мотря Федорівна вночі відвела корову в Попівку, заховала її в порожній хаті. Єгор Харитонович любив коней, тож довелося йому після реквізиції улюбленого коня йти за ним – у колгосп. Він попросив призначити його конюхом і доглядав коней до виходу на пенсію.

В школу Є.Є. Пиріг ходила три роки. Її вчителями були Роман Кіндратович та Ксенія Степанівна Євмененки. В школі працювала також Марія Свиридівна (прізвища вона не пам'ятає), яка була дочкою одного багатія з Попівки. В нього було три дочки і всіх він вивчив на вчительок.

Голод 1932-1933 рр. був такий сильний, що дуже багато людей померло – особливо тих, в кого не було корови. Їхню сім'ю від голодної смерті рятувала корова – годувальниця. Мати Єлизавети Єгорівни – Мотря Федорівна їздила на Кубань міняти хліб на домашні речі.

В голодному 1933 році Єлизавета Єгорівна вийшла заміж за місцевого парубка Демнида Дмитровича Пирога. Демид працював у колгоспній коморі і інколи, щоб допомогти вижити сім'ї дружини, приносив з комори трохи зерна. В колгоспі був налагоджений дуже суворий контроль за збереженням зерна, невдовзі обліковці виявили недостачу зерна в коморі, де працював Д. Пиріг.

Його віддали під суд і він один рік сидів у в'язниці в Бердянську. В 1934 році Єлизавета Єгорівна пішла працювати в місцевий колгосп і працювала свинаркою до початку війни.

БОЖКО Ганна Корнійвна (с. Вершина Друга)

Народилася в 1932 році в с. Вершина Друга. Батьки: Корній Федорович Сингур та Пелагея Іонівна (дівочого прізвища матері не пам'ятає). Корній Федорович воював на фронтах Першої світової війни, був поранений в ногу. У сім'ї Сингурів було шестеро дітей: Василь 1910 р.н., Олександра 1912 р.н., Іван 1914 р.н., Ганна 1923 р.н., Федір 1925 р.н., Віра 1927 р.н.

В голодному 1921-1922 рр. у Сингурів померло двох дітей: дочка Наталка і син (його імена Ганна Корнійвна не пам'ятає). Сингури в 20-х роках господарювали на землі – їхній наділ був біля Довгої Могили. В їхньому господарстві

були кінь, корова та сільгоспінвентар. Землю обробляли супрягою разом з Вітром Іваном Юхимовичем (воював у Н.Махна), в якого теж був один кінь.

Під час колективізації Корній Федорович до колгоспу не вступив – до 1933 року господарював одноосібно.

Під час колективізації розкуркулили сім'ю Дзюби, в якій було дев'ять дітей. Їхня мати Оксана померла в 1930 році від сибірки. На одній з дочок Дзюби був одружений рідний брат Ганни Корнійвни – Василь – він на деякий час прихистив у себе дітей Дзюби, яких вигнали з хати. З часом вони порозходилися з села – хто куди.

Голод 1932-1933 років був страшним. Батьки Ганни Корнійвни віддавали більшу частину їжі дітям, самі ходили пухлі з голоду. На той час з батьками жило троє дітей, останні подалися на заробітки на Донеччину. Старша сестра Ганни Корнійвни – Олександра, вийшла заміж з попівського хлопця Борідька і вони жили в Моспіно. Олександра передавала своїм родичам продукти харчування і допомогла їм вижити.

1933 рік запам'ятався Ганні Корнійвни ще й тим, що тоді місцеві активісти комнезможники забрали в них посівне зерно, яке батько беріг і не давав молотити та їсти.

Згодом, за невиконання плану хлібоздачі, у них забрали корову і коня. Божкам нікуди було діватись – вони пішли працювати в колгосп.

Г.К. Божко відвідувала місцеву школу. В ній працювали сестри Каракурчі: Поліна Федорівна і Настасія Федорівна. Вони жили в одній з кімнат школи.

ДУБОВИК Ніна Іванівна (с. Вершина Друга)

Народилася в 1916 році в селі Вершина Друга. Батьки: Іван Іванович Шульженко та Домаха Іванівна (дівоче прізвище Яресько). В їхній сім'ї було п'ятеро дітей: Ніна 1916 р.н., Микола 1929 р.н., Євдокія 1924 р.н., Ліза 1929 р.н., Григорій 1937 р.н.

Батько Ніни Іванівни – Іван Іванович був з бідної сім'ї, у нього було вісім братів, він був наймолодшим. Мама – Домаха Іванівна також була з бідної і багатодітної сім'ї в якій було вісім дітей. Під час колективізації батьки вступили до колгоспу. Нікого з їхніх родичів не розкуркулили. Розкуркулювали родини заможних селян. В голодному 1932 році, щоб вижити, Ніна Іванівна пішла з сусідкою в найми в м. Макіївку – вона фактично втекла з села. Їхня сім'я голодувала, батько й мати опухли, але вижили. Багато людей померло в їхньому селі від голоду, багато вершинців покинули свої будинки і подалися в міста. Пізніше в цих будинках поселилися приїжджі люди. З їхніх родичів помер Тимофій Шульженко, його діти порозходились хто куди.

Наймитувала Ніні Іванівна до 1936 року, а потім повернулася додому. Ходила в місцеву школу, в якій працювали сестри Каракурчі. Вчилася добре, але їй вдалося закінчити тільки чотири класи – потім пішла працювати в місцевий колгосп.

ДОКУМЕНТИ*

№1. Доповідна записка.

Командиру хозвзвода
От кр-ца хозвзвода т. Нешко

Докладная записка

Прошу вашего ходатайства перед комполка о возвращении коровы моей семьи, которую забрали на мясозаготов. на что неимели права так как семья у меня 4 души и на эту семью одна корова. Апосему прошу неотказать моей просьбы и розледовать это дело как можна поскорай.

22/IV - 32 г.

Проситель Нешко

Оригінал, машинопис

Підстава: ДАЗО ф. Р-1198, оп. 1, спр. 553, арк..21.

№ 2. Інформаційний лист.

Штабу 15-го кавалерийского полка. На № 100/6/2004 от 26/IV -32 Г.

Цареконстантиновский райисполком на основании отношения Цареконстантиновского сельсовета от 9/ V -32 г. № 23/12, в котором проживает сім'я красноармейца Нешко Петра, сообщает, что коровы под мясозаготовку в семе красноармейца никто небрал, а такався біла ими сдана добровільно ими самими, и плана мясозаготовки недоводилось, одновременно сообщаем что семья Нешко п. не член колхоза.

Завтехбюро РПКа

/подпись/

Рукописный оригинал

Основание: ДАЗО ф. Р-1198, оп.1, д. 542, стр. 24

№3. Лист курсанта Старикова до РИК.

На Мариупольщине , Старий-Константиновск. РИК.
Направляется Вам заявленне и письмо курсанта т. Ста-

* Документи №№1-4, №№ 6-8 виявлені та підготовлені до друку співробітниками держархіву Запорізької області, документи №5, 13 - співробітниками держархіву Дніпропетровської області, документ №9 - П.М. Батичко та О.М. Рибалкою, документи №№ 10-12, 14-19 - Шесчуком С.П.

Одерж.
23/V - 32 р.
№ 6/2239 28 I

рикова с просьбой проверить истинное положение его семьи, положение колхоза, причины невидачи его семье продуктов питания.
Одновременно просим сообщить, применена ли к его семье льгота, согласно постановления Колхозцентра от IX-31 г.
Результат сообщите по адресу: Тадж. СССР, гор. Сарай-Комар, погранотряд, комсвязи.

Пред. Комсвязи – подпись (Русинов)
Секретар - подпись (Лобков)

Оригінал, машинопис
Підстава: ДАЗО ф. Р – 1198, оп.1, спр. 517, арк.. 66.

№ 4. Відповідь на лист курсанта Старикова.

У.С.Р.Р.
Царекостянтинівська
СІЛЬСЬКА РАДА
Царекостянтинівс. р-ну
26/V 1932 р. № 23/14
с. Царекостянтинівка

До Царекостянтинівського РВКа
Надсилаємо листування в справі родини червоноармійця Старикова. Сповідіаємо, що с/р було перевірено скаргу червоноармійця Старикова в справі становища його родини. При обслідуванні виявлено: родина складається з 4 осіб.

При розрахунку з колгоспом одержали бо-рошна 37 пудів 33 фунти, пшениці 3 пуди 17 фунтів. Та з 15 квітня його мати працює в колгоспівській їдальні кухаркою, де й харчується. Що торкається останніх членів родини, то всі працюють в колгоспі і харчею користуються з колгоспівської їдальні. З боку с/р призначена родині його грошової допомоги в сумі 15 крб. з 1 квітня і не дивлячись Старикова і лист присланий з родинною не вірний.

Голова
Секретар

підпис
підпис

Оригінал, рукопис
Підстава: ДАЗО ф. Р-1198, оп.1, спр. 517, арк..65.

№ 5. ДОПОВІДНА ЗАПИСКА про стан збирання урожаю та хлібозаготівлі в Цареконстантіновському районі.

План хлібозаготівлі районом одержано 23/II, на Бюро РЦК план обмірковувався 25/II, де й було виділено Комісію для розкладки плану між Сільрадами та колгоспами.

Притягнуті до цієї роботи МТС підійшли до розподілу плану механічно.

взяли пересічну задачу з га по району, й помножили на кількість посівної площі кожного колгоспу, на такий шлях став і РВК, в зв'язку з чим по пропозиції РПК план декілька раз перероблювався й нарешті, лише 31/ІІ Бюро РПК його в основному затвердило й винесло на обговорення Народи секретарів в партосередків, Голів с/рад, Голів колгоспів і уповноважених РПК, що відбулася 1/ІІІ ц./р., остаточно скоректований при участі колгоспів план, затверджений Бюро РПК 2/УІІІ і спущений до колгоспів і с/рад лише 3/УІІІ з директивою закінчити обговорення плану до 8/УІІІ.

Одержаний з області план хлібозаготівлі районом змінений по мотивах, що урожайність окремих культур областю перебільшена, а по другим зменшена, так наприклад:

КУЛЬТУРИ	Вилучення по пл. обл.	Врожайність по дан. р.	Вилучення по пл. р-а
Пшениця	3.8	9.5	5.3
Жіто	8.5	8.5	6.4
Фуражні	14.0	13.0	10.2

Виходячи з цього, план хлібозаготівель скоректовано й доведено до селерад і колгоспів в такому розмірі / про що повідомлено обласні організації:

	Пшениця	Жіто	Фуражні	Інші
План обл.	7500	4500	23260	1550
План р-ну	15292	3391	16647	1601

По секторам план установлено:

	План обл.	План р-ну	Вилуч. з га по пл. району
Колгоспи	33521	35730	7.02
Одноосібники	3289	1397	6.6

Зменшення плану хлібозаготівлі для одноосібників за рахунок збільшення плану колгоспам, РПК пояснює зменшенням землі в одноосібному секторі й переходу її до колгоспів/землі у одноосібників по секторам, районом припущено порушення директиви ЦК про задачу одноосібниками не менше ніж здають колгоспи, районом керівництво передбачає це виправити, а поки що план спіщений на місяць в зазначеному виді.

Директива РПК про доведення плану на місяць до 8/УІІІ не виконана, на 9/УІІІ багато колгоспів плану ще не обмірковували / обліку в районі не має, на загальних зборах в 2-х бригадах арт. «Сталіна» план відмовились прийняти, вважаючи його нереальним й що при його виконанні колгоспники залишаться без хліба.

Навколо доведення плану хлібозаготівель масова робота серед колгосп-

ників й одноосібників не була розгорнута в повній мірі, в більшості обмежились обмірковуванням планів на парт і комсомольських зборах, пленумах с/рад, бесідах, бригадах, обговорення в наймитсько-бідняцьких групах і з цим виходили на загальні збори колгоспів, зборів жінок, зборів організації КНС і профспілок в районі майже не проводили, пояснюється тим, що не було часу, що проведена ними робота достатня й майже скрізь наймитсько-бідняцькі групи замінили організацію КНС.

При розгортанні масово-політичної роботи навколо хлібозаготівлі не біли використані стінгазети, плакати, гасла, радіо, вистави й т. ін.

Доведення планів хлібозаготівель до одноосібних господарств на містах відклали, в останню чергу, до 9/УІІ лише в окремих місцях проведені збори з одноосібниками без відповідної підготовки й через це, в Ланцівській с/раді одноосібники план прийняли з умовою виконувати його по можливості.

На містах вважають, що колгоспи збавляються основними здавачами хліба й через це покочимо в перше з ними, а потім візьмемось за одноосібні і куркульські господарства/яких в районі є 13%, або понад 1000 господарств/.

Недооблік одноосібних господарств привів до того, що одноосібники і куркульські господарства в липні і в серпні місяцях хліба Державі не здавали, контракційні книжки для одноосібних бідняцько-середняцьких господарств не видані й кунацьким господарствам тверді завдання ще не доведені.

При доведені твердих завдань до кулацьких господарств окремі сельради складають списки з значно перебільшеними завданнями, в які самі не вірять й через це РПК одержані від с/р. списки повертають їх назад, а в цей час кулаки хліб обмолочують й перемелюють без обмеження на млинах і розбазарюють його іншими шляхами.

Партосередки куркульськими господарствами майже не зацікавлені, районо керівництво не взяло в свої руки цього питання, а при затвердженні плану хлібозаготівель 2/УІІІ Бюро РПК зовсім випустило із виду встановити термін доведення твердих завдань та їх виконання, зробивши це лише по відношенню колгоспів і одноосібних бідняцько-середняцьких господарств.

Одержаний план хлібозаготівель парторганізація зустріла не по бойовому, окремі районні активисти / зав. КПО тов. ЖОХ/ вважають план нереальним і що він не відповідає директивам ІІІ-ої Всеукр. Партконференції.

Паросередж. Попівської с/р., замість наданого плану в розмірі 21840 цнтн., висунув свій план в розмірі 8000 центн., мотивуючи своє рішення на фіктивних актах про загибель 600 га пшениці й кепському врожаю в цьому році, Бюро РПК 5/УІІІ Секретаря п/осередку за опортуністичне ставлення до хлібозаготівель з роботи зняло й справу передало до Райкк, а також знято з роботи Голову с/ради й відкликано уповноваженого РПК, яким висловлена догана.

При обмірковуванні плану хлібозаготівель на колгоспних зборах комуністи й комсомольці не борються за його прийняття, в більшості комуністи і комсомольці проявляють пасивність, роугубленність й не заповненість в реальності плану, складаючи акти на пробні обмолоти гіршої частини хліба/Берестівська с/р. в присутності Секретаря п/осер. І голови с/р.

Секретар Берестівського п/осер. Тов. Котрич при обговоренні плану хлібозаготівлі намагався не ставити його в упор, і замість обгрунтування реаль-

ності плану, доказував, що коли ми зберемо 100.000 пуд. Хліба то нам залишиться 15.000 пуд., це для нас вистачить, а останнє ми зможемо здати Державі, не торкаючись боротьби за схоронення врожаю.

Приїхавши на ці збори директор Берестов. МТС-тов.Кримський і уповноважений РПК, Нар суддя тов. Печерський, не виправили помилок Секретаря, а згодом в с/раді почали возмущатись тактикою Секретаря п/осередку.

В арт. «III Вирішального» колгоспники не голосували ні за ні против і розходючись заявили, що будемо план виконувати по можливості.

При розмові з комуністами про реальність плану хлібозаготівель, відповідають: що ми повинні його виконувати, а скільки намолотимо хліба й чи його для хлібозаготівлі й власних потреб колгоспу, ми знаємо, коли закінчемо мольбу /Благовещеньська с/р./.

Окремі секретарі п/осередків і голови с/р. /Гусарської с/р., / на Комісії доказували про нереальність плану, не вірять в нього, а в той-же час голосують «за» план і для того щоб провести його по колгоспах, при участі уповноважених РПК Завторга., тов. Лішиця, склали список на 10 колгоспників, яких просили районі організації ізолювати на час обговорення плану по колгоспах.

Актив колгоспів не був мобілізований для проведення плану хлібозаготівлі, в більшості с/р. актив розгубили, з активоване працюють, обліку активу не ведуть й заявляють, що «актив був в минулому році, а в цьому році в нас його ще не має /Благовіщенська с/р./ Де-які керівники с/р. заявляють, що актив у нас є з де-кілько чоловік, активісти від нас відходять, активісти заявляють, що минулий рік навчив, що треба працювати на виробництві, а не на кампаніях, а то залишиться без хліба/Берест. с/р./ Керівників с/р. панує думка, що активіст це той, який працює в бригадах, комісіях і буває завжди в с/радах, а не працює безпосередньо на виробництві.

Секретар Благовіщенськ. п/осередку/ він-же помічник Директора МТС, тов. Гришко вважає, що його кинули на село, як на заслання, що він тут голодує, в той час, коли другі в районах і містах живуть в гарних умовах і що йому самому приходиться тягнути всі кампанії на своїх плечах, а при розмові з ним, він зовсім не знає, що робиться в с/раді й колгоспах і на виробництві буває зовсім мало. Окремі керівники с/рад буваючи в бригадах, не вникають в деталі виробничих процесів, а обмежуються лише загальним ознайомленням із станом роботи.

Як в р-ні, так в МТС і по с/радах не має конкретно-оперативних планів роботи в уборочній й хлібозаготівельній кампаніях, не має плану використання тягової й робочої сили, щоденних підсумків роботи актив села не підводив і не бореться за виконання щоденних показників, а обмежується лише тим, що раз на п'ятиденку збираються відомості для надсилки їх в районні й центральні організації, МТС із свого боку не знають щоденну про роботу тракторного парку.

Взяті темпи скиртування в районі не забезпечили виконання директив Областкому до 9/УІІІ, до цього числа із 43 га до 691 га заскирдовано лише 16018 га, або 36,66, обмолочено 666 га/13 %, залишилось незаскиртованим у більшості невеличких попнтках 210057 гектарів.

При обмолоті хліба боротьби з тратами маюло застосовується, багачко

хліба іде в соломую яку в більшості в другий раз не обмолочують, багачко хліба іде в послід, яких убирають після закінчення молотьби. обмолочений хліб повністю в хлібозаготівлю не здається. а зсипається в закрома, в більшості колгоспів хліб розбазарюється, директива ЦК на видачу авансів в районі порушена в ряді колгоспів хліб видавався на їдока / арт. Сталіна видано по 7 ? ф. на їдока/, видається авансом от 100 до 500 гр. на трудовень на руки/арт. 3-й вирішальний/ і крім того, більшість дітей зарахована в дітяслі незалежно від кількості трудовднів , всім дітям видається по 300 гр. хлібу, на громадське харчування працюючим в бригадах видається от 600 до 1000 гр. хліба додатково до виданого хліба авансом на руки й таким чином, т значна частина колгоспників одержує хліба більше ніж це буде розподілено між колгоспниками, рвачі й симулянти намагаються й дальше скоротити видачу хліба на кухні, як районі так і сільські керівники не дають цьому відсічі й продовжують в районі кунацьку практику з видачею авансів, колгоспники, що краще працюють й що мають багачко трудовднів одержують нарівні з симулянтами й рвачами.

В до яких колгоспах /Ланцівська с/р./ організовувалось збирання колосів й незалежно від того , яку кількість колосків принесе підросток , йому видається 200 гр. хліба на день .

Боротьби з крадіжкою хліба в районі не ведеться, на полі багачко жінок і дітей розкуркулених, одноосібників і навіть колгоспників в яких не лише збирають колоски, а й обмолочують скошений хліб.

До плану хлібозаготівлі в районі ще не приступили навколо хлібозаготівлі не розгорнуто масово-політичної роботи, не дається рішучої відсічі особам, що затримують виконання плану хлібозаготівель. Це привело до того , що липневі завдання на 3600 тон виконано лише на 220 тон, а серпневе завдання першої п'ятиденки в 840 тон виконано на 438тон і 2-ох п'ятиденки на 1260 тон виконано на 200 тон.

Взяті темпи хлібозаготівлі не забезпечують виконання серпневого завдання в розмірі 14000 тон, як в р-ні так і в місцях, почувасться спокійний настрій, не має рішучої боротьби за його виконання, а в окремих місцях намічають по перше заскирдувати хліб, а потім займатися хлібозаготівлею.

Розрахунок з колгоспами до I/УІІІ елеваторів переводили через МТС по системі минулого року й лише в останні дні розрахунок проводився безпосередньо з колгоспами.

Відвантаження хлібу з колгоспів в основному буде переводитись за рахунок безтарної перевозки, ця справа в районі не налагоджена в ряді колгоспів безтарні підводи не зроблені, при перевозці хліба в дорозі він розсипається, а при вивантаженні, підводи затримуються довгий час у елеваторів.

По плану район мусить здати 1500 тон мірчука, на 9/УІІІ здано лише 37.3 тони, багачко колгоспів на протязі липня і серпня м-ців мірчука не здавали, відповідно доглядів з боку районних організацій за виконання плану мірчука не мається.

В районі приступлено до збирання 2000 га льону, замісто виривання й схоронення волокна колгоспи льон косять, залишаючи на місці 50% волокна й велику кількість зерна, по словам Секретаря РПК тов. Шатохіна льон в районі сіється не для волокна, а лише для збирання олійних культур.

Поруч зі збиральною кампанією підготовка до осіннього сіву розгорнута недостатньо, із 25 тис. намічених до лущування землі, злущовано лише 500 га, чорний пара, кого є в р-ні до 10000 га, засмічений й в 2-ий раз не переорюється, лущування землі проходить виключно тракторами, в той час, коли в колгоспах на інших роботах тяглова сила повністю не використовується.

Соціалістичне змагання й ударництво з'являється забутим участком роботи про соцзмагання й ударництво були розговори на зборах, а в дійсності ця справа в колгоспах не застосовується, окремі колгоспники об'явили себе ударниками й незалежно від того, що вони норми не виконують, їх преміювали грішми й одягом /Ланцівська с/р./ комуністи, що працюють і комсомолці не втягнуті в соцзмагання й ударництво партійні й комсомольські сили не роставлені на виробництві а й до цього часу працюють на різних радянських роботах.

	Ланцівський п/ос.	Благовіщенський п/ос.
Секретар п/ос.	1	1
Голова с/р.	1	1
Голова спожив. т-ва	1	1
Зав. лавкою	-	1
Робітник центросп.	-	1
Піонер вожатий	-	1
Контрольор ошадкаси	-	1
Міліціонер	-	1
Зав. школою	-	1
Зав. дитяслами	1	-
Голів колгоспів	2	3
Бригадірів	-	2
Зав. господар.	1	-
Магазинер (комірник)	1	1
Тарифікатор	-	1

Із приведених даних видно, що комуністів, працюючих безпосередньо на виробництві не має, комуністи зараз не кинуті в бригади до ліквідації прориву збиральної кампанії, де-які з них прикріплені до бригад, але там бувають мало й недостатньо впливають на виробничі процеси колгоспів, партосередки не перебудували своєї роботи до нових методів роботи з комуністами й особливо кандидатами партії робота по їх виховуванню провадиться не достатньо, робота п/осередків в основному ґрунтується навколо кампанії й періодично

скликаємих партійних зборів.

Комсомольська організація зовсім мало почувасться на селі, партійне керівництво комсомолом недостатнє, в окремих комсомольських осередках є виходи з комсомолу, комсомол не з'являється ініціатором боротьби за врожай й виконання політично господарських кампаній.

На території р-ну є 5-й участок радгоспу «Азов» на 9/УІІІ в цьому радгоспі не скошено 500 га пшениці й 800 га скошеного хліба лежить в валках, комбайни працюють з великими перебоями, керівництво радгоспу мотивує це відсутністю робочої сили і зовсім не вживає заходів що до її вербовки на території району де є всі можливості для цього й районі організації йдуть назустріч, замість одержання робочої сили в районі, керівники радгоспу чекають робочу силу з області.

Інструктор Обкому
ІІ/УІІ-32 р.

/Ф. Калініченко/

Державний архів Дніпропетровської області Ф р-19, спр.894, оп. 1, аркуші 32-36.

№ 6. Витяг з протоколу № 50.

Засідання президії Царекостянтинівської с/р відбувшогося 21 ХІ-32 р. присутні були Бойко, Онщенко, Тищенко, Насенко, Бугров, Герасименко та Черпак.

Головує Бойко

Секретар Смилевський

Слухали: Про гр.-на Бовть Василя Сахроновича в якого знайдено в свинарнику замуруваний хліб.

Ухвалили: гром. Бовть В.С. по соц. Стану середняк мав посіву озимого 2.40 га, ярового 4.30 га в зазначеного посіву останньому належало здати по контрактації 55 центнерів, але ж Бовть здав лише 4.84 центнер, а решту вперто не здавав. С/р було постановлено зняти безспірно і коли комісія пішла знімати безспірно то зняла т.е. знайшла замуруваний в курятнику 2 центнера, який хліб частково зіпсований мишами. Гр.-м. Бовть щоб не здати хліб державі навмисно псував, а тому рахувати необхідним гр.-на Бовтя, як шкідника, виселити за межі області, просити РВК затвердити цю постанову.

Голова с/р
Секретар
Певно: секретар с/р
22/ХІ-32 р

(Бойко)
(Смилевський)
підпис

Завірена копія

Підстава: ДАЗО ф. Р-1198, оп.1, спр.517, арк. 124.

№ 7. Витяг з протоколу № 50.

Засідання президії Царекостянтинівської с/р відбувшогося 21 XI-32 р. присутні були Бойко, Онищенко, Тищенко, Саенко, Бугров, Герасименко та Черпак.

Головує Бойко

Секретар Смілевський

Слухали: Про гр.-на Отришко Хфедіра Петровича, який вперто не здає контрактації.

Ухвалили: гр.-н. Отришко Ф.П. мав посіву 1.50 га по соцстану середняк вперто не здає хліба по контрактації та в минулому теж ставився уперто до виконання хлібозаготівель. Ховав в яму, а тому контрактацію зняти безспірно, до оштрафувати 60.41 кг мяса та 6 центнерів картошки, просити РВК затвердити цю постанову.

Голова с/р

(Бойко)

Секретар

(Смілевський)

Певно: секретар с/р

підпис

22/XI-32 р.

Завірена копія

Підстава: ДАЗО ф. Р-1198, оп.1, спр. 517, арк. 126.

Копія

№ 8. Протокол № 53 Засідання президії Царекостянтинівської с/р

Відбувшогося 27 XI-32р. присутні були Бойко, Бугров, Щур, Гора.
Головує: Бойко

Секретар Смілевський

Слухали: про доведення твердих завдань гр. Лавріненко Василь.

Ухвалили: довести тверді завдання куркулю Лавриненко Василю, який мав до революції 20 дес. власної та орендованої 20 дес. Систематично використовував найману працю. В сучасний момент виключений з колгоспу, картоплі 5 центнерів, м'ясозаготівлі – корову, останнє майно конфіскувати на користь держави, просити РВК затвердити цю постанову.

Слухали: про доведення твердих завдань гр.. Мельнику Сид. Ухвалили: довести тверді завдання: картоплі 3 центнери, як кулаку, який мав до революції 24 га та використовував найману працю, в сучасний момент виключений з колгоспу.

Слухали: про доведення твердих завдань картошки куркулю Никоненко.

Ухвалили: довести тверді завдання куркулю Никоненко Грицько 4 центнери картошки, який мав до революції землі власної 25 га, орендованої 30 дес., вітряк та використовував найману працю.

Слухали: про гр.-ку Тимченко Марфу, яка вперто не виконус контрактаційних зобов'язань.

Ухвалили: гр. Тимченко М.М. по соцстану середняка та вперто не виконує контракційних зобов'язань, а тому оштрафувати в 41 кг мяса і в 6 центнерів та просити РВК затвердити цю постанову.

Слухали: про гр.-на Пашко Лука Гв., який вперто не виконує контракційних зобов'язань.

Ухвалили: гр. Пашко Л.Гв., по соцстану середняк, уперто не здає контракції, а тому оштрафувати в 41 кг мяса, 6 центнерів картошки, просити РВК затвердити цю постанову.

Слухали: про гр.-на Хоменко Якова Ладим., який вперто не здає контракції.

Ухвалили: Оштрафувати в 41 кг мяса, 6 центнерів картошки, просити РВК затвердити.

Голова с/р

(Бойко)

Секретар

(Смилевський)

Певно: секретар с/р

підпис

28/ХІ – 32 р.

Завірена копія

Підстава: ДАЗО ф. Р-1198, оп.1, спр. 517, арк..132.

№ 9. Протокол № 12 засідання бюро райкому КП(б)У від 23 грудня 1932 року

Присутні всі члени бюро
райкому
Голова
Секретар

Черга денна:

1. План виконання хлібозаготівлі в районі за 1932 рік
2. Розгляд скарг (про відбирання коней, корів та про розкуркулення).

СЛУХАЛИ: Витяг з протоколу №4 засідання Гайчульської срс , заява Верби Наталки Кузьмівни Царекостянтинівський Р.С.І.

вид Гражданки

с.Гайчул

Наталки Кузьмівна Верба

заява

Мене и Мого чоловіка Ивана Григоровича Вербу звільнено зовсім из членів Артили Червони Схід на підстави того, що мій чоловік Иван Григорович Верба мав, якби зв'язок з куркульськими елементами. А тому що це наклеп и лож и неправда, прохаємо я и мій чоловік Р.С.І учинит суворий допит и повернути нас до членів артилі «Червоний схід», як то покаже допит. Зазар у нас взято майно.

Хліба коло 30 пудів, картоплі 20 пудів що мій чоловік за цей рік у артлі маючи з початку цього року доїдків. Весь чае він був чесним та примірним, робив, ще й приміювали у тім місці.

Прохаємо ще раз и дюже прохаєм пожаліти не знищить зовсім трьох малолітніх дітей, що почали уже ходити до шкоди. Змилуйтесь нашим батьківським і материнським горем.

Наталя Кузьмовна Верба

8 грудня 1932 р

село Гайчул

ВИРІШИЛИ: Поновити

СЛУХАЛИ: заява Серафими Петрівни Галкіної Гайчульської сільради

До комуни Красний Маяк

від гр. Серафими Петровной Галкин

- Гайчульської сільради

Цареконстантиновского района

Заявление

Никогда я не думала того, что меня постигнет скитальская судьба. Я в настоящий момент нагло выброшена из рядов преданной мне коммуны. Хотя юридически я остаюсь членом ее, но фактически без никаких аргументов видно, что я стою на краю великой опасности, должна погибнуть и погибнуть позорной голодной смертью. Потому что в меня Вего лиш 3х дневное пропитание, которое я получила на месяц. Да разве можно прожить на етом ну левом минимуме, конечно нет. Но правление комуны отделиваются формализмом да спекулятивными словами, говорит что ты не рабо тала. Да пусть ето будет так в меня в комуне с 17 августа 120 трудодней та в комуне Батрак Украины с Белоцерковка 80 трудодней. Всего = 200 трудодней. На которые еслибы я получила мне причитающее я бы не погибла. мне причитающее я бы не погибла. Но факт то что торкается сентябрьских 100 дней ,то они мне выплачивают деньгами, которые мне абсолютно не нужны.. Колхоз в котором я рабо тала до вступления, ищет объективные ни чем не ограниченные причины, и отделяется демагогическим одувательством. Тепер положение мое плохое , не смотря на то, что мы оба с сыном не трудоспособные, ибо ему 14 лет, да я еще к этому жена партизана, который погиб в боях с белобандитами 18 года, в настоящий момент получаю за него пособие. Старший сын который работал педагогом и помагал нам в нашей жизни, в данный момент принят в Красную армию.

И я тепер осталась одна, что мне делать не знаю, бо получила 10 фунтов муки и 7 фунтов картошки на 2 месяца. Жду вашего результата в ближайшее время, бо голодному не сидится как хотите.

4/ХІ. 32 г. До это С. Галкина

ВИРІШИЛИ: Відновити.

СЛУХАЛИ: заява громадянина Казидуба Ф.І. Вершинської сільради.

секції Р.С.І.

Від громадянина Казидуба

Заява

Прошу секцію Р.С.І. щоб мені дали хліба хоч для дітей тому, що не в силі прохарчуватися і сам я да і дітей прохарчувати. Просьба не оставить моєї просьби.

Просить Казидуб Ф.

16/ХІІ – 32р.

ВИРІШИЛИ: Погодити з постановою секції РСІ Вершина №1

Голова

Секретар

Підстава: ДАЗО Ф. Р-216, оп.1, спр. 54.

№ 10. Акт

Акт

1933 року січня 5 дня

Ми, комісія в складі тт. Дзюба Хр., Коломеец И.Я., Савіський М.А., Чернявський.

По дорученню голови Вершинської № 2 с.р. т. Дороцького склали цього акта на Дзюбу Каленика С. на предмет знайдення в нього в соломі у бочки сховане зерно.

а саме знайдено:

1. Пшениці озимої 3 пуди
2. Пшениці арновозадкової 3 пуди
3. Кукурудзи в зерні 2 пуди
4. Сорго 2 пуди

Разом всіх культур 10 пудів.

Увага ! Г-на Дзюби Каленика С. нема вдома близько одного місяця – цебто вибув.

Секретар сільради

підпис

Підстава: ДАЗО. – Ф. Р – 2327, оп. 1, спр. 2, арк.. 2-2зв.

№ 11. Протокол Допиту підозрілого

Протокол Допиту підозрілого.

с.Попівка 1933 р. січня 11 дня, я м-р ЦКостянтинівской райміліції Білозуб ц/ч.

Допитав як підозрілу, яка на запропоновані питання відповіла

Дзюба Явдоха Сіліверстовна 31 року селянка

Біднячка одружина не/письменна п/партійна

Нисудима с.Вершина № 2 ЦКостянтин-го р-ну по справі пояснюю, при-

близно місяць тому назад в той мент коли привозили додому солому, я запитала свого чоловіка про те щоб заховати хліб, але він міні сказав щоб, я ниховала, я цього ни послухала і втои час коли він возив солому заховала хліба в кількості 3 мішки 2 мішки пшениці та мішок кукурудзи та проса, цей хліб, я получала з колгоспу, а пшеницю арновку, я коли літом пасла 2 доби лошат то назбирала приблизно з 1 пуд ще було вмісти озимка і арновка коли, я заховала то мене мій чоловік запитав про те чи заховала то, я йому сказала, але він і сам знав, потім чириз декілька тижнів чоловік поїхав поступить на роботу в м.Сталіно обож м.Маріупіль ни помнятаю точно якого числа, але здається 5/1 39 р. до мене прийшла комісія гр-н Коломоєц М. та Савіський М. які запитали проте чи єсть захо-ваний хліб то, я казала що немає, після чого вони почали робити обшук, і коли зробили обшук то знайшли цей хліб що, я заховала, потім цей увесь хліб забра-ли, а той котрий в мене був низахований борошна приблизно 1 пуд та 1 пуд суржі, але цього хліба вони нибрали, а залишили міні крім цього в мене було кукурудза в качанах приблизно хунтів 10 та насіння 1 мішок. Більше додатн нічого немаю протокол міні зачитаний і змоїх слів записано вірно

Росписуюсь

Допитав

Підстава: ДАЗО Ф. Р-216, оп.1, спр. 54.

№ 12. Протокол допиту свідка

с. Попівка 1933 р. січня 11 дня, я м-р Цконстантиновской райміліції Біло-зуб ш/г. Допитав, як свідка який себе назвав:

Савіський Максим Маркович 28 років селянин Бідняк холость письмен-ний п/партійний нисудимий с.Вершини № 2 Ц-го району

Будучи свідком мене попереджено за неправдніві покази 89 арт Кр.К по Змісту справи свідчу що 5/1 1933 року нас голова с/ради послав до гр-ки с.Вершини Дзюба в якої по відомосцям єсть захован хліб, коли ми прийшли то зразу запитали про те чи єсть захований хліб то Вона відповідала що крім того хліба що получила з колгоспу немає ніякого, але ми її ще попиридили про те коли знайдимо то знімим увесь, вона і востанний раз відповіла що немає, після того коли зробили обшук то було знайдено на дворі в солomé в скирди в бочці пшениці 3 пуди пшениці озимки теж - 3 пуди та 4 пуди сорго та кукурудза і разом 10 пудів це хліб увесь зняли и одвезли в коморю крім цього в неї був не захований хліб ? пуда борошна та 1 пуд суржі, якого ми ни знімали, цей хліб який знайден, коли він пращовав літом сторожом і Вона то більш того що на-крали коло молотарки тому що такого хліба В колгоспі нидавали, Більше дола-

ти нічого нимаю протокол міні зачитаний і змоїх слів записано вірно в чем і росписуюсь.

Допитав

Підстава: ДАЗО Ф. Р-216, оп.1, спр. 54.

№ 13. І Н Ф О Р М Л И С Т ЦАРЕКОСТЯНТИНІВСЬКОГО РПК ЗА СТАНОМ НА 15/ІІ-33 р.

ПІДГОТОВКА ДО ВЕСНЯННОЇ ЗАСІВКАМПАНІЇ

З приводу наданих району нових контрольних завдань весняного сіву по культурах, районними організаціями було пророблено весь план площі засіву по МТС, колгоспах, колгоспниках та одноосібниках господарствах району по кожній окремо культурі.

При доведенні планів по сіву бралось до уваги слідуюче:

а/ напрямок розвитку господарств / зернове, тваринницьке, городне тощо.

б/ якість ґрунту.

в/ додержання сівозміни і частково враховувалось забезпеченість колгоспів робочою силою.

Основне в плануванні було, аби не роздрібнювати культур, а сіяти яко можна більшими масовими. Правда, тут є винятки з цього по окремих культурах, як наприклад картопля, якої до окремих колгоспів надавалось 5-10 га, це тому, що картопля майже для споживання в районі і товарової за планом Облзу лише 300 га. Крім того за планом Облзу нам потрібно посіяти її 1200 га. Ця робота пророблена лише формально до нас колгоспників ці завдання ще не доведенні й недостатньо мобілізовані колгоспні маси на боротьбу за здійснення цих завдань про що свідчить факт збору та засипки насіння фондів. Так за 3 п'ятирічку заготовлено всіх зернових ярих 247-50 цнт. В тому числі пшениці 87 цнт., бобових 25-10 цн., технічних 35-70 цнтр., кормових 190-50, городніх 86-80, та ін. 150-80, а разом всіх культур за 3 п'ятирічку заготовлено 736 -40 цнт. Або 14% до загального в кількості потрібного посів матеріалу. С початку заготовлено всіх культур 8769-95 цнтр., або 20,4% до завдання.

Для проведення підготовчих робіт до весняної і засів кампанії, зокрема для збору та засипки насінньових фондів мобілізовано весь районний актив та надіслано до колгоспів.

Треба сказати, що робота раду повноважених ще зовсім не задовільна, а окремі повноважені РПК не займаються організацією актив навколо переведених кампаній й навпаки заважають в роботі.

Так наприклад: Уповноважені РПК по селу Ланцеві т. Гордон /Пропагандист РПК, замість проведення парт масової роботи з активом, замість висвітлення дійсного стану роботи в данному селі, пише доповідну записку Секретарю РПК такого змісту:

« І. т. Фещенко кандидат КПБУ, голова колгоспу «Нове Життя», який на

протязі 9 місяців перебування в артілі «Нова Життя» кінцево зрісся з колгоспниками цього колгоспу/ одружився на колгоспниці цього колгоспу, яка в свою чергу – рідня багатьом колгоспникам, а тому рахую необхідним з Вашого дозвілу ПЕРЕКИНУТИ т. Фещенко в колгосп «2-га П'ятирічка», бо перебування його надалі в цій артілі не можливе, бо загрозус ще більшому розвалу колгоспу «Нова Життя.» і т.т. майже нічого не сказано про практичні заходи, якіб забезпечили виконання завдань, щодо збору та засипки насіння, а між тим по цьому селу не заготовлено посів матеріалу жодного центнера.

В той час, коли по селгах Гусарки, завдяки настирливій роботі Уповноваженого РПК т. Коротич/ Зам . Голови РВК а в купі з партійним та комсомольським активом села с І по 16 лютого викрито 14 ямірїжних сховищ на 24 центр. хліба.

Щодо розташування партактив, треба сказати, що тут мало що зроблено: зовсім без комуністів. Крім того не до всіх колгоспів, а також бригад прикріплено комуністів. В цій справі ще й до цього часу панус знеосібка.

Зараз згідно рішень Обкому провадиться перевірка наявності посів матеріалу в колгоспах. Рішенням Бюро накреслено перевірити 10 колгоспів, поки що маються матеріали за 5 колгоспів. З наявних матеріалів видно, що ряд колгоспів подавали відомості зменшені проти фактичної наявності: Так по артілі «Червоний Ударник» не показано в зведеннях борошна 2 центр., картоплі 5 центр. Кукурудзи 1.25, поарт. Сталіна-борошна 6.5центр. інш. Культур 2 центр. По арт. – 10 річчя КНС пшениці с центр. Й по ряду др.. колгоспах, так само подавались зменшені проти наявного зерно хліба.

Одержано з 3-х сільських рад повідомлення про окремі випадки голодування окремих колгоспників. Райпарткомом надіслано таємну директиву до Секретарів п/осередків, які по ознайомлені повертаються в РПК, якою зобов'язано Секретарів п/о та Уповноважених РПК в усіх таких випадках особисто перевіряти викриваючи куркульськ контр-революційну агітацію, спрямовану на зрив переведимих с/г кампаній.

З перевірених фондів голодування виявлено:

По с.Олексіївка в комуні «Петровського», 13/ІІ в бригаді №2 від воспалення легенів пала одна коняка. Більша частина цього трупа була взята членом комунни М.Логвіном, який знімав з неї шкуру. У нього знайдено частину конини засолено, та частина обварена. Крім того виявлено, що частина трупу було обварена й з'їдена в приміщені при конюшні членами комунни: Іщенко Г., Івченко П., Семенко П., Іщенко П., та Богомол Д.

Колгоспники:

1. Іщенко Г. бідняк, трудоднів 226, родина 4 чол., працездатних 2, одержав хліба 4, 43 центр.
2. Івченко М. бідняк, трудоднів 194, одержав хліба 4 центр.
3. Силенко П. трудоднів 210 працездатних членів родини 2, одержав хліба 4.26 центр. По состану наймит.
4. Логвин М. бідняк має трудоднів 242, родина 5 чол. Працездатних 2 одержав хліба 4.35 центр.
5. Іщенко П. маломіщи. Середняк, має трудоднів 70, одержав хліба 1.55 центн., має 2 працездатних членів родини.

6. Богомол Д. мало міцн. Середняк, бригадир 2 бригади має 2 працездатних членів, 243 трудоднів одержав хліба 4.87 цент.

В переводимих с/г кампаніях ці колгоспники активності не проявляли.

Крім цього жінки Богомол Д. та Логвина Івана, які працюють телятницями брали участь в розборі м'яса павшого телята. У них знайдено м'ясо з сиром в варенім виді. По заяві ветлікаря теля пало 16/II-33 р. від виснаженості. На думку Уповноваженого РПК, який цю справу перевірів, теля було навмисно придушено, оскільки всі телята в середнім та гарнім вигляді.

Випадки голодування по с. Царекостянтинівці арт 12-ти річчя Жовтня колгоспник Колодін В. по соцстану бідняк... склад родини 9 чоловік в тому числі працездатних 3 чол., має трудоднів 402/він – 210, його жінка 71 та сестра 121/. одержав хліба культурами 4.97 цент., в т.ч. харчування 0.86 цент.

Перевірено й оскільки вся родина від недоїдання захворіла – опухання – оказано допомогу. 17/II-33 р. видано картоплі 50 кг, капусти 8 кг.

По с. Водяному в арт. «Вирішальна» розбор конини /м'яса павшого коня був явно куркульській-провокаційний. Коні брали не колгоспники а куркульські елементи /Охтирок – брат куркуля висланого за межі України. Цибулька теж виключен з колгоспу як соц. Чужий, обидва трудоднів в колгоспі не мали/. При цьому й м'ясо брали не для себе, а для собак. Треба додати, що ці слухи «Люди голодують, їдять дохлятину» - розповсюджував комсомолець Заєць.

Так само з метою провокації голода, брав участь в розборі м'яса пашей коняки – колгоспник артїлі – 14-ти річчя Жовтня Олексіївської с/ради – Яковенко П. по соц. Стану зам. середняк, займався торгівлею овочів. Має 336 трудоднів, одержав з артїлі 7 центи.

Яковенко заарештовано.

Даються окремі випадки захворювань на черевний тиф та селі Білоцерківка – 2, Ланцеве – 1.

Підстава: Державний архів Дніпропетровської області Ф р-19, спр. 894, оп. 1, аркуш 146-148

14. Витяг з протоколу № 25

Засідання правління комуни «Червоний Маяк» Гайчульської с/р від 8/ VIII.33 р.в присутності членів правління:

Гриндюк К.М. Жирков А.С. Мосейко К.Ол. Трюх А.А. Сергієнко Д.С. Різник М.Ф. та активу 12 осіб.

Голова правління т. Гриндюк К.М.

Секретар т. Падалка І.Т.

Слухали 2. Про виключення з членів комуни Ревенок Прокіп.

Ухвалили 2. Ревенок Прокіп гр-н села Константинівка провадить явно кулацьку шкідницьку роботу, працюючи, на роботі конюха, навмисно бросив саму одну коняку на цілу ніч на лугах без ніякого догляду, яка туж ніч загинула без причини захарчування. Під час годівлі коней, погано годував.

просипаючи ночі коли час кормить коней, стимулюючи на зрив збирання врожаю а тому, як кулака Ревенок Пр. за кулацьку, шкідницьку роботу в комуні яка спрямована на зрив косовиці та молотьби, й хлібоздачі державі з комуні виключить, справу передасть судовослідчим органам на предмет притягнення до відповідальності, як за зрив збирання врожаю й провадиння господарчих і політичних кампаній особливо хлібоздач:

9/VIII 1933р.
Підстава: ДАЗО Ф. Р-216, оп.1, спр. 54.

Голова Правління.
секретар

Гриндюк К.М.
Падалка І.Т.

№ 15. Постанова Президії Костянтинівського Райвиконкому

Постанова Президії Костянтинівського
Райвиконкому від П/ІХ 33 р.

Шляхом опиту

Слухали: Про злісні одноосібні господарства що не виконують своїх завдань щодо поставок (продажу) хліба Державі.

Ухвалили: За злісний саботаж та не бажання виконувати свої зобов'язання щодо здачі (продажу) хліба державі одноосібними господарствами притягти до судової відповідальності такі господарства

Гусарська сільрада

Воронько Марк Іванович

Запропонувати нач. міліції протягом 3-х діб закінчити проведення слідства та матеріали направити до суду.

Заступник голови РВК
Секретар

Коротич
Халецький

Підстава: ДАЗО. – Ф.Р – 2327. оп. 1, спр. 1., арк. 2.

№ 16. УХВАЛА НАРСУДУ

Справа ч. 82, 469, 145, 9, 5

Доп. Капелюхи

ІМЕНЕМ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ
1933 року жовтня 8 дня Д/петровський Облсуд по крим. відділу в
складі

Голови – Цирульника
Членів суду т.т.Капелюхи та Мойсеевич

Розглянув касаційним порядком крим. Справу за кас каргою ВОРОНЬКО Марка Івановича, 44 р., одноосібника, судимий за хлібоздачу 1932 р. на 3 роки відбув 9 міс., середняк, обвин. За арт. 58 – І ч. на вирок Нарсуду Константинівського р-ну від 16 Вересня 1933 року, яким засуджений на 4 роки п/волі, прав не урізано та оштрафовано в користь державі на 400 крб. за те, що не здав державі 7 цент. хлібоздачі. Облсуд знайшов, що кас карга варта уваги. В рев порядку зауважено зламання санкції 58-І арт. КК, яка штрафу не передбачає. А тому,

у х в а л в :

Вироку Нарсуду залишити в силі, скасував штраф.-

а.д.

згідно: секретар

Підстава: ДАЗО Ф. Р-216, оп.І, спр. 54.

№ 17. Висновок слідчого

10.Х.33 г

1933 року липня 26-го дня село Кон-ка я М-р РС міліція Кон-ского р-ну Сивирин розглянув матерял допиту по обвинуваченю гр-н Буц Сиргій Олексієвич і Мишко Уляна Яковна взлочині який передбачено за арт 170 II КК

Знайшов

Що гр-н Буц і Мишко 25-го липня цього року ішли степом та зайшли на лани ячменя артiлі 12 Річчя Жовтня та нарізали колосків де їх було піймано на місті приступленія в Буца було колосків с кіло а в Мишка грм 600 т остані ніде ниработають гостролірують пішли сцелю встеп воровать колоски

Зважаючи нате що вище наведене підтверджено свідоцкими показами Мишко Вину ни визнали а Буц виновним визнав а тому керуючись арт 102 ч II КПК

Гадав би

Сучасний матерял довіду пообвинуваченю гр-н Буца Сиргія Олексієвича і Мишки Уляни Яковной в злочині який передбачено за арт 170 II КК зкерувати до Нар.Слідчого Кон-ского р-ну

Уч м-р Сивирин

Утв Нач райміліції

Підстава: ДАЗО Ф. Р-216, оп.І, спр. 54.

№ 18. Протокол допиту свідка

1933 Серпня 16 дня я інспектор Констянтинівської райміліції Євтушенко цього числа допитав гр-на який назвав себе:

Смілевський Васил Василів. Одружений, письменний, укр. службовець, несудимий мешканець села Костянтинівна того-ж району Днепропетровської області.

За кривосвідчення попереджений арт 89 кк

По суті справи пояснено: Міні Смілевському I/VIII було поручено перевести опись майна кулака Ярмач Сергий Аковріновича для того щоб останій не розбазарив, де міні не прийшлося перевести ввіду того що господарь двору був відсутній, де я доручив чл. с/р т. Коваленко терешка останій перевів опись де була внесена і швейна машина, і на час продажу майна в останьої не оказалась. в чім на неї і було складено акта для притягнення до відповідальності за схов. Такої більше додаті нічого немаю протокол записано мною власноручно в чім і розписуюсь

Підстава: ДАЗО Ф. Р-216, оп.1, спр. 54.

№ 19. Касаційна скарга

під вартою

До Дніпропетровського облсуду.
/Крим. Кас відділ/
гр-на Лук'янича Івана Апанасовича
по справи № 903-1933 р.
по звинуваченню за 7-170 ^{ст} арт К.К.

Касаційна скарга

Вироком нарсуда Костянтинівського р-ну від 28/IX 1933 р. по зазначеної справи я засуджений до позбавлення волі терміном на 5 років в загальних місцях ув'язнення.

Цей вирок я вважаю занадто суворим, ось з яких міркувань.

Я перший раз під судом; маю 22 роки віку, одружений, на моєму утриманні жінка і дитина.

Я відверто визнав себе винним. Ступінь моєї небезпечності не вимагас ізолювання мене від суспільства на довготерміновий реченець й вирок не відповідає скоїному мною злочину своїм розміром.

Покладена на мене міра соцоборони відбудеться дуже важка на мою родину, тому, що я не маю ніякого майна й посіву.

На підставі зазначеного прошу Дніпропетровський облсуд: вирок Костянтинівського нарсуда від 28/IX 33 р. по зазначеної справі змінити та покладену на мене міру соц. Оборони пом'якшити.

1933 р. 30/IX

Підстава: ДАЗО. - Ф.- Р-2327.- оп.1.- Спр.6. арк. 27

Підпис

СТРУСЬ І.Н.*

Довго, більше півстоліття офіційно замовчували ми одну з трагічних сторінок нашої історії— голод 1933 року. А він був і забрав не одну сотню, навіть не одну тисячу людських життів. Старше покоління сільських жителів добре пам'ятає цю трагедію, але про неї мають знати і молоді. У зв'язку з цим хотів би розповісти про випадок, що стався у моєму рідному селі Водяному (теперішньому Титовому) у січні 1933 року.

Максим Вакуленко вийшов із бідняків. І тільки за Радянської влади збулася його мрія, як і багатьох бідаків-селян про власний наділ землі. А затим була колективізація. Сімя Вакуленків вступила до колгоспу однією з перших. Сподівалися, що громадою нарешті вдасться збороти бідні, які обсідали селянина-одноосібника.

У ту осінь сім'я, в якій було 9 неповнолітніх дітей, залишилася практично без хліба. При хлібозаготівлі в колгоспі забрали все зерно, включаючи й те, що намічалось до видачі колгоспникам. Примара голоду зримо стала не порозі.

Одного січневого вечора до Вакуленків завітали сусідні Степан Чобітько та Микита Вакуленко. Розмова велася навколо одного: як прожити без шматка хліба, чим прогодувати дітей. Довго радили і так, і сяк. Та виходу не було. Врешті-решт вирішили наступної ночі йти на поле сусіднього села Більманки, де за кілька кілометрів над степовою яругою залишився клин незібраної кукурудзи. Розуміли, що доведеться красти у свого ж таки брата колгоспника-селянина, та голод - не рідна тітка.

За північ із села вирушило трое. Шляху не трималися. Йшли сторожко — без розмов. Кожен в уяві виважував качани кукурудзи, які принесе діткам. Ось і незібраний клин. Максим саме відраховував сьомий качан, як раптом по той бік яруги чахнув постріл. Не шкодуючи сил, чоловіки подалися до села.

Сім-сім-сім відстукувала кров у скронях Максима. А пташенят удома дев'ять. Двом не вистачить гіркого заробітку.

Та не судилося і його донести дітям. Охоронники наступали на п'яти. Вже крізь темінь проступали верхівки верб над Бердою.

- Скоріше б до річки, там густі очерети.

Максим вже був на другому березі, коли пролунав роковий постріл. Вмить наче облекло спину.

Степана і Микиту забрали вдома. Максима непритомного з обмороженими ногами і руками на світанку привезли до хати на санях. Жажливий зойк дітей стиснув серце беззахисної матері.

Після поспішного лікування пораненого привезли у суд, де на нього вже чекали товариші по спільному горю. Вирок був суворим — вісім років позбавлення волі. Качани діти не побачили, як і рідного батька.

До весни сім'я Вакуленків мала трохи буряків, картоплі, лантух макухи і макітерку свиріп'яної олії, що передала родичка з Попівки. А коли зазеленіла перша трава — лобода, козельці та гришкини, зацвіла білими гронами акація, діти неначе безпомічні ягнята накинулися на, як тоді говорили, богом даний, підніжний харч. Та і він не врятував їх від голодної смерті.

Треба мати залізну волю, щоб розповісти про її безпощадність. Вижив

лише старшенький Миколка, та його мати, яка назавжди лишилася вдовою.

До наступної зими не одна сім'я, не одна сотня жителів села знайшла своє останнє пристанище на скорботному сільському кладовищі.

Йшов таврійськими степами, містами і селами голодний і босий, злий і невмолимий з косою за плечима 33-ій. Народ страждав. Народ катувався. Здавалося, сам Бог крутив сатанинського телефона. В зеленястім чаду бродила смерть.

То не баскаки з орди Чингісхана, а свої вдирались до хат, забирали все до зернини, скручуючи злидаря в баранячий ріг. А на попелищах свавільно точив зуби жах.

Ходили навіть чутки, створюється комісія у справі боротьби з людожерством.

Біліли хрести над дітками — урожайним на людські могили був 33-й. У моїй пам'яті до сьогодні підіймаються скорботні часи і червоніють як рани, спадаючи краплинами роси на роки прийдешні.

Я вдячний долі, бо вижив у часи, коли в животі села гримів голод, як у безодні, час, коли в нестерпній зажурі мати випікала коровай з тирси тополі та верби.

В сім'ї Струєвих старший з малечі Іванко закінчив сільську ШКМ. Одного передосіннього вечора Нестор Андрійович, батько Іванка, вгамувавши шал вимученого серця, покликав хлопця:

– От що, Іванку. Вчитись тобі далі. Ти часто згадуєш свого любимого вчителя Костю Прокоповича. Як він одного разу приніс чорну паляничку і розділив її на всіх учнів класу. Спершу наділив встигаючих, а потім відстаючих, сказавши: «А це вам, щоб ви встигали в навчанні. Великої душі людина і справжній навчитель. Хочеш бути таким? Все можливе, сінку. Ось оголошення Гуляйпільської педшколи. Підеш учитись. На поїзд грошей нема. Можна й пішки. Трохи більше сотні кілометрів. З передишками та божою поміччю дійдеш. Ломоносов з далекої півночі прийшов пішки по науку до Петербурга. Пам'ятай це. Мати спече на дорогу коржиків з чумизи. Без тирси. По дорозі зустрічатимуться дерева. На них теж дещо вродило. З тобою підуть Миколка та Фрося Вакуленчуки і Степанко Жуков. Якщо успішно витримаєш екзамени вступні, куллю черевики і нового кашкета. Пам'ятай...

Батько мав пристойну на той час освіту – чотири класи. Читав багато книг. Організував у своєму селі Водяне (нині Титове) драматичний та хоровий гуртки, що славилися до 33-го по всій тоді Маріупольській окрузі.

Одного погожого ранку матері вивели своїх слабеньких чад за царину на битий путівець, що вів через Куйбишеве, Гайчул і далі на Гуляйполе, поблаговисловивши дітей на діла щасливі.

Першою заломила руки в ревному плачі Іванкова мати. І, здавалося, тільки надломлений серця хруст по якійсь хвилині спроможній був зупинити розпач. Важко сказати — чи то сльози розлуки, чи сльоза жевріючої надії на світлість майбутнього її кровинки, її первістка.

Ось так босоніж, у фарбованому полотняному одязі, випраним до білизни, з торбичками убогого харчу майбутні освітяни вирушили в перший свій незвіданий світ. У світ, який вабив казковим храмом навіч яким на той час була сла-

гогічна школа.

Без нарікань і заждань привілеїв йшли, училися, долаючи круті кряжі наукової фортеці, і всі, крім вкрай виснаженої Фросі, успішно закінчили курс наук у такій трагічній для Вітчизни час.

* Струсь І. Трагедія 33-го // «Прапор комунізму» за 21 березня 1989 року.
Струсь І. По науку босоніж // «Прапор комунізму» за 10 січня 1991 року.

Ставлення органів місцевого самоврядування до Голодомору 1932-1933 рр. в наш час

№ 1. ЛИСТ СІЛЬСЬКИМ ТА СЕЛИЩНИМ ГОЛОВАМ

від 20.11.2007 № 01-16/1349

На виконання Закону України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», Указу Президента України від 28.03.2007 № 250/2007 «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні», розпоряджень голови облдержадміністрації від 27.04.2007 № 160 «Про створення обласної координаційної ради з питань підготовки та проведення заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні, затвердження її складу та плану заходів», розпорядження голови райдержадміністрації від 21.05.2007 № 250 надсилаємо Вам списки померлих по Вашій сільраді у 1932-1933 роках, які складені на підставі «Актових записів про смерть» Куйбишевського РАГСу. Прохаємо Вас встановити родичів померлих та підтвердити, при їх допомозі, факт смерті від голоду перелічених осіб.

Прохаємо Вас повідомити:

- чи проживають на території Вашої сільради родичі репресованих у 1937-1938 рр. (список додається);
- чи розглядалося на засіданні виконкому чи сесії сільради питання про встановлення пам'ятного знаку, присвяченого жертвам голодомору та репресій 1937-1938 рр.

З повагою,
заступник голови
райдержадміністрації -

С.П. Шевчук

№ 2. ВІДПОВІДЬ ГУСАРКІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

26.11. 2007 року № 01-32/238

На лист №01-16/1349 від 20.11.2007 року «Про списки померлих» виконавчий комітет Гусарківської сільської ради повідомляє серед жителів села була проведена робота по встановленню родичів померлих. Окремих померлих громадян удалося знайти рідних, так Ципченик Митрофан Іванович - жива дочка Кравченко Уляна Митрофанівна, 1921 р.н. проживає по вул. Жовтневій, 9 Факт

смерті батька ,що помер від голоду не підтверджує, Гамов Михайло Ісидорович- жива сестра Гавриленко Меланія Ісидорівна,1928 р.н. факт смерті брата від голоду не підтверджує. Зі слів Крючкової Марії Федорівни жительки с. Гусарка, 1925 року народження, яка багатьох пам'ятає з цього списку, що значаться у померлих, або їх рідних, але факт смерті,що померли від голоду не підтверджує.

Питання про встановлення пам'ятного знаку, присвяченого жертвам голодомору та репресій 1937-1938 рр не розглядалося на сесії та на засіданні виконкому.

Сільський голова

В.Г. Ржаной

№ 3. ВІДПОВІДЬ МАР'ЯНІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

03.12.2007 № 01-41/205

На виконання Закону України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні», Указу Президента України від 28.03.2007 № 250/2007 «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні», листа райдержадміністрації від 20.11.2007 № 01-16/1349 «про списки померлих» виконавчий комітет сільської ради повідомляє ,що на території ради родичі репресованих у 1937-1938 не проживають. Питання про встановлення пам'ятного знаку, присвяченого жертвам голодомору та репресій 1937-1938 років буде розглядатися на сесії сільської ради у грудні 2007 року.

Сільський голова:

Н.В. Канюк

№ 4. ВІДПОВІДЬ КУЙБИШЕВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ

від 10.12.2007 № 474

На Ваш лист № 01-16/1349 від 20.11.2007 року виконком Куйбишевської селищної ради повідомляє, що на сесії селищної ради 04 грудня 2007 року визначено місце для встановлення пам'ятного знаку пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 років в Україні та політичних репресій 1937-1938 років, оголошено конкурс на кращий проект пам'ятного знаку, прийнято рішення про створення благодійного фонду для накопичення коштів на виготовлення пам'ятного знаку.

В даний час спеціалістами виконкому вивчаються архівні матеріали, щодо виявлення родичів репресованих у 1937-1938 роках.

Селищний голова

П.І. Будник

№ 5. ВІДПОВІДЬ БІЛОЦЕРКІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

20.01.2008 р. № 11/01-28

На Ваш запит від 20.11.2007р. №01-16/1349 Білоцерківська сільська рада повідомляє:

1. Для встановлення пам'ятного знаку, присвяченого жертвам голодомору та репресій 1937-1938 рр. на підпорядкованій території, немає коштів.

2. На території сільської ради родичів репресованих у 1937-1938 роках не виявлено.

Сільський голова

П.С. Ключник

№ 6. ВІДПОВІДЬ ВЕРШИНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

04 лютого 2008 року № 01-27/18

На виконання листа райдержадміністрації від 20.11.2007 № 01-16/1349 «Про списки померлих» Вершинська сільська рада повідомляє, що проведено опитування старожилів села Самойленко К.С. 1918 р.н. та Дашевської К.Г. 1914 р.н., щодо встановлення місця проживання родичів репресованих в 1937-1938 рр. громадян. Результати опитування свідчать про те, що родичів громадян зазначених в списку, на території ради немає.

Питання щодо встановлення пам'ятного знаку, присвяченого жертвам голодомору та репресій, буде розглянуте на засіданні виконкому в лютому 2008 року.

Сільський голова

О.М. Марюха

№ 7. ВІДПОВІДЬ БЛАГОВІЩЕНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

04.02.2008 № 78

На виконання листа райдержадміністрації від 31.01.2008 №01-16/115. Благовіщенська сільська рада надає наступну інформацію.

Список родичів репресованих у 1937-138 роках по Благовіщенській сільській раді

№ п/п	Прізвище, ім'я та по батькові репресованих	Прізвище, ім'я та по батькові родичів репресованих
1	Брюховецький Степан Данилович 20.04.1938 р	Брюховецький Микола Степанович - син

2	Дудка Іван Фотійович 14.03.1931	Дудка Василь Никифорович племінник 7-55-30
3	Голод Семен Тимофійович 27.03.1933	Голод Іван Павлович – племінник 7-55-94
4	Саснко Гнат Павлович 20.04.1938	Саснко Іван Никифорович – двоюродний брат 7-54-14
5	Конько Федір Овсійович 27.11.1941	Конько Дмитро Антонович – племінник

№ 8. ВІДПОВІДЬ НОВОУКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

04.02.2007 р. № 01-42/227

На лист № 01-16/1413 від 28.11.2007 року уточнюємо, що питання перейменування вулиць, пов'язаних з Голодомором 1932-1933 років в Україні та політичними репресіями на території Новоукраїнської сільської ради Куйбишевського району Запорізької області буде розглянуто на найближчій сесії сільської ради, яка відбудеться 14 грудня 2007 року. Питання про місце встановлення пам'ятного знаку жертвам голодомору було розглянуто на засіданні виконкому, рішення № 53 від 08.11.2007 року. Місцем встановлення пам'ятника було визначено центр села, лівий бік від алеї, що веде до Братської могили.

Сільський голова

А.В. Бажан

№ 9. ВІДПОВІДЬ ЗРАЗКІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

04.02.2008 № 34

На Ваш лист №01-16/115 від 31.01.2008 року «Про списки померлих .» виконавчий комітет Зразківської сільської ради повідомляє, що серед жителів сіл сільської ради була проведена робота по встановленню родичів померлих, окремих померлих громадян нам вдалося знайти рідних, так Семикліт Яків Терешкович, жива онука Іванова Любов Миколаївна яка проживає за адресою: село Зелений Гай вулиця імені Юрія Курлова № 23 Куйбишевського району Запорізької області, смерть діда що помер від голоду не підтверджує.

На території Зразківської сільської ради родичі репресованих не проживають.

Питання про встановлення пам'ятного знаку присвяченого жертвам голодомору та репресій 1937-1938 рр розглядалося на засіданні виконавчого комітету 13 грудня 2007 року рішення № 51.

Сільський голова:

С.Ф. Буць.

№ 10. ВІДПОВІДЬ ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

вих. № 01-28/30 від 05.02.2008 р.

Шевченківська сільська рада повідомляє, що родичі репресованих у 1937-38 рр. на території ради не проживають. На засіданні сесії ради прийнято рішення про встановлення пам'ятного знаку, присвяченого жертвам голодомору та репресій. Для виконання прийнятого рішення при формуванні місцевого бюджету на 2009 рік планується передбачити відповідні кошти.

Сільський голова

Г.М. Крамар

№ 11. ВІДПОВІДЬ ТИТОВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

06.02.2008 № 01-32-10

На виконання листа Куйбишевської районної державної адміністрації від 20.11.2007 № 01-16/1349 «Про списки померлих» виконком Титовської сільської ради повідомляє, що на даний час не встановлено родичів померлих та не підтверджено факт смерті від голоду перелічених осіб; згідно наданого списку репресованих на підвідомчій території встановлено родича репресованого Бабіна Костянтина Федоровича – це Бабін Анатолій Іванович 1951 року народження, с.Титове, вул. Леніна,8.

На засіданні виконкому 17.01.2008 рішення №5 розглядалось питання про встановлення пам'ятного знаку, присвяченого жертвам голодомору та репресій 1937-1938 рр.

Сільський голова

Т.В. Шебеда

№ 12. ВІДПОВІДЬ КОМИШ-ЗОРЯНСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ

07 лютого 2008 року № 01-16/39

На листа № 01-16/1349 від 20.11.2007 року «Про списки померлих» повідомляємо, що списки померлих та репресованих у 1932-33 роках та 1937-1938 роках, які складені на підставі Актових записів про смерть Куйбишевського РАЦСу, до селищної ради не надходили.

В зв'язку з цим питання про встановлення пам'ятного знаку, присвяченого жертвам голодомору та репресій, на виконкомі селищної ради не розглядалося.

Селищний голова

І.В. Гнатуша

№ 13. ВІДПОВІДЬ СМІРНОВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

вих. № 448 від 08.02.2008 р.

Наш лист № 01-16/115 від 31.01.2008 року «Про списки померлих», виконавчий комітет Смирновської сільської ради Куйбишевського району Запорізької області повідомляє, що дане питання про встановлення пам'ятного знаку, присвяченого жертвам голодомору та репресій 1937-1938рр. розглядатиме сесія сільської ради. Щодо надання списків повідомляємо, списки були передані навчальним закладам Смирновської сільської ради, по можливості, для збору більш детальної інформації родичів репресованих у 1937-1938 роках.

Сільський голова

С.В. Калашников

№ 14. ВІДПОВІДЬ СМІЛІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

20.02.2008 № 348/01-2802

На виконання листа заступника голови райдержадміністрації від 20.11.2007 № 01-16/1349 «Про списки померлих» виконавчий комітет сільської ради повідомляє, що робочою групою проведено опитування жителів села Самойлівка щодо подій голодомору 1932-1933 років. Встановлено слідує:

1. На території с.Самойлівка проживає гр. Самойленко Валентин Костянтинівич, 1931 р.н., який являється рідним братом (двійнята) зазначеної у списках померлих 1932 року Самойленко Валентини Костівни.

2. Згідно наданого списку РДА репресованих громадян у 1937-1938 років родичі репресованих на території сільської ради не проживають.

Рішенням виконавчого комітету сільської ради від 15.11.2007 № 55 визначено місце встановлення меморіальних дошок жертвам голодомору та масових репресій 1937-1938 років:

1. Центр села Червоноселівка біля Меморіалу Слави.

2. Центр села Сміле біля пам'ятника полеглим воїнам односельцям в роки ВВВ.

Сільський голова

О.В. Мороховський

№ 15. ВІДПОВІДЬ ЛАНЦІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

21.02.2008 № 17

На виконання листа райдержадміністрації від 20.11.2007 № 01-16/1349 «Про списки померлих» виконком Ланцівської сільської ради повідомляє, що на підвідомчій території родичі репресованих у 1937 -1938 р.р. не проживають.

На підставі списку «Актових записів про смерть» за 1932 - 1933 р.р. наданого Куйбишевським РАЦС, проведено опитування старожилів села Ланцeve для встановлення родичів померлих та підтвердження, при їх допомозі, факт смерті від голоду перелічених осіб. В результаті опитування жительки села Ланцeve гр.Гальченко Тамари Альфонсівни -1923 р.н. встановлено, що з наведеного списку:

- Трегубенко Рая Ільковна -8 р.
- Трегубенко Олексій Ількович -12 р.
- Трегубенко Грицько Ількович -16 р.
- Трегубенко Оксана Ільковна -6 р.
- Трегубенко Любка Ільковна -4 р.

Дітей в сім'ї Трегубенко було семеро, живих залишилося двоє. Діти померли дійсно від голоду. З рідних сім'ї Трегубенко залишилася племінниця - Подсекіна Надія Петрівна - 1949 р.н., яка проживає в м. Маріуполь Донецької області.

Підтвердити причину смерті від голоду інших померлих не вдалося.

На сесії сільської ради від 06.12.2008 р №5. розглядалося питання про встановлення пам'ятного знаку, присвяченого жертвам голодомору та репресій 1937-1938 р.р. У зв'язку з відсутністю коштів в сільському бюджеті 2007 року, вирішили пам'ятний знак встановити при наявності коштів в сільському бюджеті.

Сільський голова

П.І. Кошкін

№ 16. ВІДПОВІДЬ БІЛЬМАНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

28.02. 2008 року № 133

1. Повідомляємо Вас, що на території Більманської сільської ради проживають внучки репресованого Кисунька Матвія Миколайовича

Ярошенко (Кисунько) Олена Миколаївна

Ланець (Кисунько) Галина Миколаївна.

2. Питання про встановлення пам'ятного знаку, присвяченого жертвам голодомору та репресіям 1937-1938 р.р. розглядалось на засіданні виконкому від 23.11.2007 р.

Сільський голова

А.М. Сімченко

№ 17. РОЗПОРЯДЖЕННЯ

голови районної державної адміністрації

15.02.2008

№ 95

Про хід виконання Указу Президента України від 28.03.2007 № 250/2007

«Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні»

Відповідно до Закону України «Про голодомор 1932-1933 років в Україні». Указу Президента України від 28.03.2007 № 250/2007 «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні», з метою вшанування пам'яті жертв геноциду Українського народу, врахувавши рішення колегії райдержадміністрації від 14.02.2008:

1. Визнати стан виконання Указу Президента України від 28.03.2007 № 250/2007 «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні» недостатнім.

2. Інформацію про стан виконання Указу Президента України від 28.03.2007 № 250/2007 «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні» взяти до відома (додається).

3. Заступнику голови райдержадміністрації Шевчуку С.П. вжити заходів щодо повного забезпечення дотримання вимог Указу Президента України від 28.03.2007 № 250/2007 «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні» та районного плану заходів на 2007-2008 роки у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні, затвердженого розпорядженням голови райдержадміністрації від 2 1.05.2007 № 250.

4. Рекомендувати сільським, селищним головам завершити роботу щодо:

4.1. Перейменування в установленому порядку вулиць у населених пунктах, назви яких пов'язані з особами, причетними до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні та політичних репресій.

4.2. Встановлення на підвідомчих територіях, мешканці яких постраждали від Голодомору та масових репресій 1937-1938 років, відповідних пам'ятних знаків та пам'ятних дошок.

4.3. Організувати роботу щодо відкриття рахунків для внесення благодійних внесків та спорудження пам'ятників, пам'ятних знаків жертвам Голодомору 1932-1933 років в Україні та політичних репресій 1937-1938 років.

4.4. Про хід виконання розпорядження інформувати сектор з питань внутрішньої політики та зв'язків з громадськістю апарату райдержадміністрації щоквартально до 01 числа останнього місяця кварталу.

5. Відділу культури і туризму райдержадміністрації забезпечити функціонування в Гусарківському краєзнавчому музеї постійно діючої виставки документів «Голодомор 1932-1933 рр. масові репресії 1937-1938 рр. на території Куйбишевського району».

6. Контроль за виконанням цього розпорядження покласти на заступника голови райдержадміністрації Шевчука С.П.

№ 18. ЛИСТ СІЛЬСЬКИМ ТА СЕЛИЩНИМ ГОЛОВАМ

від 28.03.2008 № 01-16/397

Сільському, селищному голові

На роз'яснення моєї телефонограми від 26.03.2008 року прошу Вас надати мені відповідь на єдине питання: чи був на території вашої Ради Голодомор (голод) в 1932-1933 рр?

Якщо був, прошу надати мені свідчення не менше трьох осіб, які особисто пам'ятають Голодомор 1932-1933 рр. Коли таких старожилів не виявиться, можна користуватися розповідями їх дітей чи близьких, які можуть засвідчити розповіді про Голодомор.

Відповідні довідки повинні бути підписані особами, які дають свідчення і завірені печаткою вашої ради.

Інформація потрібна для 1 тому «Книги пам'яті жертв Голодомору», в якому буде перелік населених пунктів України, які постраждали від Голодомору.

Заступник голови
райдержадміністрації

С.П. Шевчук

№ 19. Кількість зібраних працівниками сільрад свідчень очевидців Голодомору 1932-1933 рр.

	Кількість зібраних свідчень	Кількість працівників сільрад
1. с. Білоцерківка	3	6
2. с. Більманка	3	3
3. с. Благовіщенка	6	6
4. с. Вершина 1	3	5
5. с. Гусарка	2	6
6. с. Зелений Гай, Діброве Зразківської сільради	2	6
7. сел. Куйбишеве	3	7
8. с. Ланцеве	3	4
9. с. Новоукраїнка	6	5
10. с. Смирнове	0	6
11. с. Сміле	5	4
12. с. Титове	3	6
13. Комиш-Зоря	3	7
14. Мар'янівка	0	5
15. Шевченківське	2	5

№ 20. ЛИСТ СІЛЬСЬКИМ ТА СЕЛИЩНИМ ГОЛОВАМ

від 27.05.2008 № 01-16/642

Повторно прошу Вас надати мені відповідь на єдине питання: чи був на території Вашої ради Голодомор (голод) в 1932-1933 р.р.

Заступник голови
райдержадміністрації -

С.П. Шевчук.

№ 21. ВІДПОВІДЬ БЛАГОВІЩЕНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

27.05.2008 №244

На виконання листа райдержадміністрації від 27.05.2008 року № 01-16/642 Благовіщенська сільська рада повідомляє, що в 1932-1933 роках на території сільської ради голодомор був.

Сільський голова

М.В. Ольшанський

СПИСОК СТАРОЖИЛІВ 20-30-ХХ РОКІВ НАРОДЖЕННЯ ПО БЛАГОВІЩЕНСЬКІЙ СІЛЬСЬКІЙ РАДІ ПО ОПИТУВАННЮ ЩОДО ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ

№ з/п	П.І.Б.	Рік народження	Відповідь на питання: чи був голодомор у 1932-1933 роках
1	Лісовський Іван Михайлович	1931	так
2	Бслецька Надія Іванівна	1928	так
3	Алекссева Агафія Пилипівна	1931	так
4	Попович Володимир Федорович	1927	ні
5	Смоляна Катерина Григорівна	1931	так
6	Комиса Ганна Михайлівна	1923	так
7	Луценко Ксенія Мефодіївна	1929	так
8	Смченко Марія Никифорівна	1931	так
9	Лебедєва Євгенія Миколаївна	1927	не можу стверджувати

№ 22. ВІДПОВІДЬ ВЕРШИНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

02 квітня 2008 року № 01-27/71

На виконання листа Куйбишевської райдержадміністрації № 01 -16/397 від 28.03.08 року Вершинська сільська рада Куйбишевського району Запорізької області повідомляє що на території ради свідків голодомору 1932-1933 років не виявлено.

Сільський голова

О.М. Марюха

ВІДПОВІДЬ ВЕРШИНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

27 травня 2008 № 01-22/112

На виконання листа Куйбишевської районної державної адміністрації від 27.05.2008 року № 01-16/642 Вершинська сільська рада повідомляє, що за даними опитування старожилів сільської ради на території Вершинської сільської ради голодомору 1932-1933 рр. не було, а були випадки голоду.

Сільський голова

О.М. Марюха

№ 23. ВІДПОВІДЬ ЛАНЦІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

27.05.2008 № 92

На виконання листа райдержадміністрації від 27.05.2008 року № 01-16/ 642 повідомляємо, що на території Ланцівської сільської ради проживають громадяни, які були свідками голодомору 1932-1933 років. Вони не боялися розповідати про ці роки життя. Підтверджували, що голод на підвідомчій території був. Виник він з-за неврожаю, але не був, як геноцид українського народу.

Сільський голова

П.І. Кошкін

№ 24. ВІДПОВІДЬ ЗРАЗКІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

27.05.2008 №180

На ваш лист від 27.05.08 р. № 01-16/642 виконком сільської ради повідомляє, на території Зразківської сільської ради дійсно був Голодомор (голод) 1932-1933 р.р.

Сільський голова

С.Ф. Буць

№ 25. ВІДПОВІДЬ НОВОУКРАЇНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

28.05.2008 № 01-42/143

На лист № 01-16/642 від 27.05.2008 року повідомляємо, що однозначної відповіді на запитання «Чи був голодомор на території сільської ради?» надати не можемо, так як думки опитаних старожилів розходяться. Частина стверджує, що був голод, інші це заперечують.

Сільський голова

А.В. Бажан

№ 26. ВІДПОВІДЬ БІЛОЦЕРКІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

28.05.08 р. № 151/01-28

В 1932-1933 роках на території Білоцерківської сільської ради Куйбишевського району Запорізької області був Голодомор.

Сільський голова

П.С. Ключник

№ 27. ВІДПОВІДЬ БІЛЬМАНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

29.05.2008 № 133

ПОВІДОМЛЕННЯ

Більманська сільська рада Куйбишевського району Запорізької області повідомляє, що в результаті опитування свідків, з 20 чоловік опитуваних 12 чоловік підтвердило, що на території Більманської сільської ради голодомор був.

Сільський голова

А.М. Сімченко

СПИСОК СВІДКІВ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 рр. ПО БІЛЬМАНСЬКІЙ СІЛЬСЬКІЙ РАДІ КУЙБИШЕВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

№ з/п	П.І.Б.	Рік народження	Був (+) чи не був (-) голодомор з особистої точки зору людини
1	Луковка І.І.	1923	-
2	Касянова Л.П.	1931	+

3	Кулага У.А.	1926	-
4	Торчило Л.Т.	1925	+
5	Шутов М.М.	1918	+
6	Сімченко В.А.	1928	-
7	Плошенко Є.С	1927	+
8	Нікольська О.Я.	1910	+
9	Фролова Н.М.	1931	+
10	Павлюк С.Г.	1926	-
11	Павлюк А.Г.	1928	-
12	Оніпко І.	1920	+
13	Жерібно П.І.	1921	+
14	Нарицина Є.П.	1930	-
15	Бражник Т.В.	1930	+
16	Черепушкін П.І.	1931	-
17	Грищенко І.В.	1931	+
18	Кулага К.А.	1929	-
19	Отірко І.Д.	1923	+
20	Теренова Є.О.	1923	+

Сільський голова

А.М. Сімченко

№ 28. ВІДПОВІДЬ МАР'ЯНІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ*

29.05.2008 № 01-41/114

На виконання листа Куйбишевської районної державної адміністрації від 27.05.2008 року № 01-16/642 виконавчий комітет Мар'янівської сільської ради повідомляє, підтверджен, що на території ради був Голодомор (голод) 1932-1933 років, немає.

Сільський голова

Н.В. Канюк

№ 29. ВІДПОВІДЬ СМІЛІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

30.05.08 р. №176/01-24

На ваш лист від 27.02.2008 р. № 01-16/642 виконком сільської ради пові-

* Села Мар'янівської сільради були заселені німцями. В 1937-1938 рр. вони були піддані масовим репресіям, а в 1941 році – депортовані (незаконно виселені). Більшість депортованих жителів Мар'янівської сільради, які пройшли трудармію і радянські концтабори, виїхали в Німеччину. Сестри Єлизавета та Марія Лай, які в цьому році приїжджали в Мар'янівку, стверджували, що Голодомор 1932-1933 рр. був і в німецьких селах нашого краю.

домляє, що під час опитування місцевого населення більшість жителів визнають голод 1932-1933 рр. на території сільської ради. Факт голодомору громадяни не підтвердили.

Сільський голова

О.В. Мороховський

Смілівська сільська рада Куйбишевського району
Запорізької області.
Опитування жителів с. Червоноселівка
щодо подій 1932-1933 років.

№ п/п	П.І.Б.	Свідчення
1.	Бнк Марія Іванівна	Проживала на Зах. Україні. Працювала у людей в наймах. Голоду на собі не відчула.
2.	Блакита Василь Іванович	Проживав на Зах. Україні. Працював у людей в наймах. Голоду на собі не відчув.
3.	Жабаленко Поліна Іванівна	Кажуть, що був голод. Але мій батько працював на слеваторі і ми не голодували.
4.	Жеребко Тетяна Василівна Омельченко Оксана Василівна (Сестри)	Голод був, і ми це гостро відчували, коли батька репресували за те, що він не хотів вступати в колгосп.
5.	Зензеря Марія Степанівна	Голод був через неврожай. У нас на горищі лежала солома, так ми витрушували з неї зернятка і їли. А влітку 1933 року їсти вже було що.
6.	Зензеря Олексій Андрійович	Жив у Сибіру, там голоду не було.
7.	Зінчук Катерина Степанівна	Да, голод був. Ми товкли курай і їли. Якби не корова - вимерли б. Ніхто нічого не забирав. Тільки спродували самі багачам скриньки, діжки.
8.	Ігнат'єва Євдокія Іллівна	Да, голод був, пухли з голоду.
9.	Кіченко Василь Дмитрович	Голод був.
10.	Кужель Валентин Васильович	Я жив тоді у Гайчулі. Був страшний голод.

11.	Пилипчук Марія Михайлівна	Я була безрідна. Мене змалечку викинуто на вулицю. У 1932-1933 рр. я проживала на Зах. Україні. Вже наймитувала. А господарі мене кормили, тому я голоду не знаю.
12.	Тимошенко Надія Федорівна	Кажуть був голод.
13.	Товстун Надія Семенівна	Так, голодували ми. Я пам'ятаю, як нас вивозили підводами до ешелонів. Маленькою я була дуже гарною і сподобалася начальнику. Він приказав нам сидіти на бричці і нікуди не йти. Через деякий час він повернувся з якимись паперами і нас було повернуто додому. Так що і тоді були люди хороші. Як і зараз так і тоді: були і бідні і багаті, одні голодували, а інші ні.
14.	Троцька Єлизавета Дмитрівна	Звичайно, голод я визнаю.
15.	Холопенко Ганна Данилівна	Да, голод був. Люди пухли від голоду.
16.	Андрущенко Тетяна Яківна	Не пам'ятаю.
17.	Мальцева Євдокія Іванівна	Проживала в Росії

Опитування проводила:
спеціаліст сільської ради

О.В. Нижниковська.

№ 30. ВІДПОВІДЬ ГУСАРКІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ *

02.06.2008 №01-32/153

На лист № 01-16/642 від 27.05.08 року виконавчий комітет Гусарківської сільської ради відповідає словами Крючкової Марії Федорівни/1925 року народження, що на території ради від голоду в 1932-1933 роках люди не помирали.

Сільський голова

В.Г. Ржаной

* Зі спогадів М.Ф. Крючкової, які публікуються у цій праці, випливає, що в 1932-1933 рр. вона не проживала на території Гусарківської сільради.

№ 31. ВІДПОВІДЬ КОМИШ-ЗОРЯНСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ

02 червня 2008 №01-16/222
Про відсутність голодомору
на території селищної ради

На лист № 01-16/642 від 27.05.08 р. повідомляємо, що голодомору на території Комиш-Зорянської селищної ради не було.

Селищний голова

І.В. Гнатуша

№ 32. ВІДПОВІДЬ СМІРНОВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

вих. № 1244 від 02.06.2008р.

На Ваш лист № 01-16/397 від 28.03.2008 року «Про повторне надання інформації, чи був на території сільської ради Голодомор (голод) в 1932-1933 роках» виконавчий комітет Смирновської сільської ради Куйбишевського району Запорізької області повідомляє, що на території сільської ради, зі слів старожилів, в 1932-1933 роках був голод. під час якого помирало багато людей, були випадки, що вимирали цілі сім'ї.

Сільський голова

С.В. Калашников

№ 33. ВІДПОВІДЬ ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

Вих. № 01-28/97 від 3.06.08 р.

Розглянувши лист № 01-16/642 від 27.05.2008 року Шевченківська сільська рада повідомляє, що офіційних документів, які підтверджують Голодомор на нашій території немає. Зі слів свідків ми довідалися, що з продуктами харчування було скрутно, але люди від голоду не помирали.

Сільський голова

Г.М. Крамар.

№ 34. ВІДПОВІДЬ ТИТОВСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ

18.11.2008 вих. №01-32-122

На виконання листа Куйбишевської районної державної адміністрації від 27.05.2008 № 01-16/642 виконком Титовської сільської ради повідомляє, що документальних архівних даних про факт Голодомору в селі в 1932-1933 р.р. в

сільській раді немає, але на території сільської ради проживають громадяни, які підтверджують факт голоду в ці роки.

Сільський голова

Т.В. Шебеда.

№ 35. ВІДПОВІДЬ КУЙБИШЕВСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ*

20.11.2008 № 818

На ваш лист № 01-16/642 від 27.05.2008 року «Про надання інформації», виконком Куйбишевської селищної ради повідомляє, що Вам були надані письмові спогади Півня В.Г., Малуки П.Т., Амурової О.С.** про події, які відбувалися у 1932-1933 роках.

Селищний голова

П.І. Будник

№ 36. Витяг з Закону України «Про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні» від 28 листопада 2006 року № 376-V

Стаття 1. Голодомор 1932-1933 років в Україні є геноцидом Українського народу.

Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932-1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйони жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

Стаття 3. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень зобов'язані:

брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури, поширенню інформації про Голодомор 1932-1933 років в Україні серед громадян України та світової громадськості, забезпечувати вивчення трагедії Голодомору в навчальних закладах України;

вживати заходів щодо увічнення пам'яті жертв та постраждалих від Голодомору 1932-1933 років в Україні, в тому числі спорудження у населе-

* Лист № 01-16/642 датований 27.05.2008 р., а відповідь на нього надійшла через 6 місяців (та й то після повторного нагадування).

** Свідчення вказаних старожилів записані автором, а не працівниками селищної ради.

них пунктах меморіалів пам'яті встановлення пам'ятних знаків жертвам Голодомору;

забезпечувати в установленому порядку доступ наукових та громадських установ і організацій, вчених, окремих громадян, які досліджують проблеми Голодомору 1932-1933 років в Україні та його наслідки, до архівних та інших матеріалів з питань, що стосуються Голодомору.

№ 37. Рішення Куйбишевської селищної ради Куйбишевського району Запорізької області Двадцять четверта сесія п'ятого скликання

Від 04 грудня 2008 року

№ 7

Про спорудження пам'ятного знаку пам'яті жертвам Голодомору 1932-1933 років в Україні та політичних репресій 1937-1938 років»

Відповідно до Закону України «Про голодомор 1932-1933 років в Україні». Указу Президента України від 28.03.2007 року № 250/2007 «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні», Указу Президента України від 02.11.2007 року № 1056/2007 «Про відзначення у 2007 році Дня пам'яті жертв голодоморів» та з метою вшанування пам'яті жертв геноциду Українського народу і керуючись ст. 25,59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. 10 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» наказом Державного комітету України з будівництва та архітектури і Міністерства культури і мистецтв України від 30.11.2004 року № 231/806 «Про затвердження Порядку спорудження (створення) пам'ятників і монументів» Куйбишевська селищна рада вирішила

1. Встановити смт. Куйбишеве пам'ятний знак пам'яті жертвам Голодомору 1932-1933 років в Україні та політичних репресій 1937-1938 років.

2. Доручити виконкому селищної ради забезпечити виготовлення та встановлення пам'ятного знаку, зазначеного у п. 1 цього рішення.

3. Взяти до відома, що витрати, пов'язані із спорудженням пам'ятного знаку будуть проведені за рахунок надходжень на добровільних засадах коштів, благодійних та спонсорських внесків одержаних від підприємств, установ, організацій, незалежно від форм власності, приватних підприємців та фізичних осіб, проведення благодійних акцій.

4. Секретарю селищної ради забезпечити висвітлення змісту цього рішення в засобах масової інформації.

5. Контроль за виконанням рішення покласти на постійну комісію з фінансово-економічних питань та бюджету і виконком селищної ради.

Селищний голова

П.І. Будник

**№ 38. Рішення Куйбишевської селищної ради
Куйбишевського району Запорізької області
Двадцять четверта сесія п'ятого скликання**

Від 04 грудня 2008 року

№ 11

Про визначення місця встановлення пам'ятного знаку пам'яті жертвам Голодомору 1932-1933 років в Україні та політичних репресій 1937-1938 років»

Відповідно до ст.ст. 25,26,59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», ст. 10 Закону України «Про благоустрій населених пунктів», наказом Державного комітету України з будівництва та архітектури і Міністерства культури і мистецтв України від 30.11.2004 року № 231/806 «Про затвердження Порядку спорудження (створення) пам'ятників і монументів», ст. ____

Земельного Кодексу України, враховуючи пропозиції архітектурно-містобудівної ради при відділі містобудування, архітектури та житлово-комунального господарства райдержадміністрації Куйбишевська селищна рада вирішила

1. Визначити, що пам'ятний знак пам'яті жертвам Голодомору 1932-1933 років в Україні та політичних репресій 1937-1938 років буде встановлено в парку біля Алеї Слави, (пропозиції додаються).

2. Доручити виконкому селищної ради:

2.1. Замовити у проектній організації проектну документацію для встановлення пам'ятного знаку й благоустрою прилеглої території, погодити і затвердити її відповідно до вимог чинного законодавства.

2.2. Оформити в інспекції Держархбудконтролю дозвіл на виконання будівельних робіт щодо встановлення пам'ятного знаку.

2.3. Встановити пам'ятний знак у термін до 01.10.2008 року.

3. Контроль за виконанням цього рішення покласти на заступника селищного голови Буца А.Ф.

Селищний голова

П.І. Будник

**№ 39. Рішення Куйбишевської селищної ради
Куйбишевського району Запорізької області
Двадцять четверта сесія п'ятого скликання**

Від 04 грудня 2008 року

№ 12

Про проведення конкурсу на кращу проектну пропозицію пам'ятного знаку жертвам голодомору та політичних репресій в смт. Куйбишеве.

Керуючись ст. 25 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», постановою Кабінету Міністрів України від 25.11.1999 року №2137 «Про затвердження Порядку проведення архітектурних та містобудівних конкурсів», з метою визначення кращих проектних пропозицій пам'ятного знаку жертвам голодомору та політичних репресій в смт. Куйбишеве Куйбишевська селищна рада вирішила:

1. Оголосити відкритий конкурс на кращий проект пам'ятного знаку жертвам голодомору та політичних репресій в смт. Куйбишеве.
2. Провести конкурс на кращий проект пам'ятного знаку жертвам голодомору та політичних репресій в смт. Куйбишеве.
3. Встановити тривалість проведення конкурсу 4 місяці з дня опублікування оголошення в засобах масової інформації.
4. Затвердити умови відкритого конкурсу на проект пам'ятного знаку жертвам голодомору та політичних репресій в смт. Куйбишеве (додаються).
5. Затвердити склад журі проведення конкурсу на кращий проект пам'ятного знаку жертвам голодомору та політичних репресій в смт. Куйбишеве (додається).
6. Кошти на відзначення переможців конкурсу виділяються за окремим рішенням ради відповідно до кошторису видатків.

Селищний голова

П.І. Будник

**№ 40. Рішення виконкому Куйбишевської селищної ради
Куйбишевського району Запорізької області**

від 01 лютого 2008 року

№ 15

Про залучення коштів від фізичних та юридичних осіб на фінансування спорудження пам'ятного знаку жертвам голодомору і політичних репресій та на виготовлення і встановлення меморіальних дошок заслуженим працівникам освіти і культури

№ 45.
Укладання
котків

№ 46. Встановлення хреста

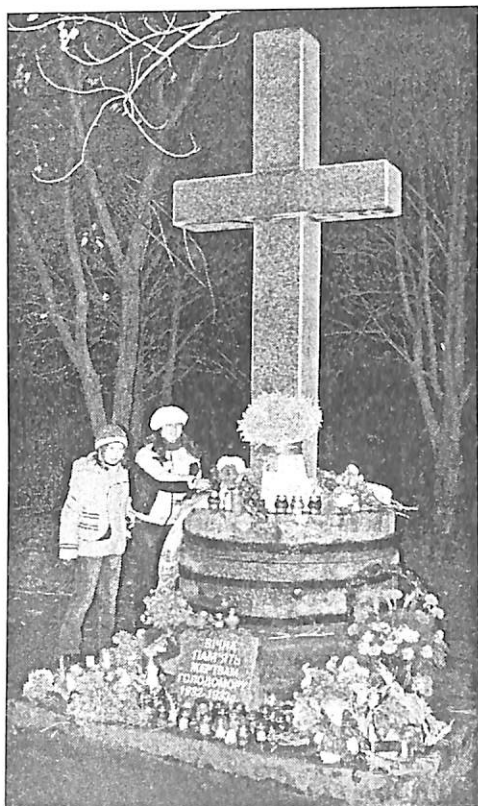

№ 47. Учасники спорудження пам'ятника: (стоять зліва направо) С.О. Іолоп, отець Михайло Підгірний, автор проекту та керівник будівництва С.П. Шевчук, С.В. Марченко; (сидять зліва направо) В.І. Вінник, С.М. Мигаль, помічник керівника В.І. Кулак.

№ 48-49.
Відкриття
пам'ятника
22 листопада
2008 року.

Післямова

Споруджений пам'ятник, написана книжка. Багато з тих «голодних», про яких йшлося в передмові до цієї праці, полегшено зітхнули – нарешті все скінчилося. Шановні земляки, повернення до історичної пам'яті тільки починається. Погодьтеся, що не логічним буде, коли ми віддали шану жертвам тільки одного епізоду нашої історії, хай навіть найтрагічнішого. Впевнений, що на Тому Світі не знаходять собі спокою душі жертв братовбивчої громадянської війни, голоду 1921-1922 рр., розкуркулених, репресованих у 1937-1938 рр., депортованих, «смертників» призову 1943 року. Вони також потребують пам'яті, тому було б логічним і історично доцільним спорудження поряд з пам'ятникам жертвам Голодомору 1932-1933 рр. пам'ятників чи пам'ятних знаків жертвам громадянської війни, голоду 1921 - 1922 рр., розкуркуленим, репресованим, депортованим та «смертникам» з призову 1943 року. Нам потрібен не тільки Меморіал Слави, а й Алея Пам'яті. На першому пам'ятнику цієї Алеї – пам'ятнику жертвам громадянської війни – бачу зображення трьох бійців на конях – червоноармійця, махновця і білогвардійця, які кинули на землю зброю і подали один одному руки зі зверненням до нас: «Ми примирилися між собою на Небї, а ви?».

9-50

Сергій Повлович ШЕВЧУК

**Голодомор 1932-1933 рр.
на території Куйбишевського району**

*стаття, спогади очевидців,
архівні документи, новітні документи органів
місцевого самоврядування*

На першій сторінці обкладинки свідки Голодомору: (зліва направо) Ф.С. Дудка, В.Г. Півень, Є.Я. Проценко, М.П. Загребельна, Л.П. Киричук, Г.С. Пелешко, О.А. Ниценко, Н.Г. Іванова, М.М. Комарницька, фото пам'ятника жертвам Голодомору 1932-1933 рр. у с. Більманка.

На останній сторінці обкладинки: (зліва направо) М.Ф. Крючкова, сестри М.А. і В.А. Лагоди, Л.О. Переймак, К.П. Ниценко, О.С. Амурова, О.А. Ренсевич, А.П. Барабан, М.П. Солонська. Фото похорону Г.Т. Логвина з Вершини Другої (30-х років ХХ століття).

Комп'ютерний набір: Г.В. Ігнатська, О.В. Ємченко, А.П. Крижановська

В книзі використані фото: із сімейного архіву Н.Г. Іванової та Г.К. Божко (с. Вершина Друга), В.В. Прохоровича, В.Г. Кошеля.

Дизайн обкладинки: С.І. Ляшенко

Віддруковано в КП «Куйбишевська районна друкарня». 2008 р. Зам.№880. Друк офсетний, папір офсетний, гарнітура Times, формат 60×84/16, ум. друк. арк.- 5.8125, наклад 300 прим.

Адреса друкарні: 71001, Запорізька обл., смт. Куйбишеве, пров. Поштовий, 27. т. 8 (06147) 2-24-34. E-mail: kb_druk@zr.ukrtel.net

Друк обкладинки: ТОВ «Друкарський світ» м. Запоріжжя

